

T.C.
Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
İslam Felsefesi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

**İBN RÜŞD'ÜN PLATON'UN DEVLET DÜŞÜNCESİNİ
YORUMLAYIŞ TARZI**
Funda Tuğba KARADUMAN
Iğdır 2019

T.C.
İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
İslam Felsefesi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**İBN RÜŞD'ÜN PLATON'UN DEVLET DÜŞÜNCESİNİ
YORUMLAYIŞ TARZI**

Hazırlayan:
Funda Tuğba KARADUMAN

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Mirpenç AKŞİT

İğdır 2019

TAAHHÜTNAME

(Bilimsel Etiğe Uygunluk Metni)

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “İBN RÜŞD'ÜN PLATON'UN DEVLET DÜŞÜNCESİNİ YORUMLAYIŞ TARZI” adlı çalışmanın kendi çalışma ve gayretim sonucunda meydana geldiğini, alıntılara kaynak gösterdiğimi ve yürürlükteki tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, bu çalışmamın kağıt ve elektronik kopyalarının Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirtilen koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri doğrultusunda gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin tamamının veya uygun görülen kısımların erişime açılması tamamen Sosyal Bilimler Enstitüsünün takdirindedir.

Tezim sadece Iğdır Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin ...yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

03/05/2019

Funda Tuğba KARADUMAN

KABUL VE ONAY

FUNDA TUĞBA KARADUMAN tarafından hazırlanan **İBN RÜŞD'ÜN PLATON'UN DEVLET DÜŞÜNCESİNİ YORUMLAYIŞ TARZI** adlı çalışma, **03/05/2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından **FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ** Anabilim Dalı, **İSLAM FELSEFESİ** Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak **oyçokluğu** ile kabul edilmiştir.

(İmza)

Prof. Dr. İbrahim MARAŞ

(Başkan)

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Emel SÜNTER

(Üye)

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Mirpenç AKŞİT

(Danışman)

ÖZET

İslam filozoflarından İbn Rüşd, düşünce sistemiyle hem Doğu hem de Batı dünyasının dikkatini çekmiştir. İbn Rüşd, Doğu dünyasında tanınmadan önce Batı dünyasında tanınmıştır. Batı dünyasında, en çok felsefe ve dini uzlaştırma çabalarıyla gündeme gelmiş ve Batı'nın da kabul ettiği üzere günümüz Avrupa'sının inşasında önemli bir rol oynamıştır. Doğu dünyasında ise siyaset düşüncesi ile ön planda olmuştur. İslam dünyasında siyaset felsefesi üzerine Farabî'nin eserinden sonra yazılmış en önemli eser İbn Rüşd'ün *Telhisus Siyase li Eflatun* isimli eseridir.

Felsefe ile dinin uyumu üzerinde bilhassa duran İbn Rüşd; siyaset felsefesini siyaseti ahlakla temellendiren Platon'dan referans alarak kurmuştur. Dolayısıyla İbn Rüşd, Platon'un siyaset düşüncesini konu alan *Devlet* isimli kitabını yorumlamıştır.

İbn Rüşd, siyaset düşüncesini bilimsel bir temele oturtmuştur. Siyasetin hem teorik hem de pratik alanlarında görüşler sunmuştur. Bunu yaparken Yunan filozofu Platon'un siyaset düşüncesini bazen olduğu gibi almış; bazen katıldığını belirtmiş; bazen de kendi fikir dünyasından eklemeler yapmıştır. Bu tezde bu tür benzerlik ve farklılıklara dikkat çekilmiştir.

Sosyal bir zeminde varlık sürdüren insanın mutlu olması için toplumda bir düzen ve ahengin olması gerekmektedir. Bu düzenin sahip olması gereken temel nitelik ahlaktır. Bireyler ahlaklı olduğu sürece, ahlak bir değer olarak devleti şamil olur. Çünkü insan ve devlet, birisi mikro birisi de makro düzeyde olmak kaydıyla birbirinin benzeri durumdadır. Erdemli devletin oluşması için erdemli insanın yetişmesi gerekir. Erdemli insanın yetişmesi için toplumun adalet, yiğitlik doğruluk gibi erdemleri kazanmak üzere eğitilmesi gerekir.

İbn Rüşd'e göre kurulması güç olan erdemli şehrin prototipi, Hazreti Peygamber döneminde kurulmuştur. Platon ise erdemli şehrin kurulmasının daha zor olduğunu düşünmüştür. Erdemli şehrin bu kadar önem arz etmesinin sebebi insanın yaradılış amacına ulaşması için en uygun ortamı sağlayacak tek imkân olmasıdır. Erdemli şehrin başkanı, filozof veya erdemli kişi olur bu standardın dışındaki tüm şehirler, erdemli olmayan şehirdir. Erdemli hükümdarın felsefeden uzaklaşmasıyla erdemli şehirde bozulma başlar.Sırasıyla timokrasi, oligarşi, demokrasi ve tiranlık yönetimlerine dönüşmüştür. Tiranlık, erdemli şehre en uzak devlet yönetimidir. İbn Rüşd, erdemli

şehir olarak kurulmuş ancak sonradan birbirine dönüşerek bozulmuş olan devlet örneğine kendi döneminden *Muvahhidler Devleti*'ni örnek olarak göstermiştir.

Anahtar Kelimeler

İbn Rüşd, Siyaset, Platon, Devlet, Ahlak, Siyaset-Ahlak İlişkisi.

ABSTRACT

Ibn Rushd, one of the Islamic philosophers, attracted the attention of both the East and the Western world with his thought system. Ibn Rushd was recognized in the Western world before being recognized in the Eastern world. In the Western world, it has come up with the efforts to reconcile philosophy and religion and has played an important role in the construction of modern Europe, as the West has accepted. With the idea of politics in the eastern world. The most important work written after Farabi's work on the political philosophy in the Islamic world is Ibn Rushd's *Telhinsus Siyase li Eflatun*.

Ibn Rushd especially focused on the harmony of philosophy and religion; he based his political philosophy on Plato, which based politics on ethics. Therefore, Ibn Rushd interpreted Plato's book *Devlet*, which deals with political thought.

Ibn Rushd has put his political thought on a scientific basis. He presented his views on both theoretical and practical aspects of politics. In doing so, the Greek philosopher took Plato's political thinking as it is sometimes; sometimes stated; sometimes he has made additions from his own world of ideas. Such similarities and differences have been noted in this thesis.

In order for a person to be happy on a social basis, there must be order and harmony in society. The basic characteristic of this order is morality. As long as individuals are moral, morality includes the state as a value. Because human and government are similar to each other, one micro and one macro. For the formation of a moral state, moral human beings must be raised. In order to create a decent human being, society must be trained to earn virtues such as justice, bravery and righteousness.

According to Ibn Rushd, the prototype of the moral city, which is difficult to establish, was founded during the time of Prophet Muhammad. Plato thought it was harder to establish a moral city. The reason why the moral city is so important is that human beings are the only opportunity to provide the most suitable environment for the purpose of creation. The head of the moral city becomes a philosopher or a virtuous person, but all other cities are non-moral cities. The moral city begins to deteriorate with the moral ruler moving away from philosophy. In turn, it turns into the timocracy, oligarchy, democracy and tyranny. Tyranny is the farthest state administration in the

moral city. Ibn Rushd is an example of the *State of Muvahhid's*, which was founded as a moral city, but which was later broken down by the state.

Key Words

Ibn Rushd, Politics, Plato, Government, Morality, Politics and Morality.

ÖNSÖZ

İnsan, Allah'ın kendisine verdiği düşünme yeteneği ile diğer canlılardan ayrılır. Bu yeteneği sayesinde düşünür, varlıkların hikmetine ulaşmaya çalışır, felsefe yapar. Düşünce sahasında yol alan insan felsefenin zeminine ayak basar. Felsefe hayatın birçok farklı yönü hakkında söz söyler, fikir beyan eder. Eğer felsefe toplum veya politika üzerine yapılırsa buna siyaset felsefesi denir. Siyaset felsefesi; bireyin yaşam tarzı, hak ve yükümlülükleri ile ilgilidir.

Tarih boyunca toplumsal sorumluluk sahibi olan bütün filozoflar bir şekilde siyaset felsefesi ile ilgilenmiş, fikir beyan etmiştir. İslam filozoflarından örneğin; yer yer düşüncelerine de yer vereceğimiz Farabî, İbn Sina, İbn Bacce ve tezimizin ana kaynağının müellifi olan İbn Rüşd, siyaset ile ilgilenen filozoflardır. Nitekim İslam düşüncesinde siyaset felsefesi alanında en önemli iki eserden birisi Farabî'nin *Medinet'ül Fazılâ*'sı bir diğeri ise tezimizi ilgilendiren temel kaynaklardan birisi olan İbn Rüşd'ün *Siyasete Dair Temel Bilgiler* isimli eseridir.

Tezimizin konusunu teşkil eden İbn Rüşd'ün siyaset felsefesi ise bireyi önemseyen, aynı zamanda ideal toplumun yönetimini sistematikleştiren bir filozoftur. Siyaseti burhanî temellere oturtan, liderlerin bilgin, bireylerin ise ahlaklı olmasını destekleyen bir siyaset felsefesi vardır. Onun siyaset felsefesi bireyi, kadını, çalışanı önemseyen bu özelliği ile günümüz toplumlarının da siyasi sorunlarına çözüm olacak niteliktedir.

İbn Rüşd, “Siyasete Dair Temel Bilgiler” isimli eserinde Aristoteles'ten aldığı ahlakî bilgiler ile bireylerin refahını tesis eder; Aristoteles'in öğrencisi olan Platon'un görüşleri ile de toplumun refahını tesis edecek düzenlemelere değinir. Toplumun refahını sağlayacak olan eğitimden yönetime, devletten bireye, üretimden ekonomiye kadar bütün durumlara değinmiş ayrıca bu konular hakkında sadece teorik düzeyde kalmamış pratik bilgiler de sunmuştur. Eser bu iki ayaklı özelliği sayesinde çok önemli bir niteliğe sahiptir. Orijinal adı “*Ed Daruri fis Siyase*”olan İbn Rüşd'ün bu eseri, yazıldığı tarihten itibaren birçok dile tercüme edilmiş; üzerine birçok çalışma yapılmıştır.

Bu tez üzerinde çalışmamız esnasında İbn Rüşd'ün, “Siyasete Dair Temel Bilgiler” isimli eseri ana kaynak olarak kullanılmıştır. İbn Rüşd'ün eserini çoğunluk

olarak Platon'un *Devlet* isimli kitabı üzerine inşa etmiştir. İbn Rüşd, kitabında Platon'un düşüncelerini yer yer açıkça vermiş; bazı yerlerde Platon'un düşüncesini kendi düşüncesi gibi ele almış, kısmen kendisinin katılmadığı Platon'un düşüncelerini de kendi zaviyesinden yorumlayarak açıklığa kavuşturmuştur. Dolayısıyla İbn Rüşd'ün, Platon'un siyaset düşüncesini yorumlayış tarzı tezimizin ana konusu olmuştur. Biz bu çalışmada bu benzerlik ve farklılıkları elimizden geldiğince gözler önüne sermeye çalıştık. Çalışmamız Müslüman bir filozof olan İbn Rüşd ile Yunan filozofu Platon'un siyaset düşüncelerinin karşılaştırılmaları itibariyle dikkat çekicidir.

Çalışmam esnasında bana yardımcı olan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mirpenç Akşit'e, tezimi hazırlamamın birikim ve başlangıç aşamasında yardımcı olan kıymetli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özkan ve Araş. Gör. İlyas Altuner'e teşekkür ederim. Çalışmam süresince bana destek veren kıymetli eşime ve beni yetiştiren anne ve babama teşekkür ederim.

Funda Tuğba KARADUMAN

Iğdır 2019

İÇİNDEKİLER

Sh. No:

TAAHHÜTNAME	
KABUL VE ONAY	
ÖZET.....	I
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: İBNİ RÜŞD'ÜN HAYATI	11
1.1. İbn Rüşd'ün Hayatı	11
1.1.1. Doğumu.....	11
1.1.2. İlmî Hayatı	11
1.1.3. Vefatı.....	14
1.2. İbn Rüşd'ün Etkisi ve Eserleri.....	15
1.4.1. İbn Rüşd'ün Batı Dünyasına Etkileri ve Averroizm	15
1.4.2. Ed Daruri Fis Siyase (Siyasete Dair Temel Bilgiler).....	21
2. BÖLÜM: ERDEMLİ ŞEHRİN YAPISI.....	28
2.1. İslam Literatüründe Erdem Kavramı.....	28
2.2. İnsan Doğası Gereği Medeni Bir Varlıktır	29
2.3. Şehrin Yönetimi İle İnsan Ruhu Arasındaki İlişki	30
2.4. Erdemlerin Kazanılma Yöntemleri.....	33
2.5. Savaş Sanatının Erdemi Yiğitliktir.....	34
2.6. Her İnsan Sadece Bir Sanat Öğrenmelidir	35
2.7. Eğitim Metotları	36
2.7.1. Koruyucuların Yiğitlik Konusunda Alacağı Eğitimler	37
2.7.2. Koruyucuların Doğruluk Konusunda Alacağı Eğitimler	38
2.7.3. Koruyucuların Ölçülülük Konusunda Alacağı Eğitimler.....	39
2.8. Erdemli Şehirde Doktorların ve Yargıçların Durumu.....	41
2.9. Erdemli Şehrin Liderinin Özellikleri.....	42
2.10. Erdemli Şehrin Maddi Durumu.....	47

2.11. Erdemli Şehrin Coğrafi Konumu	48
2.12. Şehri Erdemli Kılan Özellikler	50
2.13. Erdemli Şehirde Kadının Konumu	55
2.14. Erdemli Şehirde Birlik ve Bütünlüğün Sağlanması	56
2.15. Erdemli Şehrin Kurulması Mümkün Müdür?	58
2.16. İnsan Yaratılış Amacına Erdemli Şehirde Ulaşabilir	60
2.17. Erdemli Şehirde Felsefe Eğitimi	61
3. BÖLÜM: ERDEMLİ ŞEHİRİN HALKI	66
3.1. Erdemli Şehrin Başkanı	66
3.2. Erdemli Şehrin Koruyucuları	68
3.3. Erdemli Şehrin Çiftçi ve Zanaatkârları	70
3.4. Erdemli Şehirde Filozofların Özellikleri	71
4. BÖLÜM: ERDEMLİ ŞEHİR ve ERDEMLİ OLMAYAN ŞEHİRLER.....	73
4.1. Erdemli Olmayan Şehirler	75
4.1.1. Şeref Devleti (Timokrazi)	75
4.1.2. Aşırı Vergi ve Savurganlık (Oligarşi)	77
4.1.3. Özgürlük Şehri (Demokrasi)	79
4.1.4. Zorba Yönetim(Tiranlık).....	81
4.2. Erdemli Şehir Hükümdarı- Tiran Karşılaştırması	85
4.3. Erdemli Olmayan Diğer Şehirler	86
SONUÇ.....	88
KAYNAKÇA	91

KISALTMALAR

<i>age.</i>	Adı geçen eser
<i>Bkz.</i>	Bakınız.
<i>C.</i>	Cilt
<i>ev.</i>	eviren
<i>DİA.</i>	Diyanet İslam Ansiklopedisi
<i>Edit.</i>	Editör
<i>Haz.</i>	Hazırlayan
<i>Hz.</i>	Hazreti
<i>Mad.</i>	Maddesi
<i>Üniv.</i>	Üniversitesi
<i>s.</i>	Sayfa
<i>ss.</i>	Sayfalar
<i>TDV.</i>	Türkiye Diyanet Vakfı
<i>terc.</i>	Tercüme Eden
<i>vb.</i>	Ve benzeri
<i>vs.</i>	Vesaire
<i>Yay.</i>	Yayınları
<i>y.</i>	Yıl

GİRİŞ

İnsanoğlu, tarihin ilk zamanlarından itibaren aile, grup, klan vs. şeklinde teşkilatlanmalarla var olmuştur. Bu özelliği ile insan her zaman sosyal bir varlık olup toplumsal gereksinimlerde bulunmuştur. Toplumsal gereksinimler aynı zamanda toplumsal yaşamı zorunlu kılmıştır. Öyleyse toplumda yaşayan bireylerin gerek birbirleriyle ilişkilerinde gerekse kendi içlerinde mutlu olması hedeflenmiş ve bu mutluluğa ulaşabileceği yollar sosyal bilimlerin konusu olmuştur.

Felsefenin asıl amacı ise insanı mutluluğa erdştirecek olan bilgiyi sağlamaktır. Mutluluk bilgisi, yolda olan insanın doğru yolda kalmasını sağlayacak olan bilgidir. Mutluluk bilgisini elde edecek olan mutlu bireylerin erdemli toplumda ortaya çıkacağı söylenmiştir. Dolayısıyla tüm toplumun mutluluğu ancak erdemli bireylerin çokluğu ile mümkündür. İşte bu ‘erdemli toplumun nasıl ortaya çıkacağı’, ‘en uygun siyasi düzenin hangisi olacağı’, ‘siyasi düzenlemelerin bireylere hangi kanalla etki edeceği’ durumları siyaset felsefesi tarafından konu edinmiştir. Toplumsal düzenleme ve kuralların bireylere benimsetilmesinde büyük rolü ahlak üstlenmektedir. Bu sebeple filozoflar siyaset felsefesi ve ahlak felsefesini birbiri ile bağlantılı olarak kabul etmiş hatta birbirinin alt dalları olarak düşünmüş ve genellikle ikisini birlikte ele almışlardır. Aynı zamanda yaşamımızın büyük kısmının siyasi kurumlar ve süreçler tarafından belirlendiği günümüz dünyasında siyasetten kaçmak, hayattan kaçmaktır.¹ Toplumda yaşamak bir şekilde siyasetle iç içe olmayı gerektirmektedir, bu gereksinimin nitelikleri ise filozofların kaleminden nasibini almıştır.

İlimler tasnifinde ahlakı, siyasetin bir alt dalı olarak da görmek mümkündür. Dolayısıyla ahlak felsefesini de siyaset felsefesinin bir alt dalı olarak görmek gerekir. Nitekim bu görüş Yunan felsefesinden Platon ve İslam dünyasından Farabî tarafından savunulur. Ayrıca Aristoteles’te de bu fikri destekleyecek yönde ifadeler bulunur.

Siyaset felsefesi genel olarak ahlak felsefesine benzetilir; hatta bazılarına göre o ahlak felsefesinin bir dalıdır. Ahlak felsefesi, mutluluğu elde etmek isteyen insan için genel olarak iyi hayatın ne olduğunu araştırır. Buna bağlı olarak insanların nasıl yaşaması ve ahlakî olarak nasıl davranması gerektiğini belirlemeye çalışan bir disiplin olarak tanımlanır. Aynı şekilde siyaset felsefesinin de aradığı şeyin bundan farklı

¹ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, Adres Yayınları, Ankara, 2015, 239.

olmadığını ifade edilmiştir. Bir farkla ki siyaset felsefesi bu soruyu daha özel olarak “İnsan için siyasal iyi nedir ve insanın bu siyasal iyiyi gerçekleştirmek için ne yapması gerekir?” şeklinde sormaktadır. Bu durum, siyasete ahlak açısından bakılması ve onun ahlak açısından değerlendirilmesidir.²

Siyasetin ve ahlakın amaçlarının aynı olduğunu savunanların başında Aristoteles gösterilmiştir. Aristoteles, politika ve ahlakın aynı amaç peşinde olduklarını düşünür. Bu amaç insan için mümkün olan iyi hayatı, iyiyi gerçekleştirmektir. Aynı şekilde politikanın aradığı iyi de insanın, birey olarak iyisi ve mutluluğudur. Toplumun veya devletin bunun dışında insanı, bireyi aşan kendine özgü bir iyisi ve mutluluğu söz konusu değildir. Site, toplum veya devlet ancak bu iyinin sağlanması için doğal ve zorunlu bir araçtır. O halde politika temelde bir ahlak sistemidir ve öyle görülmelidir. Bu düşünceye paralel olarak siyaset felsefesi, daha genel ve asli olan ahlak felsefesinin bir alt dalı olarak kabul edilebilir.³

Siyasetin ahlak ile aynı kulvarda yürüdüğünü düşünen filozoflardan biri de İbn Rüşd'dür. Filozofun bu düşüncesini kitabına Platon'dan atıfla aldığı şu örneğinden anlıyoruz: Bir insan küçük harfler ile yazılmış bir kitabı uzak mesafeden okumaya çalışırsa ne olduğunu anlamaz. Fakat aynı kitabın büyük harfli bir formunu okursa ne demek istediği açıkça anlaşılır.⁴ Adaletin ne olduğu birkaç insanın adil olmasıyla anlaşılmaz ancak adil toplumun erdemli insanlarından anlaşılabilir.⁵ Dolayısıyla adalet tüm topluma hasredilmelidir. Bu bilgi ise bize adaletin, siyaset ve dolayısıyla ahlak ile ayrılmaz bir bütün olduğunu anlatır. Platon'a göre de adalet, ahlak ve siyaset birbirinden ayrılamaz bir bütündür.

Siyaset felsefesinin konusuna baktığımızda özellikle ideal devlet(erdemli şehir) arayışının geniş bir yer tuttuğunu görürüz. İnsanın ahlakî ideali; devletin ise siyasi ideali gerçekleştirmek gibi bir hedefi bulunmaktadır. Bu sebeple siyaset düşüncesini Platon'un *Devlet* kitabına göre şekillendiren İbn Rüşd'ün eserinde de ideal devleti arayış görülmektedir. Platon'a göre Tanrı'ya ait olan her şey mümkün olan en iyi aynı

² Arslan, *age.*, 234.

³ Arslan, *age.*, 234.

⁴ İbn Rüşd, *Siyasete Dair Temel Bilgiler*, çev. Muharrem Hilmi Özev, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2013, 97.

⁵ Platon, *Devlet*, çev. Erhan Bayram, edit. Sedat Demir, Metropol Yayınları, İstanbul, 2008, 85 (381 b).

zamanda ideal olandır.⁶ Müslüman filozof İbn Rüşd ise siyasi düşüncesini hem Tanrısal olana hem de felsefî olana dayandırarak ideal devlet düşüncesine ulaşmaya çalışmıştır.

Burada ideali arayan Platon'un idealar kuramına değinmemiz gerekir. İdealar kuramı varlık hakkında akıl yürütürken aynı zamanda insanın yaratılış gayesinin ne olduğu hakkında güzel bir örnektir. Varlık felsefesinden yola çıkan bir değerler felsefesi oluşturulur. İnsan dünyayı ancak teoloji sayesinde anlar ve bu anlayış onu ahlaka yönlendirir. İnsan toplumsal bir varlık olduğuna göre toplumsal ahlakın yaşanabilmesi ancak siyaset ile mümkündür.

Platon, varlık ve değer alanlarından yaptığı bu çıkarımlarla dünyanın gerçek olmayan gölgelerinden metafizik alanda tek gerçek olan Tanrının bilgisine ulaşmıştır. Bu esnada Tanrı'nın gerçekte siyasete dair çizgileri belirleyen olmasıyla siyaseti ahlakla bütünleştirir.⁷

Özellikle İslam filozoflarına baktığımızda onlar da aynı şekilde siyasi yönetimi 'birey ve toplumun her ikisini kapsayan bir sistem' olması gerektiği şeklinde yorumlamışlardır. Özellikle erdemli şehri "örgütlü toplumun her bir ferдинin neticede adaleti sağlamak için hekimlere ihtiyaç duymayacak şekilde kendi nefis ve arzularını kontrol etmek; hâkimlere ihtiyaç duymayacak şekilde ahlakî alışkanlıklarına göre sorumluluğuna düşen şeyi yapmak" olarak anlamaktadırlar.⁸ Dolayısıyla ahlak ve siyaseti İslam'ın genel öğretilerine bağlı kalarak felsefî çıkarımlarla birleştirme ve kaynaştırma yoluna gitmişlerdir. Böylece İslam'a özgü yeni bir sistem ortaya koymuşlardır.

İslam filozofları bu tarz bir yaşam tarzını benimseyen topluma (el-medînetu'l fâzıla), bununla ilgili olarak gözetilen kurallara siyasi yönetim (es-siyâsetu'l medenîyye), siyaset bilimine ise (el-ilmül medenî) ismini vermişlerdir.

Siyaset felsefesi üzerine düşünce etkinlikleri Sofistlerle başlamıştır. Sonrasında Platon'un *Devlet*'iyle daha düzenli bir şekilde ele alınır.⁹ İslam Felsefesinde ise siyaset

⁶ Platon, *age.*, 66 (369b).

⁷ İlyas Altuner & Fatih Özkan, "Eğitimin Platoncu Temelleri Ve Platoncu Eğitim Anlayışının Eleştirisi", *Uluslararası Aile İçi Eğitim Çalıştayı*, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Iğdır, 2016, 95.

⁸ Cevher Şulül, *İbn Rüşd'ün Siyaset Felsefesi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015, 16.

⁹ Lokman Çilingir & Mustafa Yıldız & Hasan Aydın, *İslam'ın Klasik Çağında Siyaset*, Elis Yayınları, Ankara, 2016, 15.

bilimi konusunda ilk eser yazan İslam filozofu hiç kuşkusuz Farabî'dir.¹⁰ Bu özelliği ile Farabî, kendinden sonra gelen Müslüman düşünürlerin siyaset felsefesi hakkındaki görüşleri üzerinde etkin olmuştur.

Yunan filozofları siyaset felsefesiyle ilgili sorunları tartışırken; siyasetten ekonomiye, inançtan eğitime varıncaya dek akılcı öncüllerden ve içinde yaşadıkları mevcut şehir devletinden hareket ederler. İslam filozofları ise şer'i-dinî yasalar ve mevcut İslam devleti üzerinden fikir beyan ederler. Dolayısıyla İslam dünyasında yaşayan düşünürler, siyasi düşüncelerini ortaya koyarken hem inançları gereği hem de felsefeyi meşrulaştırma gayretiyle siyasi tartışmalara doğrudan ilahi bir düzen kabulüyle başlayıp sonrasında şer'i-dinî yasaların haklılığını kanıtlamaya çalışmışlardır.¹¹

Müslüman filozofların hemen hepsi din-siyaset ilişkisini ele almış bu konuda söz söylemiştir. Her biri siyaseti farklı bir temele oturtmuş ve oradan açıklamaya çalışmıştır. Söz konusu Farabî siyaset düşüncesini medeni siyaset üzerine kurmuştur. Sonrasında Gazalî'nin düşünce sisteminde teolojik-şerî siyaset görüşü ön plandadır. Daha sonra İbn Bacce, siyaseti bireyin kurtuluşu olarak değerlendirir. İbn Rüşd, siyaseti bilimsel bir temele oturtmaya çalışır. Sonrasında İbn Haldun ise reel siyaset anlayışını temelleriyle birlikte çözümlenmeye çalışır.¹² Bu tez çalışmasında özellikle İbn Rüşd'ün Platon'u yorumlayarak temellendirdiği siyaset felsefesi ele alınmıştır. Ancak yer yer bazı İslam filozoflarına da atıf yapılmıştır.

İslam felsefesinde 'burhan'ın önemli bir yeri vardır. Çünkü gerçek bilgiye ancak burhan ile ulaşılır. Burhan değişmeyen, apaçık gerçeğin bilgisidir. Burhanın bir bilim olarak temellerini kuran bu konuda ilk olarak müstakil bir eser kaleme alan filozof Farabî'dir. Sonrasında İbn Sina mantığın bir bölümü olarak burhan konusunu işlemiştir. İbn Rüşd'ün de *Telhîsu Kitabil Burhân* isimli burhan konulu müstakil bir eseri vardır.¹³

İslam dünyasında felsefenin işlevi bilimselliğin yöntem ve işlevlerini geliştirmektir. Burhana dayalı bu çabalar zamanla İslam bilim tarihinin de oluşmasını sağlamıştır.¹⁴ Burhan, fenomenin dünyasından hakikatin dünyasına ulaşmak yolunda bir yöntemdir.¹⁵ Buradan yola çıkarak bilimsel bir yöntem olan burhanın, verilerin bilimsel bir temelde açıklanarak bir disiplin haline gelmesini sağladığı söylenebilir. Burhanın

¹⁰ Şulül, *age.*, 16.

¹¹ Çilingir & Yıldız & Aydın, *age.*, 16.

¹² Çilingir & Yıldız & Aydın, *age.*, 8.

¹³ İlhan Kutluer, *İslam'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013, 157.

¹⁴ Kutluer, *age.*, 173.

¹⁵ Mehmet F. Birgül, *İbn Rüşd'de Burhan*, Ötüken Neşriyat, Ankara, 2013, 106.

kendisi hem başlı başına bir ilim dalıdır hem de ilimleri temellerini kurmak için bir yöntemdir.

İslam felsefesinde siyaset ve din, felsefî yöntemlerle ele alınıp çözümlenmeye çalışılmıştır. Örneğin Gazalî bunu tamamen din üzerine yapmıştır. Bu anlamda felsefenin kendisini de felsefî bir eleştiriye maruz bırakmıştır. İslam dünyasında felsefe karşıtlığı oluşmasına sebep olan bu dönemde İslam coğrafyasının batısında İbn Rüşd karşımıza çıkar. İbn Rüşd felsefî düşüncesini, Gazalî eleştirisinin odağına oturtur. Bu sorunu çözmek için felsefe ve din konularını birleştirme gayreti gösterir. Bu bağlamda İbn Rüşd'ün öncelikli amacı felsefî anlayışı sağlam bir zemine oturtmak sonrasında ise din ile felsefe ve din ile siyaset arasındaki çatışmayı sulh noktasına taşımaktır.¹⁶

Felsefenin aynı zamanda bilimsel bir uğraş olduğuna değindikten sonra İbn Rüşd'ün siyaseti burhanın değişmez ilkelerine dayandırarak bilimsel bir temele oturtmuş olduğu ifade edilebilir. İbn Rüşd, devlet yönetim şekillerinin neler olduğunu ve birbirine nasıl dönüştüğünü burhanî yöntemlerle açıklamıştır. Aynı zamanda erdemli başkanın nasıl bozulduğunu ve bozulmanın zamanla tiran yönetimine kadar dönüşebileceğini tarihsel örneklerle kanıtlamıştır.

Din ile felsefe arasındaki düşüncüyü uzlaştırmanın bir yolu da siyasettir. Bu amaçla İbn Rüşd siyaset felsefesi hakkında görüşler beyan etmek istemiştir. Bu düşüncenin etkin olma sebebi ise İslam dünyasında şeriatın yalnızca bir inanç sistemi değil aynı zamanda gündelik hayatı da içine alan kurallar bütünü vazetmesidir. Yunan siyaset felsefesi ile İslam düşüncesini uzlaştırmaya çalışan ilk filozof Farabî'den itibaren siyaset, felsefeyi meşrulaştırmanın bir yoludur.¹⁷ Bu düşüncesi ile kendinden sonra gelen filozofları da etkilemiştir. Etkilediği filozoflar arasında İbn Rüşd'ü ve onun eseri olan *Siyasete Dair Temel Bilgiler(Telhîsus Siyase li Eflatun)* isimli eserini zikretmek gerekir. Nitekim çalışmamızın ana teması İbn Rüşd'ün Platon'un *Devlet*'ini yorumlayarak siyaset felsefesini ortaya koyduğu bu eseri ele almaktır.

İbn Rüşd'ün felsefe ve dini uzlaştırma amacı için öngördüğü bir yöntem vardır: Felsefeyi sağlam bir temele oturtmak için Aristoteles'e dönmek; din sahasında ise en doğru bilgilere ulaşmak için Kuran'a yönelmek. İbn Rüşd'ün eserlerinde genellikle izlediği metot budur.

İslam felsefesinde siyaset ile ilgili görüş bildiren ve eser bırakan filozoflardan ilkinin Farabî olduğuna değinilmişti. Ondan sonra gelen İbn Rüşd, siyaset felsefesi

¹⁶ Çilingir & Yıldız & Aydın, *age.*, 19.

¹⁷ Çilingir & Yıldız & Aydın, *age.*, 162.

konusunda Farabî'den etkilenmekle beraber ondan farklı ve onu aşan bir siyaset kuramı ortaya koymuştur. Farabî siyasetin metafizikten etkilendiğini ifade eder. Siyasetin kendi konularını düzenlemesi açısından metafiziğin metoduna ihtiyacı vardır.¹⁸ Dolayısıyla Farabî'nin siyaset felsefesi büyük ölçüde metafizik, yani teorik bakış açısı tarafından kuşatılmıştır.¹⁹ Ancak İbn Rüşd siyaseti özgün bir bakış açısı ile ele almış hem teorik hem de pratik yönlerini vurgulamıştır. Bu anlamda hem Yunan hem de İslam dünyasına eleştirel yaklaşmayı bilmiştir. Bütüncül bir bakış açısıyla her iki medeniyetin bakış açısını dikkate alarak bir siyaset felsefesi yapmıştır.

İbn Rüşd, Platon'un siyaset felsefesini Yunan düşüncesine has sınırlı bir ölçekte değil, ahlakî ilkeleri de katarak daha geniş bir çerçevede yorumlamıştır.²⁰ İbn Rüşd'ün hem nazarî hem de amelî olana önem verdiği siyaset düşüncesi, devlet yönetiminin büyük anlamda bireyin ahlakında rol oynadığının en büyük göstergesidir. Böylece erdemli şehir mutluluk ahlakına dayanarak canlı bir hal alır.

İbn Rüşd'ün mutluluk ahlakına göre, her bireyin farklı özellikleri vardır. Her birey tüm bu özellikleri ile mutlu olmayı hak eder. Filozoflar, zihni faaliyetlerle mutluluğu temin edebilir ancak nübüvvet bütün topluma mutluluk temin eder. Peygamberlerin en büyük özelliği farklı temayülleri olan bireylere, kendi özelliklerine uygun metotlarla mutluluk taşımalarıdır.²¹

İbn Rüşd, siyaset felsefesine dair görüşlerini müstakil bir eser yazarak değil, Platon'un *Devlet* isimli kitabına telhis yazarak ifade etmiştir. Dolayısıyla İbn Rüşd'ün siyaset felsefesine dair görüşlerini bu tercümelerden öğreniyoruz. İbn Rüşd'ün siyaset felsefesine dair yegâne eseri olan *Siyasete Dair Temel Bilgiler*'i incelediğimizde bunu açıkça görürüz. Ayrıca Platon'un düşüncesindeki ütöpik devlet anlayışını kendi yaşadığı dönemdeki yönetimlerin siyasi tutumları ile yorumlayarak tarih sahnesine çıkarmıştır.

Bu tez hazırlanırken amaçlanan 'Aristo şarihi', büyük filozof İbn Rüşd'ün gerek İslam felsefe dünyasından gerek Yunan felsefesinden birçok filozofu geride bırakan siyasi düşüncelerini incelemek ve paylaşmaktır. Bu noktadan hareketle tezin çalışma aşamasında İbn Rüşd'ün siyasi düşüncesinde tarihi aşan bu yönleri özellikle değinilmiştir.

¹⁸ Şenol Korkut, *Farabî'nin Siyaset Felsefesinin Temel Problemleri ve Kökenleri*, Ankara, 2005, 113.

¹⁹ Mirpenç Akşit, "İbn Rüşd'de Siyaset ve Ahlak İlişkisi", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı:16, 50.

²⁰ Akşit, *age*, 51.

²¹ Erwin Rosenthal, *Ortaçağ'da İslam Siyaset Düşüncesi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, 266.

İbn Rüşd, siyaset bilimini iki bölümde inceler. İlk bölümde yetenekler, iradi fiiller ve tüm adetler olarak genel itibariyle teorik bilgileri incelenir. İkinci bölümde ise kişilerde bulunan yeteneklerin nitelikleri ve bunların birbirini nasıl etkilediğini ele alan pratik bilgileri incelenir.

Ahlak ile ilişkilendirilen siyaset ilminin konusu sadece nazarî olarak bilinmesi değil aynı zamanda pratikte tezahürlerinin olmasıdır. Siyaset düşüncesini hem nazarî hem de pratik olarak iki bölümde temellendiren İbn Rüşd fikirlerini bu sebeple iki filozofun düşüncelerinin birleşimiyle açıklamıştır. *Nikomakhiya* isimli makalesinde İbn Rüşd, siyaset biliminin ilk ayağı olan teorik kısmını Aristoteles'in *Nikomakasa Etik* isimli kitabından esinlenerek ele almıştır. İkinci kısım olan pratik bölümü ise o esnada Aristoteles'in *Politika* isimli kitabı elinde olmadığı için Platon'un kitabından faydalanarak ele almıştır.

İbn Rüşd'ün, Aristoteles'in *Politika*'sına şerh yazmak yerine Platon'un *Devlet* kitabına şerh yazmasının sebebini tam olarak bilemiyoruz. Ancak ya filozofun eline geçmemiş olmasından ya da Platon'un düşüncelerini Aristoteles'in düşüncelerine tercih etmesinden kaynaklanmış olabilir²² Başka bir kaynakta karşılaştığımız kadarıyla diğer Aristoteles şerhlerinde olduğu gibi Endülüs Emiri'nin isteğiyle de²³ Platon'un *Devlet*'ini tercih etmiş olabilir.

İbn Rüşd'ün *Ed Daruri Fis Siyase**deki sözlerinden anladığımız kadarıyla Aristoteles'in *Politika*'sına ulaşamamıştır.²⁴ Ayrıca farklı kaynaklarda Aristoteles'in *Politika*'sı hakkında “kültür havzamızda bulunmuyor” ifadesinden de anlaşılacağı gibi, İbn Rüşd, sözünü ettiğimiz iki eser arasından birini seçip şerh etmiş değildir; bilakis birini bulamadığı için diğerini şerh etme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. İslam dünyasında Aristoteles'in *Politika*'sının Arapçaya çevrilmemiş olması sebebiyle İbn Rüşd'ün bu eseri görmesi imkânsız görünmektedir. Bu görüşe karşıt bir görüş olarak ise İbn Haldun'a göre o dönemde Aristoteles'in *Politika*'sı tercüme edilmiştir. Buna rağmen İbn Rüşd, gerçekçi olan Aristoteles *Politika*'sındansa şeriatla daha kolay uyumlaşacağını düşündüğü ideal olan Platon'un siyasi düşüncesini yorumlamayı tercih etmiştir denilebilir.²⁵ Başka bir görüşe göre İslam dünyasında ilk olarak ortaya çıkan

²² Bekir Karlığa, *Batı'yı Aydınlatan İslam Düşünürü İbn Rüşd*, Mahya Yayınları, İstanbul, 2014, 130.

²³ Çilingir & Yıldız & Aydın, *age.*, 154.

* *Ed Daruri Fis Siyase*: İbn Rüşd'ün “*Siyasete Dair Temel Bilgiler*” isimli kitabının orijinal adı.

²⁴ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 244.

²⁵ Çilingir & Yıldız & Aydın, *age.*, 166.

siyaset düşüncesi, Platon'un düşüncesidir.²⁶ Nihayet ulaşılabilecek düşünce ise İbn Rüşd'ün şeriat devletinden sonra en iyi siyasi yöntem olarak Platon'un düşüncesini benimsemiş olduğu söylenebilir.²⁷

Burada iki filozofun siyaset düşüncesine bakacak olursak Aristoteles, Platon'dan farklı olarak siyaseti ağırlıklı biçimde siyasi değişkenler bağlamında anlama ve açıklama eğilimindedir. Yani devlet düzeni nasılsa o şekilde kavramaya çalışır. Bunu yaparken de iki boyutlu şu temel sorudan hareket eder: Siyasi iktidar, kimler tarafından ve nasıl kullanılmaktadır? İdeal devlet düzenini aramak yerine var olan düzenin ne kadar ideal yönetildiği ile ilgilenir. Aristoteles'in 'var olan koşullar içerisinde kurulabilir en iyi devlet' ile ilgili görüşler geliştirdiğine tanıklık edilir. Aristoteles'in Platon'a nazaran daha ayakları yere basan bir siyaset anlayışı ortaya koyduğu görülmektedir. Ancak bu durum Platon'un söylediği gibi tümüyle kurgusal bir siyaset anlayışı kast ettiğini düşünmüyoruz. Aksine Platon içerisinde yaşadığı toplumun siyasi sorunlarına değinmektedir.²⁸ Buradan yola çıkarak İbn Rüşd'ün yaşadığı dönemin siyasi sorunları hakkında daha rahat kalem oynatmak adına Platon'un *Devlet*'ini tercih ettiği de düşünülebilir.

İbn Rüşd'ün Platon'un *Devlet*'ini şerh etmesi gerçekte Aristoteles'in eserlerini şerh etmesinin bir devamı olduğu söylenebilir.²⁹ Ayrıca Platon'un *Devlet*'indeki hikâye tarzı anlatımlara bilimsel olmadığı için yer vermeyen İbn Rüşd, düşünce olarak Aristoteles'e yaklaştırılmış bir Platon'a izin vermektedir.³⁰ Bu nedenle bu çalışmada İbn Rüşd'ün siyasete dair görüşleri, bu konuda ana kaynak niteliğinde olan *Devlet* isimli kitabı incelenerek ele alınmıştır.

İbn Rüşd'ün Aristoteles'in eserleri üzerinde genel olarak üç tarzda çalışma yaptığı görülmektedir. Tefsirler; bir anlamda büyük şerh şeklindedir ve metnin lafız yönüne önem verir. Cami denilen küçük yorumlar ise herhangi bir metnin özetidir. Telhis adı verilen orta şerhler ise metnin lafzına bağlı olmadan anlamına bağlı kalarak yaptığı çalışmalardır. Bu tarz bir çalışmanın İbn Rüşd'ün kendine münhasır başka bir örneği olmayan çalışmaları olduğu söylenebilir.³¹ Türkçe adı *Siyasete Dair Temel*

²⁶ Korkut, *age.*, 62.

²⁷ Rosenthal, *age.*, 279.

²⁸ Çilingir & Yıldız & Aydın, *age.*, 16.

²⁹ Fatih Toktaş, "Telhisü's-Siyâse Bağlamında İbn Rüşd'ün Siyaset Felsefesine Yaklaşımı", *İslam Felsefesinin Sorunları*, Elis Yayınları, Ankara, 2003, 158.

³⁰ Çilingir & Yıldız & Aydın, *age.*, 153.

³¹ Ali Durusoy, "İbn Rüşd'ün Aristoteles İnşasında Farabi ve İbn Sina'nın Katkıları", *İbn Rüşd'ü Yeniden Düşünmek*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:1, 284.

Bilgiler olan çalışmamızın temel kaynağı niteliğindeki bu eser anlaşıldığı kadarıyla telhis tarzı bir çalışmadır.

Burada İbn Rüşd'ün siyasi düşüncesini anlamamızı güçleştiren noktalardan bahsetmemiz gerekir. *Devlet* şerhinde İbn Rüşd, 'Platon dedi' ifadesini kullanıp ardından Platon'un görüşlerini mi ele aldığını yoksa kendi yorumunu mu yaptığını belirtmeden konuları ele alır. Bu niteliğinden dolayı söz konusu eserde hangi düşüncenin kime ait olduğu yer yer belirlenememektedir. Bu durum bazı yerlerde yorumlama alanımızı kısıtlamaktadır.

İbn Rüşd, siyasete dair düşüncelerini Platon'un *Devlet* isimli kitabına bir telhis (özet) yazarak açıklamıştır. Orijinal adı '*Ed Daruri Fis Siyase*' olan bu eserin bir özet olduğunu İbn Rüşd kitabında kendisi ifade etmiştir.³² Ancak yer yer Platon'un görüşlerine kendi görüşlerini eklemiş; bazen itiraz etmiş, kimi zaman desteklediğini anlatan cümleler kullanmış bazen de tasdikten olup olmadığını bilmediğimiz bir şekilde sessiz kalmıştır. Kendi zamanından verdiği örneklerle zenginleştirerek Platon'un siyaset düşüncesini farklı bir noktaya taşımıştır.

Bu konuda Çağdaş İslam Felsefesi tarihçileri de birbirinden farklı görüşler belirtmişlerdir. İbn Rüşd'ün siyaset felsefesine yaklaşımını ortaya koymak için bu mesele dolaylı olarak önemlidir. Bunu bilmek İbn Rüşd'ün kendi düşüncelerine ulaşmayı bizim için kolaylaştırır. Nitekim İbn Rüşd'ün siyaset hakkındaki felsefi görüşlerinin Platon'dan ayırt edilemediği yerler mevcuttur.³³

Bir diğer sorun ise İbn Rüşd'ün *Ed Daruri Fis Siyase* isimli eserinin Arapça orijinali günümüzde mevcut değildir. Bu eserin Samuel ben Yehuda tarafından Arapçadan İbraniceye yapılan tercümeleri bugüne kadar gelmiştir. İbraniceden Latinceye çevrilmiş, sözü edilen İbranice ve Latince çevirilerden Rosenthal ve Lerner tarafından İngilizceye ve buradan da Hasan Mecîd el-Abîdî ve Fâtıma Kâzım ez- Zehebî tarafından Arapçaya çevrilmiştir. Böylece eser Arapçadan İbranice ve Latinceye, oradan İngilizceye ve nihayetinde tekrar Arapçaya tercüme edilmiştir.³⁴

Ayrıca eserin mütercimi Samuel ben Yehuda, ilk kez bir siyaset felsefesi eseri tercüme ettiğini belirterek okuyucusundan özür dilemesinden İbn Rüşd'ün terminolojisinden uzaklaşmış olabileceği ihtimalini aklımıza getirmektedir. Mütercimlik ve felsefe alanında yetkin bir isim olan Samuel'in İbn Rüşd'ün bazı ifadelerini

³² İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 29.

³³ Fatih Toktaş, *age.*, 160.

³⁴ Şulül, *age.*, 41.

anlayamaması, bazen de anladığına İbranicede karşılık bulmada oldukça zorlanmış olması hiç de şaşılacak bir durum değildir. Nitekim eseri Latince'den İngilizce'ye çeviren Rosenthal, Samuel'in bazen Arapça bir cümleyi kelime kelime çevirdiğini ve bazen de Arapça bir kelimeyi yalnızca İbranice harflerle yazmakla yetindiğini belirtir.³⁵

Nitekim bu çeviriler esnasında İslam'a ait vurguların hatta bazı ayet ve hadislerin alınmadığı noktasını *Siyasete Dair Temel Bilgiler*'deki bir dipnottan da anlıyoruz.³⁶

İbn Rüşd'ün bu eserinin gerçek adı, telif tarihi, İbrani mütercim Samuel Ben Yehuda'nın yeterliliği, İbraniceden İngilizce'ye yapılan tercüme ve bu tercüme'nin aslı olan Arapça'ya tekrardan tercüme edilmesi hep tartışma konusu olmuştur.³⁷ Ancak bu eleştiri ve tartışmalar bizim ana konumuzdan uzak olması sebebiyle buraya alınmamıştır.

Eserin bir dilden diğerine çevrilirken uğradığı anlam kaymaları ile bu çeviriler arasında yaklaşık on sekiz yüzyıl olduğu hususu göz önünde bulundurulduğunda, İbn Rüşd'ün kaleme aldığı zamandaki şeklinden, az da olsa uzaklaştığı düşünülebilir.³⁸ Bu durumda İbn Rüşd'ün düşüncelerini ayırt etmek güçleşmektedir.

Bu çalışmada tüm bu detaylar göz önüne alınarak gerek İbn Rüşd'ün Platon'un düşüncelerine katıldığı; gerekse Platon'un düşüncelerinden farklı olarak düşündüğü yerleri işaret ederek kendi yorumuyla zenginlik kattığı noktalara dikkat çekerek, iki eserin karşılaştırılması suretiyle incelenmeye çalışılmıştır.

³⁵ Fatih Toktaş, *age.*, 160.

³⁶ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 42.

³⁷ Şulül, *age.*, 41.

³⁸ Fatih Toktaş, *age.*, 159.

1. BÖLÜM: İBNİ RÜŞD'ÜN HAYATI

1.1. İbn Rüşd'ün Hayatı

1.1.1. Doğumu

Asıl adı Ebu'l Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubi olan İbn Rüşd, bu ismi kendi gibi kadı olan dedesi Ebu'l Velid Muhammed'den almıştır. Hayatını ilme adanmış bir ailenin çocuğu olarak 1126 (h. 520) yılında Kurtuba'da doğmuştur. Dedesi Ebu'l Velid Muhammed ve babası Ahmed b. Muhammed Kurtuba'da kadılık yapmışlardır.³⁹ Dedesi Kurtuba Ulucami'nin imamıdır ayrıca Malikî mezhebinin ünlü fıkıh alimlerindedir.⁴⁰

1.1.2. İlmî Hayatı

İbn Rüşd ilk eğitimini dedesi ve babasından aldıktan sonrasında o zamanda Endülüs'te âdet olduğu üzere imam Malik'in *el-Muvatta'* adlı eserini ezberlemiştir. Ebü'l-Kasım İbn Beşküval'den hadis ve usul-i fıkıh okumuştur. Kadı Ebu Bekir İbnü'l Arabî'nin öğrencilerinden Ebu Cafer İbn Harun et-Tercali ve Belensiyeli (Valencia) Ebu Mervan İbn Cüryul'den (Cürrayül) tıp ve matematik öğrenimi görmüştür. Ayrıca Ebu Mervan b. Meserre, Ebu Bekir b. Semhun ve Ebu Cafer b. Abdülaziz gibi hocalardan ders okudu, Ebu Cafer ile Mazeralı Ebu Abdullah'tan icazet almıştır.⁴¹

Zamanın önde gelen tıp otoritesi olan İbn Zühr'le erken yaştaki arkadaşlığından ve büyük tıp kitabı *El Külliyyat*'ı 1169 (h. 565) yılında telifinden anlaşıldığı üzere tıba olan kabiliyeti kısa zamanda öne geçmiştir.⁴² Bu arkadaşlığı aralarında geçen bir muhavereye Kurtuba ile ilgili İbn Zühre söylediği şu sözlerinden de anlıyoruz: “Eğer İşbiliye’de bir bilgin ölürse kitapları satılmak üzere Kurtuba’ya gelir; Kurtuba’da bir müzisyen ölürse çalgı aletleri İşbiliye’ye gönderilir.”⁴³

İbn Rüşd'ün felsefe tahsiliyle ilgili yeterli derecede bilgi yoktur ancak İbn Bâcce ve İbn Tufeyl'in, O'nun felsefe alanında başlıca iki ustası olduğu söylenir.⁴⁴

İbn Rüşd'ün öğrencileri olarak, her ne kadar Batı dünyasında ortaya çıktığı dönemi fazlasıyla etkileyen İbn Rüşdcüler (Averroistler) gibi bir topluluk İslam dünyasında söz konusu olmamıştır. Bununla birlikte Endülüs'te ve Mağrib'de İbn

³⁹ Bekir Karlığa, ‘İbn Rüşd Maddesi’, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999, 257.

⁴⁰ Bekir Karlığa, *İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, Litera Yayınları, İstanbul, 2004, 371.

⁴¹ Karlığa, *DİA.*, 257.

⁴² Macit Fahri, *İslam Felsefe Tarihi*, çev. Kasım Turhan, İklim Yayınları, İstanbul, 1992, 244.

⁴³ Mian Muhammed Şerif, *Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, 299.

⁴⁴ Fahri, *age.*, 244.

Rüşd'den sonra öğrencilerinin uzun yıllar kadı ve müderris olarak görev aldığı bilinmektedir. Nitekim İbn Ebu Usaybia'nın verdiği bilgilere göre, İbn Rüşd'ün öğrencilerinden Tilimsan (Cezayir) yakınlarındaki Nedrime'de (Nedroma) doğmuş olan Ebu Abdullah Muhammed b. Sahnun ile Kurtubalı Ebu Ca'fer Ahmed b.Sabık'ın Muvahhidler Devleti'nin yönetimi zamanında sarayda tabip olarak çalıştıkları ve bir takım tıbbi eserler kaleme almak için ortam buldukları anlaşılmaktadır. İbn Abbar ise İbn Rüşd'ün öğrencileri arasında Ebu Muhammed b. Havtullah, Sehl b. Malik, Ebur Rebl b. Salim, EbuBekir b. Cehver ve Ebul Kasım İbn Taylesan gibi şahsiyetleri zikreder.⁴⁵

1169 (h. 565) yılında İbn Tufeyl ile tanışan İbn Rüşd'ün, onun tarafından Halife Ebu Yakub Yusuf İbn Abdülmümin'e takdim edildiği bildirilmektedir. Buna göre veliahtlığı döneminde hayatının büyük bir kısmını Endülüs'te geçiren Halife Ebu Yakub Yusuf, buradaki zengin kültür sahibi muhitten etkilenmiş, ardından İbn Tufeyl'in sohbetlerine katılarak bilim ve felsefeye merak sarmıştır. Bu amaçla felsefe ve tıpla ilgili eserleri kütüphanesinde toplamıştır. İlme ve felsefeye olan ilgisi onu Aristoteles'in eserlerini incelemeye sevk etmiş, fakat filozofun üslubunu anlamakta zorlandığı için İbn Tufeyl'den açıklamalar yapmasını istemiştir. O sırada altmış sekiz yaşlarında olan İbn Tufeyl, bu meşakkatli işi kendisinin yapamayacağını ancak Halife için bunu yapabilecek birinin bulunduğunu söyleyerek İbn Rüşd'ü halifeye takdim eder.⁴⁶

İbn Rüşd'ün Halife Ebu Yakub Yusuf ile karşılaşmasını ve takdim edilmesini, onun öğrencisi Kurtuba'lı Ebubekir'den nakledilen ve Abdülvâhid el-Merrâküşî tarafından günümüze kadar ulaştırılmış bulunan bir yazıdan öğrenebiliyoruz. Bu karşılaşmayı İbn Rüşd şöyle anlatır: “Emîrü'l-Mü'minîn'in (Ebu Yakup Yusuf) huzuruna girdiğimde, İbn Tufeyl'in orada olduğunu gördüm. İbn Tufeyl, Emire, ailemin şerefini ve asâletini anlatmaya başladı. Lâyık olmadığım şekilde beni medh ü senâ etti. Emir bana yöneldi, benim, babamın ve ailemin ismini sorduktan sonra şöyle dedi: “Filozofların göklerle ilgili görüşleri nedir? Kadim mi yoksa hâdis mi?” Bu soru üzerine içimi bir endişe kapladı. Sebepler uydurmaya ve felsefî bilimlerle uğraştığımı inkâr etmeye çalıştım. İbn Tufeyl'in Emir ile neye karar verdiklerini bilmiyordum. Müminlerin Emiri benim utandığımı ve çekindiğimi anladı da İbn Tufeyl'e yönelerek; onunla, bana sorduğu sorular üzerinde konuşmaya başladı. Aristotalis'in, Platon'un ve diğer bütün filozofların söylediklerini hatırlatıyor ve Müslümanların bunlara karşı

⁴⁵ Karlığa, *DİA.*, 258.

⁴⁶ Karlığa, *DİA.*, 257.

kullandıkları delilleri naklediyordu. Kendisini bu konuya verip bu meselelerle uğraşanlarda dahi görmediğim zengin bir hafızaya sahip olduğunu müşahede ettim. O, beni rahatlatmaya çalışıyordu. En sonunda ben de konuştum, bu konuda benim sahip olduğum bilgiyi öğrendi. Döndükten sonra bana bir miktar mal, değerli giyecekler ve binekler gönderdi.”⁴⁷

Bu olaydan sonra 1169 (h. 565) yılında İşbiliye kadılığına tayin edilen İbn Rüşd, Halife'nin isteği doğrultusunda Aristoteles'in eserlerini şerh etmeye başlamıştır. Aynı yıl Aristoteles'in *Eczaul'I-Hayevan* adlı kitabına yazdığı şerhte, işlerinin çok yoğun olması nedeniyle yeterince çalışamadığından ve Kurtuba'dan uzaklaştığı için aradığı kaynak eserleri bulamadığından şikayet eder. Bundan sonra İşbiliye'deki bu görevi çok uzun sürmez. 1171 'de (h. 567) Kurtuba baş kadısı olur. Daha sonraki yıllar filozofunelif hayatının çok yoğun olarak geçtiği dönemlerdir. 1182 (h. 578) yılında Halife Ebu Yakub Yusuf onu Merakeş'e davet eder. İbn Rüşd'den İbn Tufeyl'in yerine, özel doktoru olarak görevlendirilmesini isteyecektir.

1184 (h. 580) yılında Halife Ebu Yakub Yusuf vefat edince yerine geçen oğlu Ebu Yusuf Yakub el Mansur da İbn Rüşd'e saygıda kusur etmez ve sarayında özel doktoru olarak çalışmasını rica eder. Fakat 1195'de (h. 591) Kastilya(Castilla) Kralı VIII. Alfonsa ile savaşmak üzere Ebu Yusuf'un Endülüs'e gelip Kurtuba'da konakladığı sırada çoğunluğu fıkıh âlimlerinden oluşan bir grup, daha önce Merakeş'e ulaştıkları anlaşılan İbn Rüşd aleyhindeki şikâyetlerini hükümdara bildirirler. Bunun üzerine Halife Ebu Yusuf Yakub el Mansur, Endülüs Kurtuba Camii'nde İbn Rüşd ve muhaliflerin şikâyetlerini dinler ve bir çözüm bulur.

Savaş ortamında iç çekişme olarak ortaya çıkabilecek olumsuz durumlardan sakınan Halife Ebu Yusuf Yakub el Mansur, tüm şartları göz önünde bulundurarak İbn Rüşd ile birlikte Ebu Cafer ez-Zehebi, Bicaye (Bougie) Kadısı Ebu Abdullah Muhammed İbrahim, Ebur Rebl el-Kefif, Ebu'l Abbas el-Karabi gibi devrin pek çok âlimini haklarındaki olumsuz ithamlardan dolayı bu karışıklıktan biraz uzak tutmak ister. Zikredilen isimlerin Kurtuba'ya 73 km. mesafe uzaklıkta bulunan eski bir Yahudi yerleşim yeri olan Ellsane'de (Ellisane, Lucena) zorunlu olarak ikamet etmesini sağlar. İbn Rüşd'ün şikâyet edilmesine başka sıkıntıların da eklenmesi gözden düşmesine sebep olmuştur. Yönetim de bir süre onu saraydan uzaklaştırmak istemiştir.

⁴⁷Karlığa, *İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, 373.

İbn Rüşd'ün kaynaklarda geçen yönetimin gözünden düşme sebeplerinden biri olarak Halife ile senli benli konuşmasıdır şeklinde, zikredilir. Ayrıca hayvanlarla ilgili olarak kaleme aldığı bir kitapta zürafadan bahsederken onu Berberi hükümdarının yanında gördüğünü yazması muhalifleri tarafından aslen Berberi olan halifeye ulaştırılınca hükümdarın canı sıkılır. Durumun farkına varan filozof, "iki kıtanın (Afrika-Avrupa) kralı" anlamında kullandığı "melikü'l berreyin" ifadesini müstensihin yanlışlıkla "melikü'l berber" şeklinde yazdığını bildirmiş ve özür dilemiştir. Ancak Halife'nin kendisine olan güveni bir kez sarsılmıştır.⁴⁸

İbn Rüşd'ün yaşadığı dönemdeki siyasi sorunlar ve kültürel olaylar onun siyaset felsefesinde muhakkak etkilidir. Yaşadığı dönemde Endülüs'te siyasi karışıklıklar olmasına rağmen o dönemde yönetimde olan Halife Ebu Yakub Yusuf'un ilme ve felsefeye açık bir insan olması İbn Rüşd'ün bu konuda önünü açmıştır.

Endülüs'te felsefenin seyrini üç döneme ayırırsak ilk dönemi Mecritî tarafından İhvanı Safa risalelerinin girmesi; sonrasında İbn Bacce, İbn Tufeyl ve İbn Rüşd gibi filozofların yetişmesi; son olarak üçüncü dönemi de İbn Rüşd sonrası dönem olarak sayabiliriz. Kendinden önceki bu felsefi birikimin İbn Rüşd üzerinde etkileri vardır. Özellikle İbn Bacce'nin Aristotelesçilik özelliği ve siyaset üzerine kafa yorma gibi düşünceleri etkilemiştir.⁴⁹ Bu anlamda İbn Rüşd, Endülüs'teki felsefi hareketlerin doruğundaki şahıstır.⁵⁰ Endülüs'te en hareketli dönemini 12. yy da İbn Rüşd sayesinde başlayan felsefe buradan Batı'ya geçmiştir.

1.1.3. Vefatı

İşbiliye halkının ısrarlı talepleri üzerine Ellsane'deki (Ellisane, Lucena) bu zorunlu ikamet kararı bir süre sonra kaldırılır. İbn Rüşd'e eski itibarını iade eden Halife Ebu Yusuf el Mansur onu Merakeş'e davet eder. Filozof bu daveti kabul ederek Merakeş'e gider, ancak kısa bir süre sonra 11 Aralık 1198'te (9 Safer 595) vefat eder. Cenazesi önce vefat ettiği şehir olan Merakeş'e defnedilir, üç ay sonra da memleketi olan Kurtuba'ya taşınarak İbn Abbas Mezarlığı'ndaki aile kabristanına nakledilir.⁵¹

İbn Rüşd'ün kaç çocuğu olduğu bilinmemektedir ancak İbn Ebi Useybia onun, kendisi gibi fakih olan ve Endülüs'ün farklı yerlerinde kadılık yapan çocuklarının

⁴⁸ Karlığa, *DİA*, 258.

⁴⁹ Çilingir & Yıldız & Aydın, *age.*, 157.

⁵⁰ Mehmet Azimli, "İbn Rüşd Çağında Endülüs", *İbn Rüşd'ü Yeniden Düşünmek*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:1, 83.

⁵¹ Karlığa, *DİA*, 258.

bulduğunu haber verir. Ayrıca çocuklarından Ebu Muhammed Abdullah Ebu'l Velid, İbn Rüşd'ün çok değerli bir doktor olduğunu ve döneminin halifesi En Nasır'ın tedavisiyle ilgilendiğini söylemiştir.⁵²

1.2.İbn Rüşd'ün Etkisi ve Eserleri

İslam düşünce tarihinde kaynakların belirttiğine göre İbn Rüşd, çok çalışması ve okuyup yazmasıyla şöhret bulmuş bir düşünürdür. İbn Abbar'ın ifadesine göre o, ergenlik dönemden itibaren okuma ve düşünmeyi bir kez babasının vefat ettiği, diğeri de evlendiği gece olmak üzere iki defa terk etmiştir. Okuduğu, düzenlediği, kaydettiği, tasnif ve telif ettiği eserlerin sayfa sayısı on bin varakı bulmuştur.⁵³

İbn Rüşd'ün eserlerinin üç önemli yanı vardır:

*Aristoteles üzerine şerh ve yorumları

*Saf Aristotelesçilik adına Farabî ve İbn Sina'yı tenkitleri

*Doğru anlaşılan felsefe ve doğru yorumlanan şariat arasındaki uyumun gösterilmesi.⁵⁴ Eserlerinin daha çok Aristoteles'in eserlerini tercüme etmesi yönüyle bilinmesi Batı'da 'şarih' veya 'commentator' olarak tanınmasına sebep olmuştur.

1.4.1. İbn Rüşd'ün Batı Dünyasına Etkileri ve Averroizm

Meşşai (İslam felsefesinde Aristotelesçi düşünce) okulunun son temsilcisi olarak bilinen İbn Rüşd, Aristo'nun eserlerini tercüme etmesi yönüyle Batı'da şarih veya commentator olarak tanınmıştır. İbn Rüşd Endülüs'teki Yahudiler tarafından Aben Roşd diye telaffuz edilmiştir. Sonrasında İspanyollar tarafından Aven Roşd şekline dönüştürülmüştür. Son şekliyle Latince'deki bazı telaffuz özelliklerinin etkisiyle Averroes olarak söylenmiştir. İbn Rüşd, Batı dünyasında bu isimle tanınmıştır.⁵⁵

İbn Rüşd'ün fikirlerinin Batı'ya doğru hicreti öncelikle Endülüs'teki Yahudiler tarafından eserleri Arapçadan İbranice'ye tercüme edilmesiyle başlamıştır. Endülüs, Sicilya ve Güney Fransa'da yerleşmiş olan Yahudi filozoflar, İbn Rüşd'ü kendi kültürlerinin bir parçası gibi okuyup anlamış felsefi düşüncelerini benimsemişlerdir. Örneğin Yahudi filozof Musa İbn Meymun (Maimonides), İbn Rüşdcü bir filozoftur.⁵⁶

⁵²Karlığa, *İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, 376.

⁵³Karlığa, *İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, 377.

⁵⁴Fahri, *age.*, 246.

⁵⁵Karlığa, *DİA*, 257.

⁵⁶İsmet Birkan, "İbn Rüşd Düşüncesinin Tarihteki Yeri ve Etkileri", *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayı:11, 58.

Daha sonra ise Yahudilerle Hıristiyanlar arasında kültürel bağların yakın olması ve Batı Avrupa'da İbranicenin oldukça yaygın bir şekilde biliniyor olması sebebiyle, genellikle İbranice yoluyla Arapça felsefî eserlerin Latinceye tercüme edilmesi suretiyle olmuştur. 1217-1230 yılları arasında Michael Scot, Hermann German gibi düşünürler İbn Rüşd'ün *Es Semâ ve'l-Âlem, Fi'n-Nefs, el-Kevn ve'l-Fesad, es-Semâu't-Tabi'a, Maba'de't-Tabi'a, el-Asar el-Ulviye* şerhlerini Latinceye tercüme etmiştir. Toplam olarak İbn Rüşd'ün 38 şerhinden 15 tanesi Arapçadan Latinceye tercüme edilmiştir.⁵⁷

İbn Rüşd'ün şerhlerinin, Batı Avrupa'nın Aristotelyen mirasının bir cüzü olduğu söylenebilir. Ancak İbn Rüşd'ün İslam âleminde, İbn Teymiye istisna edildiğinde İbn Rüşd'ün düşünce sistemini takip eden neredeyse hiçbir öğrencisi yahut halefi olmamıştır. Hatta O'nun münekkitleri bile zikre şayan değildir. Çünkü gözden düştüğü dönemde kitapları yakılmıştır. Öğrencileri de onu terk etmiştir.⁵⁸ İbn Rüşd'ün Batı'daki asıl etkisi Michael Scot'un çevirileri ile başlamıştır.⁵⁹ Doğu'da pek anlaşılmasa da O'nun Batı'daki takipçileri ve münekkitleri Maimonides, Siger de Brabant, Moses ben Tibbon, Levi ben Gerson, Albert the Great, St. Thomas Aquinas gibi oldukça meşhur isimler olmuştur.⁶⁰ Hatta o dönemdeki şiirlere bile söz konusu olmuştur Dante *İlahi Komedyâ*'sında Araftaki yerinden bahsederek⁶¹ İbn Rüşd'ü mısralarına şu şekilde alır:

“Geometrici Öklid, Batlamyus

Galen, Hipokrat, İbn Sina

Büyük şarih İbn Rüşd.”

(Dante, Cehennem, 142-44)⁶²

İbn Rüşd'ün özellikle felsefe ve din konusundaki görüşleri Batı'da hem birçok okul tarafından kabul görmüş hem de birçok düşünür tarafından reddedilerek karşıt görüşlere konu olmuştur. İbn Rüşdcülüğün (Averoism) Batı'daki temsilcisi olarak Padova Üniversitesi gösterilir.⁶³ İbn Rüşd'ün savunucuları olduğu eleştirilenleri de olmuştur. Bu eleştiriler aynı zamanda Batı'nın dönüşümüne katkı sağlamıştır.

⁵⁷ Fahri, *age.*,247.

⁵⁸ Azimli, *age.*,86.

⁵⁹ Birkan, *age.*,60.

⁶⁰ Fahri, *age.*,247.

⁶¹ Birkan, *age.*,64.

⁶² Şerif, *age.*,301.

⁶³ Birkan, *age.*, 65.

İbn Rüşd'ün bu düşüncelerine karşı geliştirilen fikirler Batı'da skolastik düşüncenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Skolastik düşünce, İbn Rüşd şerhleriyle birlikte Aristoteles felsefesinin zengin birikiminin kilise büyüklerinin yazmış olduğu eserlerini gölgede bırakacak kadar ilgi topladığını görünce⁶⁴ ortaya çıkmaya başlamıştır. İbn Rüşd'ün fikirleri, dünyevi alanda felsefeye yani akla yer açarak kilisenin otoritesine kafa tutmaya başlamıştır. Kilisenin manevi yetkilerini elinden almak onun maddi manevi fakirleşmesine sebep olacak bir durumdur.⁶⁵ Bu sebeple Batı'da Averroistler olduğu kadar bu düşünceye karşı olanlar da çıkmıştır.

Averroistlere karşı en sert eleştirileri St. Thomas Aquinas yapmıştır. Asıl çabasını, İbn Rüşd'ün görüşlerini çürütmeye karşı göstermiştir. 13. yy dan itibaren Batı dünyasını kuşatmaya başlayan İbn Rüşdcülük akımının yayılmasını engellemeye harcayan St. Thomas Aquinas, Batı dünyasında putperest Müslümanların düşüncelerine karşı önlem alınması gerektiğini söylemiştir. İbn Rüşd'ün en büyük eleştirmeni St. Thomas Aquinas'ın akıl ile iman ilişkisi hususunda genel olarak İbn Rüşd ile paralel olan düşünceleri, İbn Rüşd'ün etkisinin büyüklüğünü gösterir. Elbette İbn Rüşd'ün fikirlerini eleştirirken adını sık sık anarken, fikirlerini benimsediği yerlerde İbn Rüşd'den hiç bahsetmemesi manidardır.⁶⁶

İbn Rüşdcülük (Averroizm), Batı Rönesans'ını da ortaya çıkaran etmenlerden birisi olarak kabul edilebilir. Aklı ve düşünceyi ön plana çıkaran filozof İbn Rüşd'ün adı çevresinde Batı'da meydana gelen tartışmalar, Batı Ortaçağının fikri üst yapısını oluşturan Skolastik düşünceyi kurmakla birlikte, bu düşüncenin aşılıp Rönesans düşüncesine geçilmesini de sağlamıştır. Skolastik düşünce, Averroizm taraftarları hakkında atıp tutarken İbn Rüşd'den etkilenmekten de kendilerini alamamışlardır. Akla önem verilmesi, aklın statüsünün belirlenmesi, aklın özgürlük alanının genişletilmesi, aklın kilisenin buyruğundan çıkarılması vb. konular Rönesans düşünürlerinin mücadele ettiği fikirlerdir.⁶⁷ Bu konulardaki hareket noktalarının İbn Rüşd düşüncesinden alındığı gözden kaçmamaktadır.

İbn Rüşd'ün Batı'da 'Averroizm' akımını başlatacak hatta Avrupa Birliği'nce Avrupa'nın mimarı olarak kabul edilecek kadar etkili olmasının sebebi, Avrupa entelektüel ortamının rasyonalist arayışlara hazır durumda olmasıdır. İbn Rüşd'ün Batı

⁶⁴ Karlığa, *DİA*, 270.

⁶⁵ Birkan, *age.*, 62.

⁶⁶ Karlığa, *DİA*, 271.

⁶⁷ Birkan, *age.*, 66.

dünyasına etkisi çok hızlı ve uzun süreli olurken, Doğu dünyası skolastik dönem gibi bir süreçten geçmediği için İbn Rüşd'ün ilmî dehası kabul görmekle birlikte, etkili bir değişim yaşanmasının söz konusu olmadığı söylenebilir.⁶⁸

İbn Rüşd'ün Batı'da etkin olmasına rağmen Doğu'da pek etkili olmamasının sebeplerinden birisi de değişen siyasi faktörlerdir. Bilindiği gibi İbn Rüşd, Endülüs İslam medeniyeti bünyesinde yetişen bir filozoftur. Ancak onun vefatından çok kısa bir süre sonra Endülüs bölgesinde İslam hâkimiyetinin sen bulması ve siyasi karışıklıkların ortaya çıkması sebebiyle, burada onun görüşlerini yaşatacak bir ortam oluşmamıştır. İbn Rüşd gibi büyük bir filozof Endülüs'ün siyasi karışıklığı ve bu karışıklıklar neticesinde yıkılması sebebiyle yeterince anlaşılammıştır. O zaman tahrip edilen Endülüs ilmî ve fikhî mirası içerisinde ancak eserlerini takip eden Yahudi filozoflar sayesinde eserlerine ulaşılabilmiştir. Hatta denilir ki İbrani dilinde Tevrat'tan sonra en yaygın eserler İbn Rüşd'ün eserleri olmuştur.⁶⁹ İbn Rüşd'ün bazı eserlerinin orijinal Arapçası mevcut değildir. Mevcut olan İbranice eserlerden faydalanılmaktadır. Örneğin incelemekte olduğumuz *Telhîsus Siyase li Eflatun* isimli eserin de orijinal Arapçası mevcut değildir. İbraniceden tercüme edilmiştir.

İbn Rüşd'ün fikirlerinin Batı'ya İslam düşüncesinden daha önce geçmesi ve tanınması, 'commentator' unvanı, Latin İbn Rüşdçülüğü akımının 13. Yüzyıldan 16. Yüzyıla kadar Batı'yı etkilemesi İbn Rüşd'ün İslam düşüncesine kattığı önemli bazı özelliklerinin önüne geçmesine sebep olmuştur.

İbn Rüşd, Doğu ve Batı dünyası arasında bir köprü görevi görmüş, kendinden önceki ilmî mirası değerlendirip, üzerine orijinal katkısını ekleyerek Batı dünyasını uzun süre etkileyebilmiştir. Her ne kadar İbn Rüşd'ün Batı'da öne çıkan özelliği Aristoteles şarihliği olsa da, o, din felsefe ilişkileri konusunda da önemli katkılarda bulunarak, İslam felsefesinin Batı'daki en büyük temsilcisi olmuştur. Batı dünyasını uzun süre meşgul eden ve sancılı süreçlere sebep olan din-felsefe/iman-akıl ilişkisi meselesi İslam dünyasında bu kadar sorunlu bir konu olmamıştır. Batı'da din dışı olarak görülen bu akımların mensuplarının yasaklama ve kovuşturmalara maruz kalmaları gibi siyasi boyutta çok büyük tartışmalar yaşanırken, İslam dünyasında bu konular ilmî boyutta ele alınarak temellendirilmeye çalışılmıştır.⁷⁰

⁶⁸ Karlığa, *DİA*, 268.

⁶⁹ Azimli, *age.*, 87.

⁷⁰ Şeniz Yıldırım, "İbn Rüşd Felsefesinin Latin Dünyasında Tanınması ve Latin İbn Rüşdçülüğü", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:14, Sayı:25, 94.

Doğu dünyasında bilinen ve kabul edilen din ve felsefenin paralel olduğu; dinin hikmet boyutunun ancak felsefe sayesinde açıklanabileceği düşüncesi kabul görmüştür. Aynı zamanda İbn Rüşd'ün din- felsefe uyumu fikri normal görülürken bu konu Batı dünyasında bir problem olarak teşkil etmektedir. Dolayısıyla İbn Rüşd'ün fikirleri o dönem Batı'nın sorunlarına çözüm olmuştur.

Felsefe ve din arasındaki uyum haklı olarak İslam felsefesinin en önemli özelliği olarak değerlendirilir. İbn Rüşd'ün bu probleme getirdiği çözüm, gerçekten dâhiyanedir. Bir İslam filozofu olarak, fakihlerin ve kelmacıların, özellikle Gazzâlî tarafından *Tehafitu'l-Felâsife*'de tekfir edilmelerinden sonra dozunu artıran şiddetli hücumlarına karşı filozofları savunmanın gerektiğini düşünmüştür.⁷¹ Nitekim bu esere *Tehafitu'l Tehafitu'l Felâsife* isimli bir reddiye yazmıştır.

Yine İbn Rüşd, *Faslu'l Makal* isimli kitabında felsefe ve din arasında bir uyum olduğunu göstermek suretiyle felsefenin savunmasını yapmaktadır. Bugünlerde böyle birmeselenin bu kadar dikkat çekeceği kuşkuludur. Fakat 12. Yüzyılda filozofların küfr, yani dinsizlikle suçlandığı bir dönemde gerçekten hayati öneme sahiptir.⁷²

Bu konuda öncelikle felsefenin dindeki konumunu araştıran İbn Rüşd, şu ifadeleri kullanmıştır:“Şayet felsefenin işi (gördüğü vazife); var olanlara bakmaktan ve (varlıkların) Sâni'a (Yapıcı'ya = Tanrı'ya) delâleti bakımından onları değerlendirmekten öte bir şey değilse yapılmış (masnû) olmaları itibarıyla (var olanların var ediciye delâleti bakımından değerlendirilmesini) demek istiyorum. Zîra var olanlar; ancak onun sanatını bilmek suretiyle var ediciye (Sâni') delâlet edebilir. Onun sanatını bilmek ne kadar mükemmel olursa Sâni'ini (Yapıcı'sını) bilmek de (o nispette) mükemmel olur. Ve Şeriatla var olanları değerlendirmeyi mendûb saymış ve bu hususta teşvik etmişse apaçıktır ki; bu ismin (felsefe teriminin) delâlet ettiği konunun(bilinmesi) şeriat bakımından vâcip veya menduptur.”⁷³ Bu düşüncelere göre İslam'ın hakikatlerini anlamak için felsefe ile uğraşmak lazımdır. İslam'ın hakikatlerini en iyi anlayabilenler, felsefe yapabilenlerdir.

İbn Rüşd'e göre felsefe hakikati gösterir, aynı şekilde din de hakikatin bilgisini içerir. Felsefe yapmak hakikate ulaşma çabası olması açısından din tarafından da desteklenmektedir. Hakikatin bilgisine ulaşmaya çalışmak, hakikatin kendisi olan

⁷¹ Şerif, *age.*, 303.

⁷² Şerif, *age.*, 303.

⁷³ Yıldırım, *age.*, 94.

Allahu Teâla'yı tanımak demektir. Bu sebeple Allah'ın varlığı, birliği ve güzel işleri konusunda bilgi sahibi olmaya yarayan her çaba dini olarak da gereklidir.

İbn Rüşd'e göre felsefe "var olanları Tanrı'ya delaletleri açısından değerlendirmek ve bu yöntemle Tanrı'yı bilmek"tir. Tanrı'nın sanatı olan, var olanları bilmek, sonuçtaki gaye olan Tanrı'yı en mükemmel şekilde bilmeye götürecektir. Bize bu imkânı sağlayacak olan felsefi düşüncedir. Diğer taraftan felsefe dinde var olanlara bakıp değerlendirmeyi teşvik etmiştir. Böylece felsefenin yaptığı işin, dinin önerdiğinden farklı olmadığını söylemiş, hatta felsefenin konusunun zorunlu olup, bu işle uğraşmanın bir görev olduğunu vurgulamıştır.⁷⁴

İbn Rüşd, felsefe ile dini ulaştıkları hakikat açısından da ortak olarak görmüş, bu ikisini "sütkardeş" olarak nitelendirmiştir. Ona göre felsefe delil ve burhana dayanır ve delil ve burhana dayalı bir düşünce tarzı, dinin getirdiği hükümlere aykırı düşecek bir sonuç oluşturmaz. Hikmet/felsefe de haktır, din de haktır, o halde iki hakkın çatışması söz konusu olamaz; tersine iki hak olan şey birbirine uygun olur, biri diğerinin doğruluğuna şahitlik eder.⁷⁵ İkisi arasındaki bu şahitlik durumunu gözden kaçırmayanlar en doğru uğraşı vermektedir.

Ayrıca İbn Rüşd, hakikate ulaşma yolunda daha önce araştırarak eserler vermiş olanların fikirlerinden yardım alınmasının da gerekli olduğunu belirtir. Bu kişilerin aynı dinden olup olmaması fark etmez; nasıl ki İslami bir vecibe olan kurban kesme işinde kullanılan bıçakta sadece kesme özelliği aranıyorsa, bu kişilerin geçerli ilimler ortaya koymuş olmaları yeterlidir. Bu yüzden İbn Rüşd, eskilerin aklî kıyaslar konusunda mükemmel araştırmalar yaptıklarını ve güzel noktalara ulaştığını, felsefe merakı olanların da onların bu konuda yaptıklarına bakması gerektiğini söyler.⁷⁶ İslam dini de birçok yerde⁷⁷ aklın işlevselliğinin öneminden ve akletmenin gerekliliğinden bahseder. Hakikat tek olduğuna göre öncekilerin yaptığı akıl yürütme faaliyetleri, bizi de doğruya ulaştırabilir.

Ortaçağ felsefe tarihçileri bugüne kadar, İbn Rüşd'ün en çok incelediği konu olan Aristotelesçi düşünce üzerinde yoğunlaşmışlardır. Ayrıca İbn Rüşd'ün Aristoteles felsefesinin anlaşılmasına büyük katkısı üzerinde durmuşlardır. Ancak İbn Rüşd'ün, İslam'ın felsefi fikirler tarihindeki yeri de çok önemlidir. Bu yaklaşımdan kaynaklanan bakış açısındaki hata talihsizlik olmuştur. Çünkü bu, bir yandan İbn Rüşd'ün,

⁷⁴ Yıldırım, *age.*, 95.

⁷⁵ Yıldırım, *age.*, 95.

⁷⁶ Yıldırım, *age.*, 95.

⁷⁷ Kuran-ı Kerim, (21 Enbiya Suresi 10); (28 Kasas Suresi 60)

mahkûmiyete duçar olduğu ve netice olarak, tabir caizse, onu haklarından mahrum eden felsefe ile şeriat arasındaki ezeli akrabalık meselesine yaptığı orijinal katkısının tanınmamasına yol açmıştır. Burada ifade edilmek istenen İbn Rüşd'ün Aristoteles felsefesinin tefsirine olan katkısını azımsamak değil; İslam düşünce tarihindeki yerini ve önemini vurgulamaktır.⁷⁸

1.4.2. Ed Daruri Fis Siyase (Siyasete Dair Temel Bilgiler)

İbn Rüşd'ün siyaset felsefesine dair düşünceleri hakkında bilgi edindiğimiz en önemli eseri *Siyasete Dair Temel Bilgiler (Telhîsu's-Siyâse li Eflâtûnveya Ed Daruri fis Siyase)* isimli eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu eserin Arapça orijinal metninin kayıp olduğu varsayılmaktadır. Bize birçok tercümeden sonra intikal eden eser inadı farklı şekillerde söylenmiştir. Bu çalışmada genel olarak *Siyasete Dair Temel Bilgiler* olarak telaffuz edilmiştir.

Siyasetin teorik kısmını Aristoteles'in *Nikomakasa Etik* isimli kitabına tercüme yazarak açıklayan İbn Rüşd, siyaset düşüncesinin devamı niteliğinde pratik kısmı ele alan Türkçe adı '*Siyasete Dair Temel Bilgiler*' olan eseri kaleme almıştır. İbn Rüşd, bu eseri yazarken öncelikle siyaset konusuna ve siyasetin ilimler sıralamasındaki yerine dikkat çekmiştir. Fakat siyaset bilimini nazarî ilimlerle ilişkilendirirken, Platon'un değil de Aristoteles'in yöntemini benimsemiştir. Aristoteles'in, ilimleri iki ana başlık altında sınıflandırma yöntemini kullanarak bilginin teorik ve pratik kısımlarına işaret eder. Bu düşünceye göre ilimlerin bir kısmı nazarîdir, amacı bilginin kendisidir. İkinci kısmı ise amelî ilimlerdir. Amelî ilimler genel olarak el-ilmul medenî çatısı altında toplanmaktadır; yani ahlak ve siyaset ilimlerinden meydana gelmektedir.⁷⁹ Ahlak ilminin amacı ilmin kendisi değil pratikte tezahür eden uygulamalardır. Yani zihin ve fiilin etkinliğidir. Buna göre ahlak fiilleri ortaya çıkaran bilgidir. Ancak nazarî ilimler amelî ilimlerin oluşması için gereklidir. Çünkü nazarî (teorik) bilimler, amelî (pratik) bilimlerin önünü açmaktadır. Bu yüzden iki bilim dalı da birbiri için zorunludur. Siyaset sanatı diğer uygulama sanatlarının ortaya çıkmasını sağlayan yegâne şeydir. Pratik bilimler sayesinde bireyler birbirine yardımcı olur ve erdemli şehir bu şekilde oluşur. İnsanlar ancak bu şekilde iyi insan olma gayretinde olurlar.⁸⁰

İbn Rüşd kitabında, konu dizini olarak şu şekilde ilerler: Öncelikle erdemli şehrin yapısı ve yönetim tarzı, erdemli şehrin başkanı ve özellikleri, erdemli şehrin

⁷⁸ Fahri, *age.*, 246.

⁷⁹ Şulül, *age.*, 20.

⁸⁰ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 47.

karşıtı olan yönetim tarzlarını ana hatlarıyla ele almıştır. Platon'un konu dizinini takip etmiştir ancak bazı farklılıklar da arz eder.

Siyasete Dair Temel Bilgiler'de özellikle ele alınan iki konu vardır:

Birincisi, siyaseti ilmi esaslar üzerine inşa ederken zarûrî olan şeydir.

İkincisi, Platon'un Devlet'inde bulunan zarûrî ve ilmi olan şeylerin neler olduğu konusudur.

İbn Rüşd, *Devlet*'in sadece siyaseti konu edinen mevzularını özetlemekle yetinmemiş, bu konular ile ilgili olarak hem nazârî (teorik) hem de amelî (pratik) bir çerçeve çizmiştir. Platon'dan ayrıldığı nokta ise genelde İslam medeniyet tarihiyle ilgili özelde de yaşadığı Endülüs tecrübesinden yola çıkarak tahliller yapması görüş ve düşünceler beyan etmesidir.

İbn Rüşd'ün *Siyasete Dair Temel Bilgiler* isimli kitabı üç bölümden oluşurken, Platon'un *Devlet*'i farklı konuları ele alan on bölümden (kitaptan) meydana gelmektedir. *Devlet*'in ilk kitabı doğruluk ve adaleti, ikinci kitabı mutlu bir devlet düzeni için mevcut olan koruyucular ve koruyucuların eğitimini, üçüncü kitabı erdemli şehirde yargıç ve hekimlerin durumunu ayrıca halkın üç sınıfının durumunu, dördüncü kitabı devlette bulunan bilgelik, doğruluk, ölçülülük ve yiğitlik gibi dört değeri konu edinmiştir. Yine beşinci kitap kadın ve çocukların şehirdeki statüsünü, altıncı kitabı yönetici olan filozofları ve onların özelliklerini, yedinci kitabı mağara benzetmesi ile çocukların eğitimini, sekizinci kitabı erdemli şehrin karşıtı olan şehirleri, dokuzuncu kitabı tiran ve zorba yönetimi ve insanın isteklerini, onuncu kitabı ise şiir konusundan ve er efsanesinden bahsetmektedir.

İbn Rüşd, *Devlet*'i iyi bildiği halde Platon'un on kitaptan oluşan eserinin tamamını şerh ve izah etme cihetine gitmemiştir. İbn Rüşd, *Devlet*'in birinci ile onuncu kitaplarının tamamı ile ikinci kitabın ilk yarısını bilerek kitabına almamıştır. Bunun sebebini ise kitabında şöyle anlatmıştır: "Platon'un devletinde yer alan onuncu makaleye(kitaba) gelince, bu bilim açısından zorunlu değildir. Çünkü henüz işin başında açıktır ki, şiir sanatı bir amaç olmadığı gibi bununla elde edilecek bilgi de hakiki bilgi değildir."⁸¹

Ayrıca kitabına almadığı birinci ve onuncu kitaptaki bölümler için şunları da ekler: Birinci kitapta adalet konusunda anlatılan fikirler, kesinlikten uzak diyalektik düşünceler içermektedir; konuya herhangi bir katkısı da söz konusu değildir. Onuncu

⁸¹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 244.

kitap ise şiirsel şeyleri konu edinmektedir. Burada anlatılanlar, burhana dayalı felsefi bilgi değil cedele dayalıdır. Bunlar ise erdem değil sadece isim benzerliğinden dolayı erdem olarak anlaşılan taklitlerdir.⁸² Bilimsel olmadığı için bu hikâyelerden bahsetmek İbn Rüşd'e göre çok elzem değildir.

Eğer bunları erdem diye nitelendirecek olursak, bu sadece isim benzerliğinden başka bir şey değildir. Bu hikâyeler hayal ürünüdür, asılsızdır. İnsanın yetkinliği elde edebilmesi için bunlar gerekli şeyler de değildir. Bu şiir ve hikâyelerden uzak olduğu halde dinin kaidelerine ve toplumsal yasalara bağlı olan pek çok insan bu mitolojilere, bir nevi hikâyelere sahip olan insanlardan daha üstündür ve daha iyi durumdadır.⁸³ Nitekim kitabına bu cedelî kısımları alıp da savunma yoluna gitmesi İbn Rüşd'ün kendi bilgi birikimi ve telif tarihine paralel bir durumdur.

İbn Rüşd, Platon'un *Devlet*'inde olduğu gibi belli bir sistematığı takip etme yerine bir başlık altında birden çok konuya değinmiştir. Bu sebeple *Siyasete Dair Temel Bilgiler*'de konular birbiriyle iç içedir ve kesin ayrımlar yoktur. Bu da muhtemelen on bölümden (kitaptan) oluşan Platon'un *Devlet*'ini üç bölümde incelemenin zor olmasından kaynaklanmaktadır.

Bir durum daha var ki İbn Rüşd'ün, Platon gibi eserini diyalog biçiminde yazmadığı, on kitaptan oluşan *Devlet* 'üç bölüm halinde şerh etmiş olduğu kolaylıkla fark edilmektedir. Ayrıca, bir telhis kaleme almış olması sebebiyle *Devlet*'in bazı kısımlarını özetlediği ya da genişlettiği, bazı kısımlarına ise hiç değinmediği görülür. Bunu da İbn Rüşd'ün siyasi düşüncelerinin özgünlüğüne bağlayabiliriz.

İbn Rüşd, *Devlet*'i şerh ve izah ederken, genellikle metne bağlı kalmıştır. Ancak o, *Siyasete Dair Temel Bilgiler*'in bazı yerlerinde eleştirel bir yaklaşım sergilemiş, kendine özgü fikirler ortaya koymuştur. Bazı yerlere İslami naslardan delil getirirken İslam düşünce sistemine uymayan yerlerde kendi görüşünü açıkça belirtmiştir. Hatta eserin birkaç yerinde İslam'ın temel kaynakları olan Kuran ve sünnetten deliller de sunmuştur. Ancak *Siyasete Dair Temel Bilgiler*'de yazarın 5 numaralı dipnotundan, eser Arapça aslından İbraniceye çevrilirken Yahudi çevirmenlerin bazı paragrafları yok ettiğini ileri sürülmüştür.⁸⁴

İbn Rüşd'ün en büyük özelliği İslam Düşüncesi ve felsefeyi uzlaştırmaktır. Felsefe olmadan İslam'ın hakikatleri anlaşılmaz. İslam'ın kurallarını anlamak için de

⁸² İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 244.

⁸³ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 245.

⁸⁴ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 42.

felsefe yapmak gerekir. O'na göre İslam ve felsefe temelde zıtlaşmaz, zıtlaştığı yerlerde tevil yapılarak iki düşünce sistemi uzlaştırılır.⁸⁵ Tevil; din ve felsefenin görüşleri arasında en doğru tutumdur. Birini diğerine karşı tercih etmek yerine yorumlamak gerekir. Aklî bir bilgi ile vahyî bir bilginin çelişmesi mümkün değildir. Buna göre bir konuda şeriatın koyduğu bir hüküm mevcut değilse burhan yolu ile aklın getirdiği doğru çözüm uygulanır. Bir konuda şeriatın koyduğu bir hüküm mevcutsa iki durum söz konusu olur: Ya şeriatın hükmü zaten akla uygundur, ya da uygun değildir. Şer'i bilginin akla uygun olmadığı durumlarda akla göre yorumlanması sağlanarak doğru bilgiye erişilir. Şeriatın her fikrini tevil etmek doğru değildir. Aynı zamanda herkes tarafından da tevil edilmesi doğru değildir, bunu ancak filozofların yapması uygundur.⁸⁶

İbn Rüşd'ün, din ve felsefe arasındaki tevil düşüncesinin temellerini İbn Sina'dan aldığı söylenebilir. Nitekim İbn Sina'ya göre felsefe ahlak ve siyaset gibi bir takım ilkelerini dinden almıştır; aynı şekilde de din de fizik, matematik, metafizik gibi bazı ilkelerini felsefeden almıştır. Buna göre felsefe ve vahyî metod olarak farklı yöntemler üzerinden gitse de konu olarak ortak bir yol izlerler.⁸⁷

İbn Rüşd'e göre felsefe ve din herhangi bir konuda birbiri ile tamamen zıt olan görüşler ortaya koyuyorlarsa her ikisini de kendi düşüncesi ile kabul etmek gerekir. İbn Rüşd'e göre dini bir meseleyi felsefi bir zeminde tartışmak; aynı zamanda felsefi bir meseleyi dini bir zeminde tartışmak doğru bir yöntem değildir.⁸⁸

Buradan yola çıkarak İbn Rüşd'ün, *Devlet*'i şerh ederken izlediği yöntemi anlayabiliriz. O'nun amacı, siyaseti bilimsel bir temele oturtmaktır. Bu nedenle İbn Rüşd, Platon'dan kendi siyaset kuramını oluşturmak için bir format almış; onu kendi devrindeki olaylara binaen anlatmaya çalışmıştır.⁸⁹

Felsefi düşüncesini burhanî temellere göre kuran İbn Rüşd'ün, bu yaklaşımı felsefe/din arasındaki uzlaştırma girişimlerinde de görülmektedir. Burhan metodu, bilinenen bilinmeyen aklın verilerine göre çıkarmaktır. Bu çıkarımlar mantık ve matematiğin kurallarına göre yapılır. O halde varlığı anlamlandırmanın yolu aklî olsun şer'î olsun burhanî yöntemle mümkündür. Bu da bizi felsefenin kanatları altına iter. Dolayısıyla vahyî ve felsefe birbirinin "kızkardeşi"dir.

⁸⁵ Şerif, *age.*, 303.

⁸⁶ Kutluer, *age.*, 176.

⁸⁷ Kutluer, *age.*, 146.

⁸⁸ Çilingir & Yıldız & Aydın, *age.*, 160.

⁸⁹ Şulül, *age.*, 19.

İbn Rüşd, *Siyasete Dair Temel Bilgiler*'de yaptığı şerh ve izahlarla Yunan siyaset felsefesine vâkıf olduğunu ve bu felsefeyi kavradığını açıkça ortaya koyar. Nitekim yer yer Platon'un düşüncesinin de üzerinde fikirler ortaya koyması bizi bu düşünceye sevk eder. Örneğin felsefenin Yunanlılara özgü olduğunu düşünen Platon'un aksine İbn Rüşd felsefenin evrensel bir tutum olduğunu vurgulamıştır. Oysa İbn Rüşd'e göre hikmetin öğrenilmesinde ve elde edilmesinde diğer milletler de Yunanlılar kadar kabiliyete sahiptir.⁹⁰ Bunu şu düşünceleri ile açıklar: Genel olarak Greklerin doğalarında hikmete sahip olma konusunda yatkınlık olduğunu kabul edebiliriz.⁹¹ Ancak bu bizim memleketimiz olan Endülüs'te, Şam'da Irak'ta Mısır'da bilgelik ve felsefeye yatkın olan toplulukların bulunduğunu inkâr etmemizi gerektirmez.⁹² Ayrıca Grekler felsefede üstünlük gösterse de başka toplumlar da başka özelliklerde üstünlük gösterebilir. Örneğin Kürtlerde ve Celalika'da* yiğitlik daha üstündür.⁹³ Dolayısıyla erdemler tüm insanlığa aittir. Her coğrafyanın da kendi özelliklerine göre ön plana çıktığı durumlar vardır.⁹⁴

İbn Rüşd'ün yer yer Platon'u aşan düşüncelere yer vermesi onun *Devlet*'e yaptığı şerhi özel kılar çünkü hem esere tabi kalmış hem de kendi düşünceleri ile zenginleştirmiştir. Yunan düşüncesinin sınırları içerisinde değil evrensel bir boyutta yorumlamıştır. Bu özelliği İbn Rüşd'ün Batı'da "commentor", "şarih" unvanıyla anılmasına neden olacaktır.

Yine İbn Rüşd'ün, Platon'un sağlığı bozulmuş veya engelli kişilerle doktorların ilgilenmeyi kesip onları ölüme terk etmeleri gerektiği görüşünü, bir Müslüman olarak kabullenemediği görülür. Bu durumda olanları terk etmek yerine, tedaviye başvurulup iyileştirme yollarının aranması hekimlere de katkı sağlayacak bir durum olabileceğini ifade etmiştir. İbn Rüşd'ün hastalar hakkındaki bu tutumu hekim olmasıyla yorumlanabilir.

Aynı zamanda İbn Rüşd, Yunanlı bir düşünür olarak Platon'un erdemli bir devletin yurttaşı olarak kadının, toplumda oynayabileceği roller hakkındaki yaklaşımından etkilenmiş ve İslam dünyasında kadına toplumda verilen konumu eleştirmiş gözükmektedir. Ona göre kendi toplumunda kadınlar, yalnızca çocuk

⁹⁰ Şulül, *age.*, 22.

⁹¹ İbn Rüşd, *Telhîsu's-Siyâse li Eflâtûn*, çev. Hasan Mecid el-Âbidî - Fâtıma Kâzım ez-Zehebî, Beyrut 1998, 78.

⁹² İbn Rüşd, *Telhîsu's-Siyâse*, 79.

* Celalika, o günkü Galicia içerisinde bir bölge.

⁹³ İbn Rüşd, *Telhîsu's-Siyâse*, 78.; İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 43.

⁹⁴ İbn Rüşd, *Telhîsu's-Siyâse*, 81.

doğurmak, onları beslemek, kocalarına hizmet etmek gibi ev işleri ve ip eğirmek gibi bazı basit işlerle uğraşmaktan başka bir görevle yükümlü değildirler. Onların toplumsal sorumluluklarının bu denli az olması, toplumun iktisaden fakir kalmasına yol açmaktadır. Oysa kadınlar, erkekler ile aynı türdendirler; bazı işlerde erkekler kadınlardan diğer bazı işlerde de kadınlar erkeklerden daha iyi olabilir; buna karşın toplumdaki pek çok işi kadınlar, en az erkekler kadar iyi yapabilir. Bu sebepten dolayı İbn Rüşd, erdemli devlette kadınların da tıpkı erkekler gibi eğitilmeleri gerektiğini, sırf kadın oldukları için sosyal ve siyasal çevre ile kurumlardan uzaklaştırılmalarının doğru olmadığını savunur.⁹⁵ Platon'un bu tarz fikirlerine de karşı çıkarak kendi bakış açısına göre yeniden şekillendirmesi *Siyasete Dair Temel Bilgiler*'in bir özelliğidir.

Ayrıca İbn Rüşd, Farabî dâhil diğer İslam filozoflarından farklı olarak gerek yaşadığı döneme ait gerekse öncesinde egemen olan siyasi yapı ile Yunan siyaset felsefesi arasında temelde farklılıklar olmasına rağmen benzerlikler kurabilmiştir.⁹⁶ İki sistemi birbirine yaklaştırma düşüncesi İbn Rüşd'ün en büyük özelliğidir.

İbn Rüşd'ün *Siyasete Dair Temel Bilgiler*'inde Farabî'nin el *Medinetül Fazıla*'sındaki bazı kavramları kullanılmıştır. Bazen İbn Rüşd, Farabî'nin söylediklerini tekrar etmiştir. Fakat İbn Rüşd, kaynağını hiç bir zaman aynısıyla almaz tersine Farabî'nin genellikle uzun tasvirlerini kendi derinlikli Aristoteles anlayışının ve Platon'un argümanının siyasi önemi ve uygunluğuna paralel olarak değiştirir ve kısaltır. Hatta Aristoteles'in kitaplarına yaptığı tercümelemlerde Farabî ve İbn Sina'nın bazı kavramlarını kaynak göstermeden Aristoteles söylüyormuş gibi kullandığı görülür.⁹⁷

İbn Rüşd, siyaset kuramını metafizikten bağımsız bir biçimde inşa etmiştir. Ona göre metafizikten farklı olarak siyaset ve ahlak düşüncesinde burhan önemli bir metottur. Burhan ise bir yönü ile mantığa dayalı bir yönü ile de tefekkür ve analize dayalıdır. Burhana dayalı siyaset düşüncesinin temel konusu ise yönetim şekilleridir.⁹⁸ Bu sebeple İbn Rüşd eserinde yönetim şekillerini incelemiştir.

Siyaset felsefesinin iki ayağı olması gerektiğini düşünen İbn Rüşd'e göre medeniyet bilimi, teorik bilimlerden şu bakımdan farklıdır. Teorik bilimlerin amacı, bilginin kendisini bilmektir. Pratik bilimler ise kişide bulunan yeteneklerin ortaya çıkmasını sağlar. Siyaset bilimi çatısı altında toplanan teorik bilginin pratik bilimlerle olan ilişkisi ilintiseldir. Oysa siyaset biliminin amacı yalnızca uygulamadır. Ne var ki,

⁹⁵ Toktaş, *age.*, 165.

⁹⁶ Şulül, *age.*, 19.

⁹⁷ Durusoy, *age.*, 284.

⁹⁸ Şulül, *age.*, 24.

bu bilimin uygulamalardan elde edilen bölümleri uygulamaya yakınlık ve uzaklık bakımından farklılık göstermektedir. Bu bilim aracılığıyla elde edilen genel kuralların taşıdıkları tümellik özelliği azaldıkça da uygulamaya yaklaşırlar. Çünkü bu tür bilgi uygulamaların zamanla alışkanlık kazanmasıyla elde edilmiştir. Bu sebeple siyaset bilimi iki bölüme ayrılır: Birinci bölümde yetenekler, iradi fiiller ve tüm adetler. İkinci bölümde ise, bireylerde bulunan bu yeteneklerin nitelikleri, bir yeteneğin diğerlerinin en iyi bir düzeyde ortaya çıkmasını sağlayacak bir biçimde nasıl etkilediği ve hangi yeteneğin diğerini nasıl engellediği ile ilgili yorumlar bulunur.⁹⁹

⁹⁹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 29.

2. BÖLÜM: ERDEMLİ ŞEHRİN YAPISI

2.1. İslam Literatüründe Erdem Kavramı

Felsefi literatürden önceki dönemlerde erdem kavramı daha çok “fazilet” kelimesi ile ifade edilmiştir. Fazilet kavramı ise Kuran’da adalet, ihsan, dostluk, sevgi, dayanışma, cömertlik, tövbe, tevekkül, kanaatkârlık vs. gibi birçok kavram ifade edilirken genel bir ifade ile kullanılır. Ali İmran suresindeki “*Rabbimizin mağfiretine mazhar olmak ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup gökler ve yer kadar geniş olan cennete girmek için yarışın. Onlar bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever. Onlar çirkin bir şey yaptıkları veya kendilerine kötülük ettikleri zaman Allah’ı hatırlarlar da hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Zaten günahları Allah’tan başka kim bağışlayabilir ki? Onlar, yaptıklarında bile bile ısrar etmezler.*”¹⁰⁰ İfadeleri takva kapsamındaki faziletlerle değinmiştir. Hadislerde ise fazilet genel olarak sevgi, dostluk, sabır, adalet gibi kavramların üst başlığı olarak kullanılmıştır.¹⁰¹

Sonraki dönemlerde fazilet kavramı, felsefi bir düşüncenin de birikimiyle önem kazanmış, ilk olarak Kindi’nin insana has değerli huy ibresi ile ifade edilmiştir. Sonrasında Farabî, fazilet kavramını en yüksek mutluluğa ulaşmanın bir aracı olarak ifade eder. Buna göre fazilet, nefsin biri fazlalık, diğeri eksiklik olmak üzere ikisi de rezilet olan iki aşırı eğilimi arasında bulunan orta huydur.¹⁰² İslam filozofları Yunan filozofların da etkisiyle dört türlü temel fazilet olduğu kanısına varmışlardır. Buna göre cömertlik, ölçülülük, yiğitlik ve adalet¹⁰³ temel erdemlerdir.

Platon’a göre erdem, onun idealar düşüncesine göre şekillenir. Dünyadaki gölgelerin gerçeklerine ulaşmak isteyenler ideler alemi hakkında bilgi sahibi olmalıdır. İdeler alemine yakın olunan nispette erdeme yakın olunur. Erdemler, ideal olana ulaşmak için yol göstermektedir.

İbn Rüşd’e göre erdem; adalet, doğruluk, ölçülülük, ve yiğitlik olarak belirlenmiştir. Toplumun tüm kesimleri erdemli olma konusunda eğitilmelidir. Erdemler eğitimle kazanılan özelliklerdir. Dolayısıyla İbn Rüşd’e göre erdemler toplumsal olarak

¹⁰⁰ Kuran-ı Kerim, (03Ali İmran Suresi 133-135)

¹⁰¹ Mustafa Çağrııcı, ‘Fazilet Maddesi’, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999, 269.

¹⁰² Çağrııcı, *DİA*, 270.

¹⁰³ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 68 (1120a).

benimsenirse daha çok gözle görünür hale gelir. Ayrıca toplum olarak erdemli davranmak sosyal bir yapı içerisinde var olan insan için daha kolay olmaktadır.

2.2. İnsan Doğası Gereği Medeni Bir Varlıktır

Bir köy halkından, bir mahalle halkına; sokakta oturanlardan bir ev halkına kadar bir arada yaşayan tüm gruplar birer topluluktur. Ancak bunların hepsi kusurlu ve eksiktir. En büyük mükemmelliğe ulaşmak ancak şehirde mümkündür. Ancak her şehirde de mutluluk ve erdemi yakalamak mümkün değildir. Sadece insanları birbirine yardım eden şehirlerde mutluluğun ve erdemin yakalanması mümkündür. Örneğin Farabî'nin düşüncesine göre; her fert, kendi doğasında bulunan mükemmelleşme ihtiyacını ancak farklı insanların yardımlaşma amacıyla bir araya gelmeleriyle elde edebilir. Mutluluğu elde etmeye çalışan tüm şehirler birbirlerine yardım ederek öncelikle erdemli milleti, yine aynı amaçla birbirlerine yardım eden erdemli milletler ise mükemmel evrensel devleti oluşturabilir.¹⁰⁴

Bir vücutta farklı özelliklere sahip birçok organ vardır. Her biri kendine ait görevi en güzeliyle yapar ve yardımlaşılırsa sağlıklı bir vücut olduğu gibi birbiriyle yardımlaşan insanların bir araya gelmesiyle oluşmuş topluluklara erdemli şehir denir. Erdemli şehrin belirleyicisi ise mutluluğu ve düzeni amaç edinmesidir. Vücuttaki organlar gibi düzenli ve ahenkli çalışan, siyasi ve sosyal anlamda birlik içerisinde olan şehir erdemli bir şehirdir.¹⁰⁵

İnsana özgü dört türlü yetkinlik vardır: teorik erdemler, bilimsel erdemler, ahlakî erdemler ve uygulama sanatları.¹⁰⁶ Bu yetkinliklerin tümü teorik yetkinlik üzerine temellendirilir. Tüm bu erdemlerin bir insanda aynı anda bulunması olanaksızdır. Eğer bu olsaydı çok güç ve zor bir durum söz konusu olurdu.¹⁰⁷ Aynı durumun zorluğunu Platon da şöyle ifade eder: Şehrin kaynağı, hepimizin birçok şeye ihtiyaç duyması ama kendi ihtiyaçlarımızı ayrı ayrı temin etmemiz gerçeğidir. Bir insanın bir iş için başka bir insanı çağırması, başka bir iş için bir başkasını çağırması ve bizim de birçok şeye ihtiyaç duymamızın sonucu olarak ortaklar ve yardımcıları bir ikamet yerinde toplanır, bu bir arada yaşamaya da şehir(kent) adını veririz.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Farabî, *el Medînetül Fâzıla*, çev. Nafiz Danışman, MEB Yayınları, Ankara, 2001, 79.

¹⁰⁵ Farabî, *age.*, 81.

¹⁰⁶ İbn Rüşd, *Telhîsu's-Siyâse*, 102.

¹⁰⁷ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 30.

¹⁰⁸ Platon, *age.*, 70 (369cd).

Bütün bu erdemler bir insanda bir arada toplanamayacağına göre bir arada yaşamak durumunda olan insanların bu erdemler konusunda birbirine yardımcı olması kaçınılmazdır. Aynı zamanda bu alanlardan yetkinleşme konusunda da birbirine yardımcı olacaklardır. İbn Rüşd düşüncesine baktığımızda toplumsal yaşam kaçınılmaz bir gerekliliktir. İnsanlar, birbirlerinden bağımsız değil aksine yaşam için gerekli şeylerin üretilmesinde başkalarının yardımına ve işbirliğine ihtiyaç duyarlar. Sadece ahlakî alanda değil bireysel temel ihtiyaçlar noktasında da, örneğin yeme içme barınma vs. konularda da ihtiyaç duyarlar.

İbn Rüşd, *Siyasete Dair Temel Bilgiler* isimli eserini yazarken öncelikle siyaset konusuna ve siyasetin ilimler sıralamasındaki yerine dikkat çektiğine değinilmişti.¹⁰⁹ Bu ilimler tasnifinden anlaşılacağına göre siyaset ve ahlak, birbiriyle iç içe aynı zamanda birbiri için zorunlu iki sistemdir. Toplum hayatı sürmesi kaçınılmaz olan bireyin, yaşadığı toplumda mutlu olabilmesi için aynı zamanda ahlaklı olması gerekir. Bireyin ahlaklı olması için ise toplumun iyi bir siyasi düzene sahip olması gerekir.

2.3.Şehrin Yönetimi İle İnsan Ruhu Arasındaki İlişki

Platon'un şehrin durumunu insan ruhunun hallerine benzetmesi bizleri devlet yönetimi ile birey arasında incelenmesi gereken bir ilişki olduğu düşüncesine sevk eder. Platon şehir ile birey arasındaki ilişkinin varlığına dair gerçekliği şöyle ifade eder: "Devlet neden dolayı bilge ise birey de ondan dolayı bilgedir, aynı zamanda birey neden dolayı cesursa devlet de ondan dolayı cesurdur ve aynı biçimde erdemün diğer tüm unsurlarına ikisi de sahip olmalıdır."¹¹⁰

Şehrin bölümleri arasında bulunan ilişki, canlının bölümlerinde bulunan ruhsal yetiler arasındaki ilişkiye benzetilir. Bu durumda söz konusu şehir, kendisinin diğer bölümlerine liderlik eden akıl bölümünde bulunan filozoflar açısından bilgedir. İnsan ise akıl aracılığıyla birbirine bağlantılı olan yetiler üzerinde lider konumundaki düşünen bölümü aracılığı ile bilge olmaktadır.

Aklın üzerinde lider konumunda olduğu bu özellikler ruhun öfke ve arzu yetisine bağlı olan bölümdür. Ahlakî erdemler ruhun bu iki bölümünün doğru yönetilmesinden kaynaklanır. Bu da insanın yönelmesi gerektiği şeylere aklın belirlediği ölçüde ve onun kastettiği şekilde hareket etmesi ile gerçekleşir. Örneğin; insan, bilgeliğin gerektirdiği ölçüde, zamanda ve mekânda ortaya çıkan ve ruhta bulunan öfkeye özgü bölüm

¹⁰⁹ 74 nolu dipnot

¹¹⁰ Platon, *age.*, 166 (441c).

aracılığıyla cesur olur. Öyleyse, insanın cesur olması yalnızca aklın gerektirdiği ölçüde, onun gerektirdiği zamanda ve onun gerektirdiği yerde kullanılması koşuluyla ruhtaki öfkeye özgü bölüm aracılığıyla'dır.¹¹¹ Ahlakî erdemler ancak aklın liderliğinde ortaya çıkar ve kişi bu sayede hikmetli davranabilir. Ancak hikmet sahibi insan, yerinde ve zamanında en doğru ve erdemli davranışı ortaya koyabilir. Hikmetli kişilerin yönettiği ve akli ortaya çıkaran devletler ise erdem sahibi devlet olurlar.

İbn Rüşd, insan ruhunda bulunan cesaret ve hazların ancak aklın kontrolünderken doğru davranışta bulunacağını söyler. Anlaşılan o ki İbn Rüşd, akli davranışın ahlakı sergileyen bir yönü olduğunu düşünmektedir. Burada aklın pratik yeteneklerine değinen İbn Rüşd, aklın mahiyeti¹¹², insanda ve hayvanda bulunan aklın durumu, aklın varlığının delilleri¹¹³ vs. konulardan *Psikoloji Şerhi* 'nde bahsetmiştir.

Sonuç olarak şehir, diğer bölümlere egemen olan nazari ve tefekkürî yetisi nedeniyle erdemli olur. Benzer şekilde insan, akli vasıtasıyla ruhun diğer bütün bölümlerine egemen olduğu zaman erdemli olur. Bunun anlamı ise şudur: İnsan, iyi şeylere aklın belirlediği ölçü ve zamanda yönelmelidir.

İbn Rüşd'e göre Platon'un adaletli şehirde bulunan her bireyin görevi, doğası elverdiği kadarıyla bu adaletin gerektirdiği eylemleri gerçekleştirmesinden, gücü yettiğince buna uyum sağlamaya çalışmasından başka bir şey değildir. Bu ise ancak şehir halkının bölümleri teorik bilimin kurallarına göre düzenlenip bu uygulama bilimine sahip olan kimseler tarafından yasalaştırılması koşuluna bağlıdır. Bunun elde edilmesi ise zorunlu olarak aklın canlıdaki bölümleri yönetmesi koşuluna bağlıdır. Öyleyse şehirdeki durum canlıdaki durum gibidir.

Devletteki durumun bireydeki durumla benzeşmesi Platon'un psikolojik siyasete önem vermesi ile açıklanabilir. Psikolojik siyaset kavramı Platon'un *Devlet* 'inde ön plana çıkmıştır. Platon özellikle devlet yöneticisinin ruh hali ile devletin gidişatı arasındaki paralelliği vurgulamaya çalışmıştır.¹¹⁴ Yöneticinin özellikleri üzerinde çok durmasının ve nihayet yöneticinin filozoflardan seçilmesi noktasına ulaşmasının sebebi bu olabilir. İbn Rüşd'ün de bu psikolojik siyaset düşüncesini desteklediğini yaşadığı dönemden verdiği örneklerden anlıyoruz. Bir devletin yöneticisi zenginliğin peşine düştüğünde halkın arasında ekonomik sıkıntılar ve fakirlik baş göstermektedir. Örneğin

¹¹¹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 35.

¹¹² İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi*, çev. Atilla Arıkan, Litera Yayınları, İstanbul, 2007, 98.

¹¹³ İbn Rüşd, *Psikoloji Şerhi*, 110.

¹¹⁴ Fahri, *age.*, 238.

zenginlik düşkünü oligarşik yönetimin, fakir halkın ayaklandığı demokratik şehre dönüşmesi yöneticinin bir anda para düşkünü olmasıyla gerçekleşmektedir. Yöneticinin psikolojisi, halkın psikolojisini etkilemektedir. Her iki filozofa göre de yöneticinin tutumu halkın tabiri caizse kaderini belirlemektedir.

Devlet ile insan ruhu arasında paralel özellikler olduğunu ifade eden İbn Rüşd'e göre şehrin erdemli olması kişinin erdemli olmasına bağlıdır. Kişinin erdemli olabilmesi için, nefsin diğer bölümlerinin nazari hikmetin egemenliği altına girmesi gerektiği gibi şehrin de erdemli bir şehir olabilmesi için hikmete dayanması gerekmektedir. İslam düşüncesinde erdem, bireyin iyilik yapmasını ve kötülöklere engel olmasını sağlayan ruhi yetenekler için kullanılan bir ahlak terimidir. İslâm düşünce geleneğinde gayelerin gerçekleşmesi erdemli olmaktan geçmektedir.¹¹⁵ Dolayısıyla erdemli şehrin kurulması bireyin erdemli olmasına bağlıdır.

Platon'a göre yönetim bilge olan ve tüm ruh adına öngöröde bulunan rasyonel kısma aittir.¹¹⁶ Bu vurgusu ile Platon yöneticinin filozof olmasını işaret etmiştir. İbn Rüşd ise yöneticinin kim olması gerektiğine dair bir ekleme yaparak, teorik bilgilere sahip aynı zamanda bu bilgiler ile uzun bir ömür içinde kazanılan deneyimleri kendisinde toplayan orta yaşlı kimseler olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁷

Bu yönetim sürecinin işleme serüveni ise şu şekilde gerçekleşir: Teorik bilgiye sahip olan filozoflar kullandıkları etkin akıl sayesinde erdemli şehir için uygulanmak ve geçerli olmak üzere kurallar koyar. Şehirdeki diğer insanlar ise bu kurallara uyar. Böylece adaletin hâkim olduğu erdemli bir şehir ortaya çıkar.

Sonuç olarak ulaşılmak istenen bir devlet için olmazsa olmaz temel unsurlardan biri olan adalettir. Sadece akıl devleti adaletli ve birbiri ile ahenk içinde yönetmeye çalışır. Bunu desteklemek için Platon'un kullandığı örnek şudur: Şehir ile erdem arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için insan ruhunu üç katlı binaya benzetir. Akıl, insanın içindeki tanrısal niteliktir ve onu insan yapar. Hazlar, bedenın içgüdüleridir. Ruh ise kızgınlık, cesaret, sevgi, onur ve nefretin yeridir. Erdemli insan, kendi içinde uyuma sahip olan insandır. Akıl burada kural koyucu konumundadır. Bu, "insan ruhu şehri" ideal bir devlet gibidir. Burada yönetici sınıf, bilgeliği temsil eder. Muhafız sınıfı, ruhu temsil eder. Ancak her ikisi de hazzı temsil eden işçi sınıftan ayrıdır. Bu benzetmede söz konusu edilen yönetici ve muhafız sınıfında, hikmet ve

¹¹⁵ Akşit, *age*, 56.

¹¹⁶ Platon, *age.*, 166 (441d).

¹¹⁷ İbn Rüşd, *Telhîsu's-Siyâse*, 75.; İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 38.

cesaret erdeminin bulunması gerekir. Son olarak adalet ve iffet gibi erdemler ise, toplumun diğer bütün sınıflarında bulunması gereken erdemlerdir.¹¹⁸

2.4.Erdemlerin Kazanılma Yöntemleri

Erdemli devletin en büyük amacı halkın erdemli bireyler olmasını sağlamaktır. Şehir halkının erdemli bireyler haline getirilebilmesi için iki metot vardır:

Birinci yol, retorik ve şiirsel bir dil kullanarak onları ikna etmektir. İkna yolu retorik ve şiirsel yolları izleyerek şehirde yaşayan bireylerin ahlakî erdemleri ve uygulama sanatlarını elde etmeleridir. Her iki türden olan sözler, yani onları güzel ahlaka yönlendiren sözler ve bunlara uygun davranışların teşvik edilmesi yoluyla olur. Öğretimdeki bu ilk metot genellikle şehir halkından çocukluk döneminin başından itibaren bu şekilde yetiştirilen kimseler için geçerlidir. Bu metot, öğretim metotları arasında doğal olanıdır.

İkinci yola gelince, bu yol alıştırma yapanlara düşmanlara ya da kendisi için gerekli erdemlerden kaçınanlara karşı izlenen bir yoldur. Retorik ve şiir ile başarılı olunamıyorsa bu yollara başvurulur. Yöntemi ise döverek cezalandırma ve zorlama yoludur. Açıktır ki erdemli şehrin amacına ulaşması dışında bu metot gerçekleştirilmez. Bu metot insanların savaş gibi hoşuna gitmeyen durumlarda sıkıntılara alıştırmak için başvuru olan eylemlerden oluşur.

İbn Rüşd'ün sözünü ettiği erdemli şehirde ise zora başvurarak yola getirme olayları çok az gerçekleşir. Erdemli şehir dışında kalan diğer topluluklara karşı zor kullanmaya gelince bu toplumlarda ortaya çıkan bir zorunluluktan dolayı böyle bir yola başvurulur. Çünkü yoldan çıkmış topluluklara karşı savaştan başka zor kullanma yolu yoktur. İbn Rüşd'e göre bu durum İslam kurallarındaki gibi insana özgü yasal düzenlemenin ortaya koyduğu sınır ve hukuki durumlardan kaynaklanır. Bu durumda insanları Allah'a çağırmanın iki yolu vardır: Öğüt verme metodu ve cihad metodu.¹¹⁹

İbn Rüşd burada İslam hukuku ile beşerî hukukun birbiri ile örtüştüğünü düşünmektedir. Erdemleri kazanmanın yöntemi ile Allah'ın yoluna davet etmenin yöntemi aynı şekilde olur; birisi ikna, diğeri ise cihaddır. Eserin bu bölümünde bulunan Arapça aslından İbraniceye aktaran tercüman tarafından bir veya birkaç paragrafın yok edilmiş olabileceği, ayrıca Yahudi çevirmenlerin çoğu zaman Kuran ayetlerini veya hadislerden oluşan delilleri aktarmadıkları ileri sürülmüştür.¹²⁰ Ayrıca İbn Rüşd'ün

¹¹⁸ Platon, *age.*, 152 (432a).

¹¹⁹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 42.

¹²⁰ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 41. (5 nolu dipnot)

kitabını İbraniceden Arapçaya tercüme eden Ahmed Şehlân, İbrani mütercim Samuel Ben Yehuda'nın muhtemelen İbn Rüşd'ün burada zikrettiği birkaç paragrafı hazf etmiş olabileceğinden söz etmektedir.¹²¹

İbn Rüşd burada birkaç özgün meseleye değinir:

Erdemli şehirde olması gereken özelliklere bazı şeyler eklemek gerekir. İlk olarak bir erdemın uygulama esasları hakkında tikel bilgiler açıklanmış olmalıdır. Örneğın yiğitlik nedir diye sorulduğunda, tedbirsizlik ve korkaklık arasında yer alan ve ruhta ortaya çıkan bir duygu olduğu belirlenirse uygulama esnasında doğru tutuma ulaşılır.

İkinci olarak, erdemlerin genç zihinlerde nasıl yer edeceği ve ileriki yaşlarında nasıl korunacağı yani 'gençlerin eğitimi nasıl olmalıdır' sorusuna cevap aramıştır.

Son olarak ise söz konusu erdemler hakkında tümel bilgiler, sınırları ve amaçlarının belirlenmesinin gerekliliği ve hangi özelliğın ne kadar olgunlaştıracağıın bilinmesi vs. gerekmektedir.

Bu maddelere Platon'da rastlamıyoruz, İbn Rüşd bu hususları Aristoteles'i referans göstererek aktarır.¹²² Nitekim buradaki cesaret, yiğitlik gibi erdemlerin özellikleri ve bu erdemlerin nasıl alışkanlık haline getirileceği hakkında bilgileri *Nikomakhosa Etik*'te de görmek mümkündür. İnsan, öğrenip yapması gereken şeyleri yapa yapa öğreniriz. Nasıl gitar çala çala öğrenilirse erdemler de tekrarla öğrenilir. Ancak adil davranma davranma adaletli olmak mümkündür.¹²³

2.5.Savaş Sanatının Erdemi Yiğitliktir

Erdemli şehir her ne kadar tümel bilgiler ile idare ediliyorsa da, bireylerin erdemli tutumlara sahip olması için tikel bilgiler hakkında bir çerçeve çizilmesi uygundur. Tikel bilgiler hakkında bu düşüncelere sahip olan İbn Rüşd'ün, örneğın yiğitlik hakkında görüşünü şöyle ifade edebiliriz: Savaş sanatının yetkin seviyeye ulaşması yiğitlik erdeminin var olması ile alakalıdır. Savaş yatkınlığı elde etmek isteyen erdemli bir şehirde yiğitlik bulunmalıdır. Bu görüşünü İbn Rüşd, Farabî 'den atıfla bildirdiği Aristoteles'ten almıştır. Buna göre yiğitlik, dışardan gelen saldırılara karşı şehri koruma amacıyla savaşa yatkın duruma gelmesi için zorunlu bir erdemdir. Platon ise böyle düşünmez, ona göre yiğitlik yetisi ilk amaç değildir. Ya daha fazla mala

¹²¹ Şultül, *age.* 79.

¹²² İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 37.

¹²³ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2011, 30 (1103b).

sahip olma gibi ya da dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı kendini korumak amacıyla yani bir zorunluluk dolayısıyla olur.¹²⁴

2.6. Her İnsan Sadece Bir Sanat Öğrenmelidir

İbn Rüşd bu bölümde Platon'un 'şehir halkından bir kimsenin bir sanattan fazlasını öğrenmesi doğru değildir' düşüncesinin asıl sebebini gözler önüne serer. Böylece Platon'un görünürde kişiyi başka alanlarda alacağı sanat eğitiminden men ediyor gibi olumsuz bir durumu savunuyor gibi görünse de aslında toplumun ve devletin faydasını gözeten nihai sonuca ulaştırır. Çünkü bir kişi birden fazla sanata kendini tam anlamıyla veremez ve en üstün şekliyle öğrenmiş olmaz. Birçok sanatı öğrenmeye çalışan kişi hiç birinde tam yetenekli olamayacağı için üstesinden gelemez. Böylece sanat dallarında ustalaşmış olmaz. Bir sanat dalında usta olmayan, tam anlamıyla yetkin ve söz sahibi olmayan kişi topluma faydalı olamaz. Ayrıca o sanat dalı da bu durumdan zarar görür.

Platon'a göre her çocuk ancak bir sanat öğrenebilir ve mükemmel bir şekilde yapabilir. Eğer bir kişiye ikinci bir sanatı öğretmeye çalışırsak ikisi birbirine karışır, her ikisi de tam anlamıyla öğrenilmiş olmaz. İbn Rüşd'ün bu düşünceye katıldığını, Platon'u destekler mahiyette verdiği şu örnekte görürüz: Savaşçıların savaş sanatı dışında başka bir sanat öğrenmekten çekinmeleri tıpkı bir av köpeğinin hızlıca hareket edip nesnelere daha hızlı ele geçirebilmeleri için keskin duygu ve çevik hareketleri kendinde toplamaya dikkat etmesi gibidir.¹²⁵

Ayrıca İbn Rüşd'e göre her birey insana özgü yetkinliklerin tümüne yatkın değildir. İnsan her konuda uzmanlaşamayacağına göre bir konuda en üst seviyede bilgi sahibi olması, bir sanat dalında ustalaşması daha doğrudur. Her bireyin tüm işlerde ihtiyaçlarını karşılayacak derecede bilgi sahibi olması demek doğada imkânsız bir şeyin bulunuyor olması demektir ve bu pek mümkün değildir.¹²⁶

İbn Rüşd, her insanın bir sanat öğrenmesi hususunda Platon ile aynı görüştedir. Toplumun varlık nedeni, insanın tek başına kendi kendine yetmemesi ve başkalarına gereksinim duymasıdır. İnsan bir eksiği için bir başkasına ihtiyaç duyar, başka bir gereksinimi içinde bir başkasına... Böylece birçok ihtiyaç, insanların bir araya gelmesine ve toplu şekilde yaşamalarına yol açar. Bu zorunluluk toplum düzenini gerekli kılmaktadır.

¹²⁴ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 43.

¹²⁵ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 47.

¹²⁶ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 31.

İbn Rüşd burada ata binme sanatı ile gem (atı yönlendirmek için ağzına takılan demir araç)¹²⁷ yapma sanatını örnek olarak gösterir. Ona göre bu iki sanat, birbirleriyle yardımlaşma halindedirler. Gem yapma sanatı, at binme sanatına yardımcı olur, işini kolaylaştırır. At binme sanatı ise gemin hangi şartlarda daha etkin ve iyi bir biçimde kullanılacağını gösterir. Netice itibariyle bu iki sanat, ortak bir amaca hizmet etmektedir. Eğer bu yardımlaşma gerçekleşmezse amaçlarını gerçekleştiremezler, hem sanat dalının hem de toplumun aleyhine bir durum ortaya çıkmış olur. Sanat dalında yetkinleşme olmayacağı için giderek kaybolur, unutulur gider. Toplum bu mesleklerden ve bu mesleklerin imkânlarından yoksun kalır.

Gerek Platon, gerekse İbn Rüşd koruyucuların ruh hali ile özellikle ilgilenir. Çünkü koruyucular, şehrin erdemli yöneticisinin içinden çıktığı sınıftır. Koruyucuların en belirgin özellikleri hem yiğit (azgın) hem de sevgi dolu olmalarıdır. Bu iki durumu bir arada bulundurmamak zordur fakat düşmanı uzaklaştırmak için yiğitlik; şehir halkına merhametli davranmak için de sevgi duygularının bulunması şarttır. Sadece koruyucu olmak için yetiştirilen kimselerde her iki erdem orantılı bir şekilde bulunabilir.¹²⁸ Koruyucuların bu ruh haline ulaşmaları ise ancak bir dizi eğitim sürecinden sonra mümkün olur.

2.7.Eğitim Metotları

Platon'a göre koruyuculara güzel huyları öğretmenin ve onları bu yol üzere eğitmenin iki yolu vardır: Beden eğitimi ve müzik.¹²⁹ Beden eğitimi, bedenin gerçek erdemini kazanabilmesi içindir. Bedenin gerçek erdemi ise sağlığını ve dinçliğini muhafaza etmektir. Müziğin amacı ise ruhun eğitimi ve erdemlerin ortaya çıkarılmasıdır. Ruhun eğitimi zaman bakımından beden eğitiminden önce gelmektedir. Çünkü anlam yetisi bedenin eğitiminden önce gelir. Platon'un müzikten kastı eskilerden aktarılan ve kendisine ezginin eşlik ettiği sözlerdir. Ezginin eşlik etmesindeki amaç bu sözlerin etkisini artırmak ve ruhları daha etkin bir biçimde harekete geçirmektir. Müzik sanatı, Platon tarafından da dile getirildiği gibi şiir sanatının da hizmetindedir.

¹²⁷ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5aef822df06001.14975968 (07.05.2018)

¹²⁸ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 47.

¹²⁹ Platon, *age.*, 79 (377a).

Bir eğitim metodu olarak müzik, İbn Rüşd'e göre de şehir halkının eğitimi için dile getirilecek olan sözleri (şiir ve hikâyeleri kapsar) Bu sözlerin bir bölümü daha önce belirttiğimiz gibi teorik görüşler diğerleri ise uygulama konuları ile ilgili olarak söylenen sözlerdir.¹³⁰ Bu sözlerden anlayacağımız çocuklara anlatılabilecek kahramanlık hikâyeleri ve onların ahlakını bozmayacak anlamlı şiirlerdir.

2.7.1. Koruyucuların Yiğitlik Konusunda Alacağı Eğitimler

Erdemli şehrin çocuklarında söz konusu ilk eğitim yiğitlik üzerinde olmalıdır. Yiğitlik eğitimi ise öncelikle kahramanlık içeren hikâyeler anlatılarak başlar. Bu sebeple öncelikle yiğit olması istenen çocuklara anlatılacak hikâyelerin çerçevesi çizilir.

İbn Rüşd, Platon'undilinden, koruyucuların yiğit ve cesur olması gerekiyorsa onları cehennem ve ölüm sonrası haller ile korkutmamalıyız, diye ifade eder. Ölümden korkan koruyucu savaşta ölmek istemediği için yenilgiyi veya köleliği tercih edebilir.¹³¹ Ayrıca ölüm duygusu aşırı duygusal olarak verilirse koruyucular duygularını kontrol edemez ve hüzünlenir. Hâlbuki ona yakışan kararlı bir şekilde tahammül etmesi ve güzelce sabretmesidir.¹³² Platon'un düşüncelerini İbn Rüşd, kendisiyle aynı düşüncede olan kaynaklara dayandırarak, Hz. Yakup'un(sabr-ı cemil) güzel sabır ahlakıyla¹³³ yorumlamıştır.

Çocuk eğitiminde en zararlı şey, çocukluk çağında anlatılan yalancı masallardır. Çünkü onlar bu çağda istenilen kalıba sokulmaya çok yatkındırlar. Bu nedenle, çocukların yalancı masalları dinlemelerine engel olunmalıdır. Çünkü bu tarz masalları dinlemek çocukların ruhlarının kötü bir şekilde biçimlenmesine sebep olur.¹³⁴ Nitekim Platon'a göre de çocukların bu masalları dinlemesi sakıncalıdır. Platon'un bu masallardan bu kadar sakınmasının sebebi o dönemdeki meşhur hikâyelerin, Tanrıların kavga etmelerini ve birbirine tuzak kurup çekiştirmelerini konu edinmesidir. Platon'a göre hem gerçeği yansıtmamaktadır hem de çocukları yanlış yönlendirmektedir.¹³⁵ Çünkü Tanrıya ait olan her şey kesinlikle her bakımdan mümkün en iyi ve ideal

¹³⁰ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 49.

¹³¹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 57.

¹³² İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 58.

¹³³ Yusuf Suresi(12/83.)

¹³⁴ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 54.

¹³⁵ Platon, *age.*, 81 (378c-d-e).

durumdadır.¹³⁶ Ayrıca çeşitli diyarlardan aktarılarak gelen karanlıkta ortaya çıkan bazı hikâyelerin anlatılması çocukların korkak olmasına sebep olabilir.¹³⁷ Bu durum ise yiğit olmasını istediğimiz erdemli şehir gençlerinde olumsuz etki uyandıracaktır.

Koruyucuların uzak durması gereken bir başka şey de aşk şiirleridir diyen İbn Rüşd, bu konuya kısaca değinmiştir.¹³⁸ Platon'da ise aynı durum gençlerin kendisine hâkim olmaları açısından *İlayda*'dan bazı şiir örnekleri getirilerek açıklanmıştır. Çünkü koruyucuların böyle şeylerle kafasının karışmaması, içkiden uzak durmaları ve tutkuları karşısında kendine hâkim olması gerekir.¹³⁹ Ayrıca Platon, âşık kişinin sevdiğini ikna ederek, onunla bir babanın oğluna davrandığı gibi (şefkat ve merhametle) davranarak onurlu amaçlar için bir araya gelebileceğini sınırlarını çizerek vurgulamıştır.¹⁴⁰ Çünkü ölçsüz haz, erdemden uzaklaştırır. Koruyucular güzel şeyleri sevme konusunda son derece erdemli olurlar. Sevgileri düzeyli olmak zorundadır.¹⁴¹

İbn Rüşd, Platon'dan alıntı ile koruyucuların çok fazla gülerken ciddiyeti elden bırakmasının doğru olmadığını da ifade eder.¹⁴² Çok gülmek koruyucuların yiğitlik özelliğine hâlel getirebilir. Bu da istenmeyen bir durumdur.

2.7.2. Koruyucuların Doğruluk Konusunda Alacağı Eğitimler

İbn Rüşd, Platon ile ortak görüşü olarak değinilecek başka bir husus ise koruyucuların doğruluğa teşvik edilmesini ve doğru olmayı istemeye özendirilmesini savunur. Çünkü yalan ne erdemlilere, ne hükümdarlara, ne de sıradan halka yakışır. Koruyucu yalan söylerse cezalandırılması gerekir. Bir kimsenin yöneticilere yalan söylemesinin, hastanın hastalığı konusunda doktoruna yalan söylemesinden doğacak olan zarar gibi olduğu, topluma öğretilmelidir.

Sadece yöneticilerin halka yalan söylemesi konusunda bir ilacın hastaya iyi gelmesi gibi, uygun olacağı ve halka iyi geleceğini ifade eder, bu tür yalan masallar halkın mutluluğunun elde edilmesi açısından zorunludur. Bu görüş her ne kadar Müslüman düşünür İbn Rüşd'e uygun değil gibi görünse de Platon'un *Devlet*'indeki

¹³⁶ Platon, *age.*, 85 (381b).

¹³⁷ Platon, *age.*, 86 (381e).

¹³⁸ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 58.

¹³⁹ Platon, *age.*, 98 (390a).

¹⁴⁰ Platon, *age.*, 115 (403b).

¹⁴¹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 67.

¹⁴² İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 58.

yöneticilerin düşmanlara ve vatandaşın çıkarına uygun biçimde yalan söyleyebileceği¹⁴³ cümlesi durumu açıklığa kavuşturmaktadır. Bu cümleden anlaşılacağına göre sadece toplumun çıkarına uygun olan konularda yalana göz yumulabilir. Bu durum da sadece yöneticilerin yalan söylemesi halinde olur. Halktan biri ne surette olursa olsun yalan söylememelidir.

2.7.3. Koruyucuların Ölçülülük Konusunda Alacağı Eğitimler

Platon'un zamanında çok dinlenen ve ezberlenen *Odessia* ve *İlyada* ile ilgili örnekler vererek anlattığı¹⁴⁴ yasaklanması gereken şiirler konusunu İbn Rüşd, kendi dönemindeki Arap şiirlerine getirerek, özgün yorumunu katar. İbn Rüşd'e göre döneminin Arap şiirlerinde de çocukların duymaması gereken konular vardır.¹⁴⁵

Koruyucuların, kendilerini hazlara doğru kışkırtan sözlerden kaçınmaları gerekir. Arap şiirleri arasında bu tür zevki ön plana çıkaran, haz temalı şiirler pek çoktur. Bunların en büyük özelliği bayağı şeyleri özendirme konusunda herhangi bir ölçü veya sınırlarının olmayışıdır. Bu tür şiirler koruyuculara 'tırnaklarının yumuşak olduğu zamanlar'dan itibaren dinletmemelidir. Onlar, kötü yola sapmaktan ancak bu şekilde korunabilir.¹⁴⁶

Sözü edilen şehirde resim konusunda da ahlaksız tasvirlerden kaçınılmalıdır. Nasıl ki çocukların ve gençlerin iyi şeyleri dinlemeleri zorunlu ise, güzel şeylerin tasvirini görmeleri gerekir. Ta ki güzel işler her yönden onların ruhuna işlesin, onlar da, sık ağaçlı, güzel kokulu ve güvenli bir yere yerleşmiş gibi olsunlar.¹⁴⁷

Müzikli eğitim metodu ritim, makam ve söz olmak üzere üç türden oluşur: Buraya kadar müziğin sözlerinin nasıl seçileceği konusu açıklanmıştır. Bundan sonra makam ve ritimlerden bahsedilmiştir.¹⁴⁸ Her iki filozofun ortak düşüncesine göre hüznün ve korku veren makamlar koruyuculara uygun düşmez. Nitekim makamsız olarak bu tür etki yapan sözler de uygun değildir. Aynı şekilde içki meclislerinde icra edilen ciddiyetten uzak nağmelerle ya da serseriliğin hüküm sürdüğü yerlerde söylenen

¹⁴³ Platon, *age.*,96 (389b).

¹⁴⁴ Platon, *age.*,97 (390a).

¹⁴⁵ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 59.

¹⁴⁶ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 60.

¹⁴⁷ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 64.

¹⁴⁸ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 65.

müzik ile uygunsuz makamlarla yakınlık kurmaları da uygun değildir. Onların dinlemeleri gereken makamlar iki türdür: Biri ruhta yiğitliği harekete geçiren ve savaşta öne atlamayı özendiren makam türüdür, diğeri ise ruhu yumuşaklık, asudelik ve ağırbaşlılık gibi erdemlere yönlendiren makamlardır.¹⁴⁹

Platon'un düşüncelerini İbn Rüşd'ün yorumuyla dinledikten sonra İbn Rüşd'ün kuşatıcı fikirlerinden biri olarak; ud ve gitarın Platon tarafından bırakılması gerektiğini ifade ederek, her halkın ve her dönemin kendine özgü çalgı aletinin bulunduğu ve bunların o dönemin koşulları içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade ettiğini görürüz.¹⁵⁰

İbn Rüşd, Platon'un dönemsel yorumunu genişleterek tüm zamanlara yaymış ve evrenselleştirmiştir. Çünkü her halkın ve her dönemin kendine ait etnografik çalgı aletleri bulunmaktadır. Hangisinin erdemli eğitime uygun olup olmadığı ise o dönemin durumuna göre belirlenir.

Platon, *Devlet*'te şehrin eğlenceden temizlenmesi durumundan bahsetmektedir. Hatta koruyucuların taklit ve her türlü komediden uzak durup savaş sanatı üzerinde yoğunlaşması gerekir.¹⁵¹ Bu konunun bu kadar detaylandırılmasının amacı erdemli şehrin teşekkülü için yersiz haz tutkusundan vazgeçilmesi ve gençlerin bu metotlara uygun yetiştirilmesidir. O dönemde eğlence amaçlı yapılan her eylemde haz tutkusu ön plandadır. Bu durum gençlerin yanlış yönlendirilmesine sebep olmaktadır.

Gençlerin ve çocukların eğitiminde ikinci ayağı beden eğitimi oluşturur. Koruyuculuk işine yatkın olanların ruhunda ortaya çıkması istenen erdem yiğitliktir. Bu erdemlin ortaya çıkması için beden eğitimi ve belirli ölçülere göre alınan besinler yardımcı olurlar. Yiğitliğin en büyük özelliği öfke yetisi ile bilgeliğin harmanlanmasıdır. Yani hem beden eğitimi hem müzikle olabilecek bir iştir. Çünkü tek başına müzik, ruhta gevşeme meydana getirir, onu zayıflatır ve hareketsiz bir biçime sokar. Müzik olmadan beden eğitimi ise ruhu son derece azgınlaştırır. Ortaya kontrolsüz bir nefret çıkarır. Dolayısıyla ikisinin bir arada olması gerekir.¹⁵²

¹⁴⁹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 65.

¹⁵⁰ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 66.

¹⁵¹ Platon, *age.*, 104 (394e).

¹⁵² İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 69.

Gençlerin eğitimine bir kısım daha eklenir ki oda beden eğitimi başlığı altında dikkat edilmesi gereken yiyecekler kısmıdır. İbn Rüşd, sadece kızarmış et, su tuz ve zeytinyağı içerisinde hazırlanan tiriti uygun bulur.¹⁵³ Platon ise baharatların bu beslenme içerisinde olmayacağını bildirir. Çok çeşitli yemekler gereğinden fazla tencere tava gereksinimi oluşturur ve askerlerin savaş ortamında yavaşlamasına neden olur.¹⁵⁴

Erdemli şehirdeki çocukların eğitimi konusunda, yiyeceklere varıncaya kadar bu kadar detaylı incelenmesinin sebebi hazların dengelenmesi ve kontrol altına alınmasıdır.

2.8.Erdemli Şehirde Doktorların ve Yargıçların Durumu

Müziğin ahlaktan soyutlanması ve yeme içmede görülen aşırılık şehirde zorunlu iki sanatın çıkmasına neden olur: yargıçlık sanatı ve tıp sanatı. Yargıçlara ve doktorlara muhtaç olan bir şehir halkının kötülüğü gözler önündedir. Ayrıca bu şehrin halkının fikirleri de bozuktur. Çünkü onlar kendi özlüklerinde bulunan herhangi bir erdeme sahip değil aksine bir zorunluluk sebebiyle bazı erdemlere sahip olurlar. Bu iki sanatın ortaya çıktığı toplumlar, erdemli yoldan uzaklaşırlar. Bu nedenle erdemli şehrin özelliklerinden biri de onun bu iki sanata ihtiyaç duymaması ve bu şehirde bir yargıç ve doktorun bulunmamasıdır.¹⁵⁵

İbn Rüşd'ün, "Platon'un görüşleri anlattığımız gibiyse" diyerek pek katılmadığını anladığımız düşünceye göre erdemli şehirde yaşayanlar, yara-bere ve ufak tefek kırıklar haricindeki ilaçları kullanmazlar. Doktorlar kişinin iyileşmesi mümkün olan hastalığını tedavi eder. Tedavisi mümkün olmayan bir hastalığı veya özü varsa o kişiyi terk eder.¹⁵⁶ Çünkü kişi eğer kurulu hayat düzeni içinde yaşamaktan acizse onu tedavi etmek uygun değildir, böyle bir kişinin ne kendisine faydası vardır; ne devlete.¹⁵⁷

Bu konuda İbn Rüşd'ün kendi düşüncesi ise daha itidalli ve merhametlidir, ona göre özürlü kimselerin şehir için zararlı olduğu ve öldürülmesi gerektiği şeklindeki düşüncelerin bir değeri yoktur. Çünkü bu kişilerin varlığı şehrin doktora olan ihtiyacını ortaya çıkarır, ayrıca hastalıkların kronik olup olmadıklarını belirleyip açıkça hastalığın

¹⁵³ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 69.

¹⁵⁴ Platon, *age.*, 177 (404c).

¹⁵⁵ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 71.

¹⁵⁶ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 72.

¹⁵⁷ Platon, *age.*, 121 (407e).

tedavisini sağlamaya neden olur. Bu kişilerin hastalıklarının araştırılması doktorun işini iyi öğrenerek üst düzeyde bilgi edinmesini sağlar.¹⁵⁸

İslam filozofları erdemli şehri genel olarak yargıç ve hekimlerin pek ihtiyaç duyulmadığı şehir olarak tarif etmişler; İbn Rüşd de aynı yoldan gitmiştir. Yargıç ve hekimlere erdemli olmayan topluluklarda ihtiyaç duyulur. Platon'a göre de yasaları terk eden veya sağlıksız bir hayat süren kişilerin ölüme terk edilmesi gerekir. Ancak İbn Rüşd bu konuda Platon kadar katı değildir. Bu fikirde İbn Rüşd'ün daha ılımlı düşünmesinde kendisinin de aynı zamanda bir doktor ve yargıç olmasının etkisi vardır.¹⁵⁹

Platon'un 'hasta ve özürlülerin ölüme terk edilmesi gerektiği', şeklindeki düşüncesini İslam filozofu İbn Rüşd daha itidalli bir şekilde ifade etmiştir. İbn Rüşd'e göre bu bireyler üzerindeki tedavi uygulamaları doktorların, hekimlik sanatında uzmanlaşmasını sağlamaktadır.

İdeal şehirdeki yargıç hakkında ise İbn Rüşd şunları söyler: Doğaları kötü olan ve ruhlarının düzeltilmesi için hiçbir ilaç kar etmeyen kimselerin durumunu incelemek için yargıcın varlığına gereksinim duyulur. Bu konuda yargıç karar verir ve bunlar arasında cezalandırma yoluyla eğitime yatkın olanlar varsa eğitir, cezalandırır. Yargıcılık bilgisi ancak uzun süren çalışmalar ve araştırmalar sonucu elde edilebilir. Çünkü yargıcın suç işleme nedenlerine ait bilgileri elde etmesi başkası üzerinde yaptığı araştırmalara bağlıdır. Ayrıca yargıç olmanın koşullarından biri de ruhunun kötü olmayıp basit bir müzik eğitimi üzere yetişmesi yoluyla ilk yaratılıştaki gibi erdemli olmasıdır. Ahlakı kötü olan bir yargıç adil bir yargıç olamaz. Çünkü ahlakı kötü olan bir kişi ne erdem bilir; ne de erdemini cevherini.¹⁶⁰

2.9.Erdemli Şehrin Liderinin Özellikleri

İbn Rüşd'ün erdemli şehrin lideri olarak tanımladığı seçkin kişiyi İslam Felsefe Tarihi'nde genellikle ilk başkan olarak adlandırılmış buluyoruz. Özellikle erdemli şehir tasvirinde en güçlü yorumlardan birisi (ilki) olan Farabî, erdemli şehrin kurucusu ve yöneticisi olan kişiye "ilk başkan" adını vermiştir.

¹⁵⁸ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 72.

¹⁵⁹ Çilingir & Yıldız & Aydın, *age.*, 171.

¹⁶⁰ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 75.

İlk başkan olan kişi, ideal insandır. Mutluluğa giden yolu açan ve insana her seviyeden yakın olan bir yapıdadır. Farabî'ye göre ilk başkanın erdemli toplumdaki yeri Tanrı'nın evren karşısındaki konumuna benzetmesi yönetici unsura yüklenen değer boyutunu yeterince bize göstermektedir. Tanrı'nın yönetiminin bir benzeri ilk başkanın yönettiği erdemli şehirde görülmektedir¹⁶¹

İlk başkan hem teorik akıl olarak hem de pratik akıl olarak herkesten üstün durumdadır. Ondan başka bu özellikleri haiz olan, onun yerine reislik yapabilecek olan kimse yoktur.¹⁶²

Bir vücut için kalp ne önem taşıyorsa erdemli şehrin başkanı da aynı önemi taşır. Vücuttaki işleyiş nasıl ki kalp sayesinde gerçekleşiyorsa; aynı zamanda vücuttaki bir aksaklık nasıl ki kalbin temiz kan pompalaması ile düzeliyorsa ilk başkan şehirdeki erdemli işleyişin ve düzenin sorumlusudur.¹⁶³

İbn Rüşd, 'lider' olarak tanımladığı ilk başkanın bazı özelliklerinden bahseder. Lider olan kişi koruyucular arasından seçilmektedir.

1-İlk olarak lider, koruyucular arasında şehir halkının çıkarlarını en iyi düşünen ve onlar arasından da eğitim düzeyi en yüksek olan kimsedir.¹⁶⁴ Platon'da ise İbn Rüşd'de fazla olarak şu özellikler vardır: Şehrin lideri olan iyi bir yargıç, kötülüğü kendi sahip olduğu bir özellik olarak değil, başkalarının sahip olduğu yabancı bir özellik olarak öğrenmelidir. Yani kötülüğün ne kadar kötü bir şey olduğunu bizzat tecrübe ederek değil, salt bilgi yoluyla öğrenmelidir.¹⁶⁵

2-Liderin, görüşünde sebat edip zorunluluk ve öfke durumlarında kararını değiştirmemesi gerekir. Bu zorunluluk hali birkaç durumda ortaya çıkar, zorlama veya tehdit ile karşılaşmak; bocalamadan dolayı hataya düşmek; herhangi bir haz sebebiyle yanılığa düşmek; uzun zaman geçmesi sebebiyle unutkanlık gelmesi sebebiyle olur.

¹⁶¹ Ceyda Altıntop, "Ebû Nasr El- Farabî'nin İdeal Devlet Anlayışı", *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, 58.

¹⁶² Farabî, *age.*, 86.

¹⁶³ Demokaan Demirel, "Farabî'nin İdeal Devleti: Erdemli Şehir", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, 364.

¹⁶⁴ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 75.

¹⁶⁵ Platon, *age.*, 123 (409c).

Lider olan kişi halkın yararını gördüğü bir durumda karşısına zorluklar veya engellerle karşılasa dahi kararından dönmemelidir. İbn Rüşd'e göre lider verdiği bir karardan iki durum sebebiyle vazgeçebilir.

Birincisi isteyerek vazgeçmedir; sebebi hatalı olan görüşten dönmektir. İkincisi ise isteksizce vazgeçmedir; bunun sebebi ise iyilik yapma düşüncesi gibi sağlıklı bir görüşten vazgeçme ile olur. Bundan vazgeçmenin altında bir hakkın gasp edilmesi, yanıltma vs. gibi zorunluluk vardır.

3-Lider olarak seçilecek olan kişi, her şartta, her zaman, her yerde ve her durumda şehir için en hayırlı olan işleri yapmayı hiç aklından çıkarmayan kişilerden seçilmelidir. Doğru karar vermeyi kendine şiar edilmiş olması önemlidir. Bunun dışında aldığı kararların değerlendirilmesi gerekir, en isabetli kararları veren kişilerden seçilmelidir.

4-Lider olarak seçilecek olan kişilerin, kendilerini inançlarından vazgeçirebilecek olan şeylerle test edilmesi gerekir. Liderin bu şekilde bir takım sınavlardan geçirilerek seçilmesi som altının kızgın ateşte parlatılması gibi, kişinin duyarlılığını artırır. Erdemli şehrin ortaya çıkması için en isabetli yönetici bu özelliklerde olmalıdır.

5-Liderin bir diğer özelliği ise bilge yani filozof olmasıdır.¹⁶⁶ Çünkü ahlakî erdemler ve teorik üstünlük ancak bir filozofta bir araya toplanabilir.

Bu şekilde seçilmiş olan lider hem sağlığında hem ölümünde saygı duyulmayı hak eder. Toprak üstünü örttüğü andan itibaren, hayatta kalan kimseler ölüye ihtiram göstermek için ne yapıyorsa onların kendisine yapılmasını fazlasıyla hak eder.¹⁶⁷

İbn Rüşd'ün lider hakkındaki bu görüşlerinde Farabî'den etkilendiği söylenmektedir. Farabî'nin *Fusulul Medeni*'sinde de lider hakkında yapılan yorumları aynı çizgide takip ettiği ifade edilir.¹⁶⁸

Liderin daha kolay tespit edilmesi ve ortaya çıkarılması için Platon'a göre her kesim kendi sınıfından olan kişilerle evlenmelidir. Çünkü her sınıfın özellikleri farklıdır ve bu özelliklerin korunması gerekir. Bunu daha iyi anlatmak için altın-gümüş-

¹⁶⁶ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 77.

¹⁶⁷ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 76.

¹⁶⁸ Çilingir & Yıldız & Aydın, *age.*, 176.

demir/bakır üçlemesini örnek gösterir.¹⁶⁹ Liderin yetişmesi için her sınıftaki birey kendi yerini ve görevini bilmelidir. Böylece liderlik özelliği olan erdemli kişi kolayca ortaya çıkar.

İnsanlar aynı türden yaratılmış olsa da kimisi yöneticilikte iyidir; saf altın gibidir. Kimisi koruculukta iyidir; gümüş gibidir. Kimisi de çiftçilikte iyidir; demir veya bakır gibidir. Her maden kendi saflığında olsa daha makbul olur. Bu yüzden birbirine karışmamaları en iyisidir. Bunun için de farklı sınıfların evliliği çok tasvip edilmemektedir. İbn Rüşd'ün sınıfsal evlilik meselesine bakışı biraz daha ılımlıdır. Kesin ifadeler kullanmamaktadır. Bu evliliklerde doğası gereği zaten sınıfların birbiri ile evlenmeyi tercih ettiğini ifade eder.¹⁷⁰

Her kesimin kendi sınıfından insanlar ile evlenmesinin niçin bu kadar önemli olduğu konusunda ise İbn Rüşd şunu belirtir; bir Peygamber*, şehrin yok olma durumuyla karşı karşıya kaldığını söylüyorsa o şehrin yöneticisinin doğası bakır ya da demirle karışmış ve bunlara benzemiştir.¹⁷¹

Platon'un liderin özelliklerine karakter olarak eklediği birkaç husus vardır:

- Zorunlu olmadıkça özel mülk edinmemeli
- Bütün halkın istediği durumlarda içerisine giremeyeceği bir meskene veya hazine dairesine sahip olmamalı
- Vatandaşlara verdikleri koruculuk ve liderlik hizmetinin karşılığı olan maaşları ortak bir komisyon tarafından tespit edilmeli ve bir yılsonunda toplam aldığı maaş ne artmalı ne de eksilmeli
- Altın ve gümüşün onlar için bir kıymeti olmamalı
- Paraya kıymet vermemeli, paranın insan doğasını bozduğunu ve suç işlemesine yol açtığını bilmelidir.¹⁷²

İbn Rüşd de bu görüşlerle örtüşen fikirler sunar. Ancak sebeplerini ve sonuçlarını daha açık ifade eder. Ona göre koruyucuların özellikleri üzerinde bu kadar titizlikle durulmasının sebebi onları koruyucu olmaktan çıkaracak bütün yolları kapamaktır. Altın ve gümüş, lideri kendi vasfından çıkarıp diğer insanlara benzetecekse

¹⁶⁹ Platon, *age.*, 131 (415b).

¹⁷⁰ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 78.

* Burada İbn Rüşd'ün peygamber olarak bahsettiği kişi Platon'da bir kahin veya Tanrıdır.

¹⁷¹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 78.

¹⁷² Platon, *age.*, 133 (417a).

onları edinmeye ihtiyaç yoktur. Çünkü liderlik vasfından çıkan bir lider şehre zarar verecek duruma gelir. İnsani olarak en iyi özelliklere sahip olan lider, cesaret; savaşıklık vs. özelliklerini düşmanlara değil halka yansıtacak olursa bu şehre çok büyük zarar verir. Nitekim İbn Rüşd'ün yaşadığı Endülüs şehrinde de böyle olmuştur, yönetici halka üstünlük kurarak onlara musallat olup zarar vermeye başlamıştır.¹⁷³

Yönetici sınıfı altın ve gümüş biriktirmez ise bu fakir hallerinden dolayı daha erdemli olur ve halkı için daha çok çalışır. Çünkü yönetici salt üstün olan değil koruyucu olarak üstün olan kimsedir. Yönetici olanlar sadece kendi mutluluğu için değil tüm halkın mutluluğu için çaba göstermelidir. Koruyucu sınıfının halkın diğer kısmına üstün olması bir sınıf ayırımından dolayı değil halkın genelinin mutluluğu için çalışmasından kaynaklanmaktadır. Koruyucunun bu vasfını her zaman koruması gerekir. Çünkü iyi bir yönetici mutlu bir halk demektir. İbn Rüşd, Platon'dan aldığı şu güzel örnek ile anlatır: Bir ressama bedendeki en güzel organ için en güzel renk olan pembeyi kullan diyemeyiz. Bedendeki en güzel organ gözdür. Gözün pembeye boyanmasını istemek doğru değildir.¹⁷⁴ Çünkü gözün güzelliği asli renklerinden gelir. Biz göze salt güzellik vermek adına pembe rengi yakıştırırsak bu bilgisizlikten başka bir şey değildir.¹⁷⁵ Bunun gibi yönetici kısmının imtiyazı, yönetici kısmında olması gereken bir özelliktir. Yönetici sınıf için her şeyin en iyisi istense de gereğinden fazla bir şeye sahip olmamalıdır.

İbn Rüşd'e göre akıl sahibi olan kişi teorik bilimleri elde etme hususunda, pratik bilgiler ile yetinen kişilerden daha üstündür.¹⁷⁶ Yönetici, teorik bilgileri elde etme hususunda halktan öndedir. Yöneticinin amacı, sıradan halk veya koruyucular arasında üstünlük taslamak değil onlardan farklı olarak akıl yetisini daha aktif kullanabildiği için liderlik yapmaktır. Yönetici kendisinde yönetilenlerden farklı olarak yöneticilik özelliği (teorik bilimler hakkında bilgi sahibi) bulunduğu için yönetimde olmalıdır. Yöneticinin üstünlüğü ise tabiattan kaynaklanan bir şey olmayıp onun iradesine bağlıdır. Yöneticinin bu özelliğinin determinizmle bir ilgisi yoktur. Bu yetkinlik tamamen iradi bir yetenektir.¹⁷⁷

¹⁷³ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 80.

¹⁷⁴ Platon, *age.*, 136 (420c).

¹⁷⁵ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 83.

¹⁷⁶ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 152.

¹⁷⁷ İbn Rüşd, *Telhîsu's-Siyâse*, 147; İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 152.

2.10. Erdemli Şehrin Maddi Durumu

Erdemli şehrin maddi imkânlarını ve ekonomisinin nasıl yönetileceğini ele alan İbn Rüşd, erdemli şehirde paranın sadece bazı durumlarda ihtiyaç olarak kullanılmasını ister. Para, kazanan kişi için bir amaç değil eksiklerini karşılayan bir araç olarak görülmelidir.

İbn Rüşd'ün katılarak ve benimseyerek aldığı Platon'un görüşlerine göre gereğinden fazla zenginleşmek nasıl ki liderler ve mensubu olduğu koruyucular için zararlı ise çiftçiler ve zanaatkârlar için de aynı şekilde zararlıdır. Çünkü bir süre sonra o sanat dalında uzmanlaşmak için değil sadece mal ve altın biriktirmek için çalışıyor hale gelir. Bu durumda sanatkârın ilk amacı şehre faydalı olmak değil mal biriktirmek olur. Altın ve gümüş sadece alış veriş esnasında birinin diğerinin elindekine ihtiyacı olmadığı durumlarda değerini karşılamak için kullanılması en uygundur.¹⁷⁸

İdeal şehirde altın ve gümüşe sadece ticarete kullanmak üzere bazen ihtiyaç olur. Örneğin çiftçi saban yaptırmak için demirciye gider, demircinin ise tahıla değil de giysiye ihtiyacı vardır. Bu durumda çiftçi ona kendi ektiği tahılı değil de altını verir ve ikisinin de ihtiyacı görülmüş olur. Bu durum bütün alışverişlerde geçerlidir.¹⁷⁹ Bundan dolayı erdemli şehirde altın ve gümüş belirli bir miktarda tutulmalı ve kontrol altında olmalıdır ki bu kullanım amacına daha uygundur.

Şehirdeki altın ve gümüşün bu şekilde kullanılması onların kontrol altında olmasını sağlar. Eğer kontrol edilmezse sanatkâr kendi sanatının değil de altın ve gümüş biriktirmek peşinde koşarsa ya zenginleşir ve o sanatla uğraşmayı terk ederler ya da tembelleşirler. Bu durum da sanat dallarının kontrolsüz bir şekilde artmasına veya azalmasına sebep olur. Bu da halkın zararına olur. Nitekim Endülüs'te berberlik, gem yapma vs. meslekler gibi kimi zaman ihtiyaç fazlası istihdam vardır, kimi zamanda bu mesleklere aşırı ihtiyaç vardır.¹⁸⁰

Altın ve gümüş biriktirmenin şehre vereceği zarardan bahseden İbn Rüşd, sonrasında Platon'un bu konudaki bir endişesinden bahseder: Platon, erdemli şehrin altın ve gümüş biriktiren diğer şehirlerle savaşamayacağı, baş edemediği için de yenik

¹⁷⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 101 (1133b).

¹⁷⁹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 86.

¹⁸⁰ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 87.

düŖeçeđini ifade etmiŖtir. Ancak sonrasında Platon konuyu iyice irdeleyince durumun tam tersine iŖleyeceđine karar vermiŖtir. Çünkü zenginlik sahibi olan devletler kendini yeterli görüp eğitimde yetersiz kalırlar ve savaŖ alanında gevŖek davranırlar. Erdemli Ŗehrin koruyucuları ise iyi eğitildikleri için bunlarla gayet rahat savaŖabilirler.¹⁸¹ Nitekim zorluk içerisinde yaŖayan Arap kabileleri de zenginlik içerisinde yaŖayan Fars kabilelerini çoğu zaman yenmiŖlerdir.¹⁸² İbn Rüşd, konuya kendi tarihinden örnek vererek zenginleŖirmiŖtir. Ayrıca İbn Rüşd, konuyu Ŗu ayetle destekler: “Eğer sizden yirmi sabırlı kiŖi bulunursa, iki yüz düŖmana galip gelir.” (Enfal 8/65) Erdemli Ŗehrin koruyucuları hem iyi bir eğitimden geçtiği için hem de yiğit oldukları için bu manevi güç onlarda vardır. Orantısız savaŖ durumlarında dahi galip gelebilirler.

2.11. Erdemli Ŗehrin Coğrafi Konumu

Erdemli Ŗehir geliŖigüzel kurulamayacağı için coğrafi sınırlarını ve yüz ölçümünü de belirlemek gerekir. Yüz ölçümü ne çok büyük ne de çok küçük olmalıdır.¹⁸³ Çünkü çiftçilik ve ziraat bu ölçümlerin gerektiği ölçüde yapılmalıdır.¹⁸⁴ Aslında Platon’un titiz davrandığı bu ölçümün altında devleti her yönden korumak düŖüncesi vardır. Sınırları belirli bir büyüklükte olan devletin düŖmanlardan korunması kolay olur. Nüfus oranı da bu Ŗehrin sınırlarına göre belirlenir. Nüfusa göre yapılan üretim sayesinde doğru bir ekonomi politikası izlenmiŖ olur. Platon’un dönemi için doğru olan bu ölçümler, İbn Rüşd’ün kendi döneminde pek gerek duymadığı ölçümlerdir.

Bu ölçeklerin belirlenme gerekçesi rastgele ritimlerden kulağa hoŖ gelen melodiler elde edilemez, nasıl düzenle oluŖturulmuŖ ritimlere göre melodiler elde edilirse ideal Ŗehrin de sınırları ve görevlileri belirlenmelidir. İdeal Ŗehir ne etrafındaki Ŗehirlere yenilecek kadar küçük ne de ziraat ve çiftçilik alanında verimsiz olacak kadar büyük olmamalıdır. Bu devletin esas ölçütleri ortalama bir insan üzerinden belirlenir. Önceki masallarda anlatılan boyu bir zira’ (68 cm) olan veya boyu 60 zira’ (40 m) olan insanlar üzerinden hesaplanması düŖünülemez. Doğal durumlar söz konusu edilerek belirlenen ölçümler en uygun olanıdır.

¹⁸¹ Platon, *age.*, 139 (423a).

¹⁸² İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 88.

¹⁸³ Platon, *age.*, 140 (423c).

¹⁸⁴ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 90.

İdeal şehirde ne kadar koruyucu olması gerektiği konusunda ise Platon'da biraz daha sayısal veriler belirlenmeye çalışılmış bin tane koruyucunun bu şehre yetebileceğini ifade etmiştir. İbn Rüşd'e göre Platon kendi zamanına göre en isabetli sonucu ifade etmiştir ancak bunun biraz da şehrin ölçüsüne, zamana ve mekâna göre belirleneceğini ifade ederek daha uygulanabilir bir fikir öne sunmuştur.¹⁸⁵

İbn Rüşd, Platon'un bu görüşünün değişime uğrayabilecek bir söz olduğunu söylemiştir. Çünkü Platon, sadece kendi zamanını görmüştür ve onun zamanında en doğrusu bu olabilir. Ancak İbn Rüşd'ün yaşamış olduğu Endülüs'ün birçok şehirle savaşmak zorunda olduğunu görmüş olsaydı, Platon da bu yönde fikir beyan etmezdi. Nitekim coğrafyanın iklim tarzı, yaşam koşulları, o bölgede yaşayan insanların kendi içinde uyumları o şehrin durumuna göre belirlenmelidir. Hz. Peygamber'in "Ben kırmızı ile siyaha gönderildim" sözü de bu gerçeği ifade eder. Yani aynı coğrafya üzerinde yaşayan farklı etnik kökenlerin yönetimi her toplumun yapısına göre değişiklik arz edebilir. İbn Rüşd, Aristoteles'in de böyle düşündüğünü ifade etmiştir.¹⁸⁶

Coğrafi özellikler ile ilgili olarak şehrin düzenlemeleri konusu üzerinde bu kadar durulmasının gerekçesi de yasaların uygulanabilirliğini artırmak, bunun devamında toplumun düzenini korumak hedeflenmiştir. Çünkü tümel yasalara uymak, ana-babaya saygı, büyük insanlara saygı ve ihtiram gibi konularda tikel yasalara uyumu da beraberinde getirir. Aynı zamanda tümel yasaların doğru bir şekilde koyulması ve uygulanması tikel kurallara insanların kolaylıkla yönelmesini sağlar. Tümel yasalar koymaksızın tikel yasa koymak; yeme içmesini kontrol altına almadan ilaç verilen ve iyileşmesi beklenen hastanın durumuna benzer. Tek başına tikel yasa koymak toplumun düzelmesi için hiçbir fayda sağlamaz.¹⁸⁷

Şehir halkının çocukları ile ilgili düzenlemelerin halk tarafından kolayca kabul edilebilir olması gerekir. Çünkü herkesin uyum içinde yaşadığı bir toplumda doğası bakıra, gümüşe veya altına uygun olan kişiler daha kolay tespit edilir ve iyi eğitilirler.

Mabetlerin inşası için konulan yasalar, yapılacak olan dualar, Tanrı'ya ve meleklerle karşı saygı uyandıran kurbanlar ve Allah'a yaklaşmak için yapılan şeyler Yüce Allah'ın peygamber aracılığı ile emrettiği biçimde bırakılmalıdır. İbn Rüşd'e göre

¹⁸⁵ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 91.

¹⁸⁶ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 93.

¹⁸⁷ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 95.

Platon bu sözleri ile ilahi konular arasından şehri ilgilendiren şeylerin yasalaştırılarak yerleşik hale getirilmeleri gerektiğini düşünmektedir. Çünkü bunlar tüm şeriatların ve hukuk sistemlerinin ortak değerleridir.¹⁸⁸

İbn Rüşd'ün, Platon'un buradaki düşüncelerini İslami argümanlarla ifade etmesi dikkatimizi çekmiştir. Onun buradaki amacı Yunan öğretisindeki hikmeti gözler önüne sermek olabilir. Çünkü tüm felsefi düşünceler özünde yaratılış amacındaki hakikat konusuna eğilmektedir. O da Doğu ve Batı bloğunu aynı düşüncede birleştirmek için böyle bir şeye başvurmuş olabilir. İbn Rüşd'ün gayreti kimin neyi nasıl ifade ettiğine takılmadan, yüzeysel olanla uğraşmadan anlaşılması gereken mesajı görebilmek ve doğru kanaat sahibi olabilmek içindir. Çünkü hakikat ve ahlak anlayışı özünde birdir, sonuç olarak aynı kapıya çıkar.

2.12. Şehri Erdemli Kılan Özellikler

Platon, *Devlet* kitabında adaletin ne olduğunu en başta tanımlamış ve üzerinde durmuştur. Sonrasında erdemli devletin çiftçi, tüccar, koruyucu ve yöneticilerinden ve adaletin bu birimlerde nasıl olması gerektiğinden bahseder. Daha sonra diğer erdemlere değinir. İbn Rüşd de aynı sıralamayı takip etmiştir ancak adalet konusunu burada özetle anlatır.

İbn Rüşd, adalet bahsini Platon'un şu örneği¹⁸⁹ ile anlatır: Bir insan ince harfler ile yazılmış bir kitabı uzak mesafeden okumaktadır. Aynı anda başka bir yerde aynı kitabın daha büyük harflerle yazılmış olan, okuyucunun gözlerine de yakın duran bir formu bulunmaktadır. Böyle bir durumda en doğrusu satırları daha geniş, daha okunaklı olan kitabı okumakla başlar. Bu büyük kitabı okuyup anladıktan sonra ince yazılı olan kitabı okumamız elbette kolay olur.¹⁹⁰ Adalet toplum ve birey için vazgeçilmezdir. Sonuç olarak adalet bir kişide net olarak anlaşılmaz ama şehirde adalet yerleşik olursa hem bireylerde yerleşmesi daha kolay olur hem de varlığı daha iyi anlaşılır. Bu düşünce aynı zamanda bireyi toplum yaşamına iter. Adaletin tesisi için hem birey, hem de toplum birlikte olmalıdır.

¹⁸⁸ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 96.

¹⁸⁹ Platon, *age.*, 66 (369b).

¹⁹⁰ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 97.

Erdemli şehrin özellikleri arasında bilgelik, yiğitlik, iffetli olmak ve adil olmak vardır. Erdemli şehir bilgedir, bu şehirde bilim vardır ve kararlar bilim yolu ile verilir. Aynı zamanda bu şehrin yöneticileri yasaların ve kuralların amaçladığı şeylerin tümünü iyi bir şekilde kavrama yeteneğine sahiptir. Eksiksiz anlama ve “sağgörülü olma” bilimsel yönün bir özelliğidir. Bilgelik, bilinen şeyin hem teorik hem de pratik bilgisine sahip olmak demektir. İnsani amacı elde etmek için teorik bilgi yeterlidir ancak bilgelik vasfını taşıyan filozoflar her iki özelliği haiz olurlar. Dolayısıyla şehrin bilgelik özelliğini nicel olarak en küçük grup olan filozoflar taşırlar.

Bilgelik, diğer bütün erdemlerden üstündür. Dolayısıyla devletin öncelikle bilge olanlar tarafından yani filozoflar tarafından yönetilmesi zorunludur.

Platon’un mağara benzetmesine göre gölgeler dünyasından çıkarak bilgelik seviyesine ulaşan ve aklını kullanarak metafizik alan hakkında bilgi sahibi olan grup yöneticilik hakkını kullanabilir. Çünkü siyaset sanatı yalnızca insanları yönetmekle ilgili değil, aynı zamanda varoluşun amacına yönelik bilgi sahibi olmak durumundadır.¹⁹¹

Şehrin yiğitliği ise hem güç karşısında hem de zaaf halinde aynı görüş üzere hareket etmeye bağlıdır. Yani hem bizi zorlayan durumlarda hem de arzularımızın karşı koyduğu durumlarda en doğru bir şekilde hareket etmektir. Şehirde yaşayan koruyucuların en belirgin özelliği öfkedir. Kendi doğasında bulunan bu öfke özelliği müzik ve beden eğitimi üzerine eğitilirse yiğitlik ortaya çıkar. Bu eğitimler sayesinde ne bir şeyden korkarlar ne de arzuları onları doğru kararlar aldirmaktan geri bırakır. Bu halden sonra kalplerindeki imanın atılması zordur. Eğer arzularına yenileceği düşünülse bile bu geçici bir durumdur. İbn Rüşd bu durumu Platon’un boya örneği¹⁹² ile anlatır. Bir yün herhangi bir renge boyanmak istenirse öncelikle beyaza boyanır sonra istenen renge boyanırsa onun rengi hiçbir şekilde bozulmaz. Eğer ön hazırlık olarak beyaz ile boyanmamışsa yıkandığında rengi bozulur.¹⁹³ Şehirdeki tüm halkın yiğit olması istense de korkusuzca savaşmaya yatkın olan ve her durumda yiğitçe davranabilenler koruyuculardır.

Şehirdeki tüm halk ölçülü olmak durumundadır. Ölçülülük yeme içme ve cinsellikte ortalama niteliklere sahip olma ve dengelilik halidir. Ölçülü kişi kendini kontrol eder, kendini arzulardan ve yanlış a itecek lezzetlerden uzak tutar.

¹⁹¹ Altuner & Özkan, *age.*, 95.

¹⁹² Platon, *age.*, 149 (430a).

¹⁹³ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 100.

Platon'a göre insan ruhunda bir iyi kısım bir de kötü kısım vardır. Kötü kısım, özü itibariyle iyi olan kısma tabi olmalıdır. Eğer kötü kısım iyi kısma hükmederse bu bir ayıp olarak kınanır ve böyle bir kişi kendine hâkim olamayan ahlaksız kişi olarak tarif edilir.¹⁹⁴ İbn Rüşd, insan ruhundaki iyi kısmı akıl; kötü kısmı ise hayvani nefis olarak ele almıştır. Nefsini aklıyla kontrol eden, aklının egemenliği altına alan kişiye kendine hâkim olan kişi denilir. Onun ruhu sağlamdır, sarsılmaz.¹⁹⁵

İki metnin bu kısmında dikkatimizi çeken bir husus mevcuttur. Aynı konuyu ele alırken Platon'un sonuç olarak ruhunun kötü kısmına yenik düşen kötü insana ulaşması ve onu tarif etmesi; İbn Rüşd'ün ise akıllı, hayvani nefesine galip gelen ve onu egemenliği altına alan iyi insanı tarif etmesi, İbn Rüşd'ün erdemli şehrin kurulmasından daha umutlu olduğunu göstermektedir. İbn Rüşd'ün bireylere karşı olumlu bir bakış açısı vardır, buna karşın Platon'un bakışı daha olumsuzdur. Kanaatimizce Platon, erdemli şehri anlatırken bir taraftan böyle bir şehrin varlık alanında yer bulacağından şüphelidir. Ancak İbn Rüşd, metnin başka bir bölümünde değindiği gibi böyle bir devletin tarihin varlık sahnesinde bulunduğunu ve tekrarının mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla İbn Rüşd erdemli şehrinin bir gün zuhur edeceğinden daha umutludur.

Ölçülülük özelliği, şehrinin tamamının özelliğidir, bilgelik gibi yöneticilere veya yiğitlik gibi koruyuculara özgü değildir. Tüm kesimde eşit düzeyde bulunması gereken bir özelliktir.

Adalet ve hakkaniyet erdemi, halkta bulunması gereken dördüncü ve son erdemdir. Aslında diğer üç erdeminde çıkış kaynağı adalettir. Adalet halkından her bireyin kendine düşen şeyi en iyi şekilde yapmasıdır. Aynı zamanda herkes kendi doğasının yatkın olduğu işlerden sadece birini yapması ve o alanda uzmanlaşmasıdır. Örneğin cüce olan birisi savaşçıların özelliklerine sahip olmak istese veya yönetici özelliklerde olmayan birisi yönetici olmak isterse bu çok daha kötü bir duruma yol açar, İbn Rüşd'ün yaşadığı Endülüs şehirlerinde bunun örnekleri vardır.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Platon, *age.*, 151 (431a).

¹⁹⁵ İbn Rüşd, *Telhîsu 's-Siyâse*, 137; İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 102.

¹⁹⁶ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 104.

Şehirde adaletin ortaya çıkması yöneticilerin ve halkın kanunları kabul noktasında görüş birliği etmesine ve saygı duymasına bağlıdır.¹⁹⁷ Adaletin tüm alanlarda ortaya çıkması için, büyük bir mecrada görünüyor olması gerekir. Dolayısıyla devletin adaletli olması, halkında devletteki adaleti görüp de adil olması mümkündür. Çünkü devlette olan formların ve niteliklerin bizlerin içinde bulunması kaçınılmazdır.¹⁹⁸ Bireydeki düzenin şehrin düzenine benzediği durumdan bakılırsa; adaletli bir şehirde yaşayan bireyde adaletin özellikleri kendini gösterecektir.

İbn Rüşd'e göre kişisel düzeydeki adalet şehirdeki adaletin temelidir. Bireyde bulunan adalet neyi gerektiriyorsa, şehirde bulunan doğruluğun da aynı şeyleri gerektirmesi zorunludur. Çünkü şehir ile insan aynı türdendir. Aynı türden olan şeylerde ise nicel olarak değişen şeyler uyumluluk gösterir. Eğer uyumlu değilse, şehir düzeyindeki doğruluğun araştırılması gerekir. Bu bölümdeki bir dipnottan anladığımıza göre buradaki düşünce Platon'un düşüncesinden ziyade Aristoteles'in düşüncesine atfedilmiştir. Çünkü nicel değişim çelişkiyi sonuç olarak vermez. Çelişki nitelikte olur. İbn Rüşd, Platon'un düşünceleri üzerinde eklettik bir çıkarım yaparak bilimsel yöntemle dayandırmaya çalışmıştır. Hatta onun düşünceleri arasında bilimsel olmayanları elemiştir denilebilir. Çünkü İbn Rüşd'ün asıl hedefi kendi döneminin de elverdiği kadarıyla siyaseti bilime dayandırmaktır.¹⁹⁹

Şehirdeki doğruluk, üç güçten meydana gelir: bunlar anlama, öfke ve arzulama güçleridir. Bu güçlerin gerektiği ölçüde ve gerektiği gibi çalışmasıyla doğruluk ve adalet ortaya çıkar. Eğer sözü edilen bu üç güç, insan ruhunun temel karakteri durumunda ise bu güçlere akıl gücünün egemen olması ve diğer güçlerin ona boyun eğmesi gerekir. Eğer böyle olmazsa kişinin kendini kontrol etmesi çok mümkün olmaz. Bu güçler bireyde bulunmazsa şehirde bulunması mümkün değildir.²⁰⁰

Bireyde iki güç vardır: rasyonel ve irrasyonel güç. Bu iki güç Platon'da hesaplayan ve muhakeme eden yön olarak rasyonel ve acıkan, susayan, arzu eden yön olarak ise irrasyonel olarak tarif edilir.²⁰¹ Aynı güçleri İbn Rüşd, ussal ve eğilim gücü

¹⁹⁷ İbn Rüşd, *Telhîsu's-Siyâse*, 121.; İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 104.

¹⁹⁸ Platon, *age.*, 158 (436a).

¹⁹⁹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 105.

²⁰⁰ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 106.

²⁰¹ Platon, *age.*, 163 (439e).

olarak anlatır. Ayrıca eğilim gücü öfke ve arzulama olarak ikiye ayrılır. Kişi her zaman bir şeyler arzulayabilir; arzu gücü, öfkenin elinde ise yanlışa düşebilir. Akıl gücünün elinde ise arzularını kontrol eder ve yanlışlardan korunabilir.²⁰² Platon ise bu durumu şu örnekle anlatır: Soylu kişi kendine haksızlık edildiğinde ruhu köpürmez, şiddet üretmez ve haklı olduğu şeye müttefik olur, tıpkı bir köpeğin çoban tarafından caydırılıp ve sakinleştirilmesi gibi.²⁰³

Kişinin ruhunda aklın egemen olduğu bu durum ancak müzik ve beden eğitiminin aracılığıyla sağlanabilir. Çünkü beden eğitimi, öfkelenme yetisine yiğitlik kazandırır; müzik ise, uslandırır ve aklın emrine verir.²⁰⁴

Kişinin kendini eğiterek aklını öfkesine hâkim kılması ve erdemli bir kişi olmasından dolayı şehrin durumu da erdemli bir hal alır. Dolayısıyla şehrin erdemli olması kişinin erdemli olmasına bağlıdır. Aksi halde kişinin kendisinde ortaya çıkan öfkellik ve zulüm hali şehirde de baş gösterecek ve erdemli şehir seviyesinden uzaklaşacaktır.

Bu durum bedendeki sağlık ve hastalık durumuna benzer. Bedendeki sağlık durumu, bedendeki salgıların(hormonların) birbiriyle uyum içerisinde olması ve düzenin sağlanması; bedendeki hastalık durumu, hormonların bozulup düzensizlik oluşturması ile olur. Erdem sağlık durumu, kötülük ise hastalık durumdur. Bedende sağlık durumu sadece bir şekilde olur. Hastalıklar ise farklı türlerdedir. Erdemli şehir de böyledir: tek bir erdemli şehir vardır, erdemsiz şehirler ise hastalıklar gibi çeşit çeşittir. Erdemli şehirde ya filozof tarafından yönetilen tek kişilik yönetim vardır (monarşi), ya da iyilerin yönetimi (aristokrasi) vardır.²⁰⁵

İbn Rüşd'ün şehri erdemli kılan özellikler bağlamında ele aldığı siyaset anlayışında dikkat çeken bir husus vardır. İbn Rüşd, erdemli şehrin en büyük özelliği olarak ahlaklı bireyi göstermektedir. Buna göre bireyin arzularını nasıl düzenlemesi gerektiğinin üzerinde durur. İnsanın arzularını dengelemesi nihai mutluluğu sağlamaktadır. Bireyin arzularını dengelemesi erdemlerin doğru bir şekilde oluşmasını

²⁰² İbn Rüşd, *Telhîsu's-Siyâse*, 142.; İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 107.

²⁰³ Platon, *age.*, 165 (440d).

²⁰⁴ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 107.

²⁰⁵ İbn Rüşd, *Telhîsu's-Siyâse*, 145; İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 109.

ve karakteristik özellik kazanmasını sağlar. Bu durum zamanla erdemli şehrin zuhurunu gerçekleştirecektir.²⁰⁶

2.13. Erdemli Şehirde Kadının Konumu

Kadının toplumdaki rolü günümüzde çok ele alınan bir konudur. İslam'ın kadına verdiği imtiyazlardan daha sonra hiçbir Müslüman filozof bahsetmezken; erdemli şehir oluşumunda kadının rolü hakkında fikir beyan eden İbn Rüşd, gerek o dönemin şartlarıyla gerekse günümüz şartlarıyla başta İslam toplumlarında sorun olarak daha önce pek fazla dillendirilmeyen kadın mevzusu hakkında yerinde tespitlerde bulunmuştur. Bu konuda kadına daha fazla imtiyaz sağlayan İbn Rüşd, Platon'u da aşarak, kadını güzel bir şekilde konumlandırmıştır.

Platon'a göre herkes kendi sınıfından insanla evlenmelidir. Özellikle koruyucuların yaradılışlarını korumak için kendileri gibi olan kadınlarla evlenmeleri gerekir.²⁰⁷ Buna göre şu sorulara cevap aramak gerekir: Koruyucu sınıftan kadınların olması ve erkeklerle aynı eğitimden geçmeleri mümkün müdür? Kadınlar, erkeklerin yaptığı her şeyi yapabilir mi? Onların doğası farklı mıdır? Kadınlar hangi alanlarda erkekler ile aynı şeyleri yapabilir?²⁰⁸

Bu sorulara İbn Rüşd'ün cevabı İslam'ın kadına atfettiği değer ile aynı minvaldedir. İbn Rüşd'e göre insanın yaşayış amacı bakımından kadınlar ve erkekler bir bakıma yanı türdendir. Bir takım farklılıklar olsa da kadınlar erkeklere zorunlu olarak ortaklıklar. Bazı işlerde kadınlar daha becerikli, bazı işlerde ise erkekler daha güçlüdür. Toplumsal yaşamda kadınların becerisine, erkeklerin de gücüne ihtiyaç duyulması kaçınılmaz bir durumdur. Bu yüzden her iki cinsin işlerde ortak olması gerekir. Ortak yapılan işlerde başarı düzeyi daha yüksektir. Örneğin; yetkinlik düzeyi en iyi olan nağmeler, erkekler tarafından bestelenip kadınlar tarafından okunan nağmelerdir.²⁰⁹

Kadınların savaş sanatına katılması konusunda ise İbn Rüşd, olumlu yönde yorum yapar. Bedevilerin ve dağda yaşayan toplulukların kadınları, zor koşullarda

²⁰⁶ Akşit, *age.*, 62.

²⁰⁷ Platon, *age.*, 187 (459b).

²⁰⁸ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 110.

²⁰⁹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 111.

yaşarlar ve gerektiğinde savaşa da katılırlar. Buna bağlı olarak bazı kadınların zeki ve güzel yetenekli olduklarını söylemiştir. Kadınlar arasında bilgelerin ve yöneticilerin olması mümkündür hatta zorunludur. İbn Rüşd kadınlar arasında da koruyucuların olması gerektiğini şu örnekle anlatır: Erkek köpekler bir zararı sezdikleri anda nasıl öfkelenir ve saldırırlarsa dişi köpekler de aynı özelliktedirler ve onlar gibi dövüşürler. İşte bu durum erkeğin yaptığı işleri dışının de yapabileceğinin açık bir kanıtıdır.²¹⁰

Buraya kadar kendisinin de katıldığı Platon'un görüşlerini sunan İbn Rüşd, Endülüs halkından hoşuna gitmeyen bir durumu anlatır: Endülüs şehrindeki kadınlar, yalnızca doğurma, çocuk bakımı ve kocalarına hizmet etme işlerinde iyidirler. Bunun dışındaki işlerde yeterliliklerini kaybetmişlerdir. Bu özellikleri onları bir ot durumuna getirmiştir, erkeklerin sırtında bir yük oluşturmuşlardır. Kadınların bütün bu -işlerden uzak oluşu şehrin de fakirleşmesine sebep olmaktadır. Kadınların nüfusu erkek nüfusuna denk olmasına rağmen kadınlar işlerin sadece küçük bir bölümünü zor durumda kaldıklarında yapmaktadırlar. Bunlar da yün eğirme, kumaş dokuma gibi işlerdir. Kadınların da erkeklerin özelliklerini kazanmaları için müzik ve beden eğitiminden geçmeleri gerekir.²¹¹

Anladığımıza göre İbn Rüşd, burada kendi dönemindeki kadınları maddi kazanç sağlamalarından çok iş üretmedikleri ve amaçsız oldukları için eleştirmiştir. Hayatı boyunca sadece çocuk doğurmak ve eşe hizmet etmek, kadını toplum dışı bırakmıştır. Toplum dışı yaşayan kadın giderek amaçsız hale gelmiştir. Kanaatimizce İbn Rüşd, bunu eleştirmek istemiştir. İnsanoğlunun tüm yetenekleriyle donatılmış kadının hayata katkısız kalmasına razı olmamıştır.

2.14. Erdemli Şehirde Birlik ve Bütünlüğün Sağlanması

Platon'a göre faydalı ve zararlı şeylerin paylaşılması ve dayanışma uyum getirir. Bir devletin bütünlüğünü korumak ve toparlayıp birleştirmek en iyi siyasettir. Bölmek ise en kötü siyasettir. Bunu sağlamak için ise yaşanan şeyler de hep birlikte yaşanır, savaş durumunda da hep birlikte savaşırlar. İdeal toplumun sevinçleri ve tasaları bir olur.

²¹⁰ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 112.

²¹¹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 113.

Bir toplumda tümelin karşılaştığı bir sorun tek tek herkesin sorunu gibi algılanıyorsa o toplum birbirine kenetlenmiştir ve doğal dayanışma içerisindedir.

Toplumda birlik ve bütünlüğü sağlayacak olan formül ise “bu benimdir” düşüncesinin olmamasıdır. Çünkü çekişmelerin temel nedeni mallardan, çocuklardan ve kadınlardan dolayı ortaya çıkan çekişmelerdir. Böyle olduğunda ne malların çalınması söz konusu olur ne de bir hırsızlık halinde cezadan bahsedilir. Böylece onlar mutluluğun son noktasına ulaşmış olurlar.²¹² Bu düşünceye göre kadınların ve çocukların da ortak olması gerekir. Buradan anlaşıldığına göre Platon, koruyucuların bir arada kalmalarında ve çoğalmalarında bir sıkıntı görmemekle birlikte nikâh ile aidiyet bağı kurulan bir aile sistemini desteklememektedir.

Platon’a göre koruyucu erkekler koruyucu kadınlar ile birlikte ikamet ederler ve birlikte yemek yerler.²¹³ Koruyucular evlenmek istediklerinde gelişi güzel evlilik yapmalarına izin verilmez. İstedikleri kişiyle evlilik yapamazlar. Koruyucuların neslindeki en üstün hasletlerin korunması için birbirleriyle evlenmeleri gerekir böylece evlilikleri kontrol altına alınmalıdır. Çocuk sahibi olmaları da belirli izinler dâhilinde olmalıdır. Toplumun sayıca olması gerektiği duruma göre çocuk sahibi olmalarına izin verilmelidir.²¹⁴

Platon’a göre ideal evlilik yaşı kadınlarda 20-30 yaşalar arası erkeklerde ise 30-55 yaş arasındır.²¹⁵ Koruyucuların evliliklerinde kadınlar erkeklerin arasında ortaktır. Kadınlar herhangi bir erkeğe ait değildir, çocuklar da aynı şekilde koruyucular arasında ortaktır. Yöneticiler toplumda çocuk doğurmayı gerektiğine kanaat ederlerse bir düğün kurulur, Allah’a kurban kesilir.²¹⁶ Sadece yöneticiler tarafından bilinen bir gizli kura çekilir ve koruyucu kadınların koruyucu erkekler ile evlenmesi sağlanır. Böylece koruyucuların özellikleri korunmuş olur. Bu süreçten sonra hamile kalanlarla eşleri doğum sürecine kadar birlikte kalırlar. Sonrasında ise doğan çocuklar tüm toplumun çocukları sayılır. Söz konusu toplumda hangi kadının hangi erkekle birleştiği ve hangi

²¹² İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 123.

²¹³ Platon, *age.*, 133 (417a).

²¹⁴ Platon, *age.*, 186 (458d).

²¹⁵ Platon, *age.*, 189 (460e).

²¹⁶ Platon, *age.*, 188 (460a).

zaman diliminde olduğu kayıt altına alınır. Böylece babalık durumunun ve neslin karışmaması teminat altında olur.²¹⁷

İbn Rüşd, bu görüşler üzerine kurduğu son cümle ile bunların özellikle Platon'un görüşleri olduğunu belirtir. Kendisinin kitabına aldığı bu görüşlere ne kadar katıldığını bilemiyoruz. Ancak Platon'a göre daha kısa alması ve üzerinde yorum yapmaması, bu görüşler üzerinde çelişkili olduğunu düşündürmüştür.

2.15. Erdemli Şehrin Kurulması Mümkün Müdür?

Bu şehrin var olabilmesi böyle bir topluluğun olmasına bağlıdır. Bir grup insanın bu özellikler üzerine eğitilmesi elbette mümkündür. Onlar için insani şeriatlere uygun bir şeriat düzenlemesi getirilir ve felsefenin doruk noktalarına ulaşabilirler. Nitekim İslam âleminin kesintisiz bir süre iktidarda kalması mümkün olursa böyle bir devletin de ortaya çıkması mümkündür.²¹⁸

Gerçekleşmesi biraz uzun zaman almakla birlikte şehrin sürekli erdemli hükümdarların gözetiminde kalması ve yavaş yavaş bu hükümdarların etkisi altına girmeleri sayesinde bu şehrin tarih sahnesine çıkması mümkündür. En üstün niteliklerle donanmış olan bu şehrin tarih sahnesine çıkması için uygun olan koşullar Platon'a göre ise şehrin yöneticisinin filozof veya filozof niteliğinde olmasıdır.

Dolayısıyla ideal devletin ortaya çıkması için yöneticinin görüşleri isabetli, soyu temiz, iyi huylu, güçlü birisi olmasıyla mümkündür. Bu kişinin yetiştirilmesi için bütün halk özen gösterir. Bütün şehir halkı yöneticilerin yetiştirilmesi için on yaşından büyük olan çocukları eğitmek üzere köylere gönderir. Yukarıda bahsedilen şekilde eğitilir ve erdemli yöneticilerin işbaşında olduğu erdemli şehir ortaya çıkar. Söz konusu şehrin ortaya çıkması buna bağlıdır.²¹⁹

İbn Rüşd'e göre ideal bir şehrin ortaya çıkması için iki husus vardır, bunlar görüşler ve eylemlerdir. Güzel görüşler tek başına bir şehri dönüştürmeye yetmez aynı

²¹⁷ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 120.

²¹⁸ İbn Rüşd, *Telhîsu's-Siyâse*, 151.; İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 135.

²¹⁹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 176.

zamanda güzel işlerin de yapılması gerekir. Bu da ancak erdemli şehre uygun olan yasaların peyderpey uygulanması ile mümkündür.²²⁰

İbn Rüşd, erdemli şehrin tarih sahnesine çıkması konusunda Platon'dan daha ümitlidir. Platon, ideal şehrin oluşması için görüşler belirtirken; İbn Rüşd kendi dönemine mahsus örnekler vererek ideal şehri biraz daha somutlaştırır.

Platon, böyle bir şehrin ortaya çıkması için bir filozofa ihtiyaç duyulduğu düşüncesine ulaştıktan sonra kendi çağındaki bilgin ve filozoflardan bu anlamda faydalanamamalarının iki sebebi olduğunu düşünür. Birincisi insanlar bu özellikteki kimselerin sözünü dinlememektedir. Platon bunu bir gemi kaptanı örneğiyle anlatır: Bir gemide insanlar, ne kaptanlık sanatının gerekliliğine ne de bu sanata sahip olan bir kimsenin o gemidekileri yönetmesi gerektiğini zannederler. Hatta gemiye kaptan gerektiğini söyleyen kişiden sıkılır ve uzaklaşırlar. Sonra gemideki bu başıboşluğu fark eden bir kişi gemiyi zorla ele geçirir ve kaba güçle onları yönetmeye başlar. Fakat artık gemidekilerin gerçek kaptan tarafından kurtarılması mümkün değildir.²²¹

Bir diğer sebebi ise filozofların kötü durumudur. Filozofların az önceki saydığımız özelliklere sahip olamayışından kaynaklanmaktadır. Filozoflar ya felsefi olarak yetkin değildir, ya da ahlakî bir eksiklik vardır. Bazen de emellerinin geniş olmayışı ve tembellikleri yönetici olmalarına engel olmaktadır.²²²

Platon'a göre felsefecilerden sayılan bu grubun festival ve eğlencelerden geri kalmamaları ama ciddi felsefi konuşmalardan uzak durmaları onlar hakkında bizi olumsuz düşünceye sevk eder.²²³ Felsefeye de en çok, ismi filozof olan ama özellikleri itibarıyla bu kesime uymayan insanlar zarar vermektedir. Felsefe ile ilgilenirler ama tam bir yetkinliğe ulaşmadıkları için bütün filozofların adına zarar verirler.

Ayrıca felsefe ile uğraşan gençlerin geçim sıkıntısı giderilmeli ki, geçim kaygısı sebebiyle felsefeyi ikincil duruma düşürmesinler. Böyle insanlar yaşlandıklarında ise koruyuculuk ve askerlik görevinden muaf tutularak felsefeden

²²⁰ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 177.

²²¹ Platon, *age.*, 225 (488c).

²²² İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 135.

²²³ Platon, *age.*, 211 (475e).

başka bir şeyle uğraşmamaları sağlanır. Böylece felsefe işinde uzmanlaşırlar ve filozoflar özünü koruyarak felsefe yapabilirler.²²⁴

Birçok yönetimde olduğu gibi İbn Rüşd'ün yaşadığı Endülüs'te de durum böyledir. Yöneticiler genellikle filozoflar değil safsatacılar yönetimde olur ve halkı zorluğa götürürler. Olur da halktan biri kurtulursa, Allah'ın sonsuz yardımıyla kurtulmuştur...²²⁵

2.16. İnsan Yaratılış Amacına Erdemli Şehirde Ulaşabilir

Doğadaki tüm varlıkların bir yaratılış amacı vardır. Yaratılanların en üstünü olan insanın bir amacının olması zorunludur. İnsanoğlunun bu yaratılış amacının ne olduğunu belirlemek önemlidir. Amacını bilmeyen çabasının da ne ile sonuçlanacağını bilemez. Ayrıca bu amaca ulaşma yolunda nelerin yapılması, hangi eğitimlerden geçmesi gerektiği de belirlenir.

Öncelikle amaç ile anlatılmak istenen bir şeyin son noktasına ulaşmaktır. İnsanın amacının ne olduğu konusunda birçok fikir belirtilmiştir. Bunlar kimisine göre bedeni koruyup kollamak ve duyuları kontrol etmektir, kimisine göre zenginlik, kimisine göre, şereflik, kimisine göre de hazdır. Şehir insanoğlu için zorunludur. Amacının gerçekleşmesi için şehrin bir parçası olması gerekir.

İşte bundan dolayı çağımızdaki Şeriatların insanın amacı hakkında söyledikleri ise Yüce Allah'ın istedikleri şeylerin yerine getirilmesidir. Yüce Allah'ın nelerin yerine getirilmesini anlamının tek yolu ise peygamberliktir. Şeriatlar iki türlü amaca sevk eder, bunlardan birisi soyut diğeri ise somuttur. İslam Şeriatına göre de amaçlar iki türüdür; ilki Allah'ı tanımak, ikincisi ise güzel ahlaka yönlendirmek gibi uygulama ile ilgilidir. Bu noktadan bakınca şeriatın amacı felsefenin amacı ile aynıdır. Bu nedenle şeriatların kadim bir hikmete bağlı olduğu düşünülür.²²⁶

İnsan bu iki amacına ancak bir devlet bünyesi içerisinde ulaşabilir. Çünkü hem kendisi ile aynı amacı benimseyen insanlar ile birlikte yaşamaktadır, hem de bakıldığında kendisi ile aynı amacı taşıyan büyük bir devlet vardır ve amacına

²²⁴ Platon, *age.*, 238 (498b).

²²⁵ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 138.

²²⁶ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 143.

ulaşmasını kolaylaştıracak yasaları mevcuttur. Platon bu düşünceyi şu sözü ile destekler; “Ana hatları tanrısal modeli kullanan sanatçılar tarafından çizilmedikçe bir şehir asla kutlu olamaz.”²²⁷

Platon’un bu ifadesine göre göre insan varlık amacının ne olduğunu ve bunu nasıl gerçekleştireceğini ancak teolojik bilgi ile kavrayabilir. Teolojik bilgi ise bize bireyin üzerinde hâkim olan devlet düzeninin Tanrısal hakikatlerle belirlendiğini işaret eder. Bu düzenin birey olarak devlet düzeninde yaşayan kişide göstergesi ise ahlaki davranmasıdır. Ahlaklı davranmak ve ilahi düzenin vazettiği siyasete uyum göstermek insanın amacıdır. Platon, insanın amacına nasıl ulaşacağını ve siyasi düzenin teolojik bağlantısını mağara benzetmesinde anlatmaktadır.

Platon, bilgi bakımından insanlık amacının farkında filozoflar ile sıradan insanlar arasındaki konumun belirlenmesi için bir hikâye anlatır: sıradan insanlar, çocukluk döneminden itibaren bir mağaradan hiç çıkmayan kişilere benzer. Bu insanların boynu da sağa sola dönüp bakamayacak şekilde sabitlenmiştir. Arkalarında ise yanmakta olan bir ateş vardır. Sadece mağaranın kapısından geçen varlıkların gölgelerini görerek varlıkla hakkında bilgi sahibi olurlar. Bunun dışında bir malumatları yoktur.²²⁸ Filozoflar ise bu mağaradan çıkmıştır ve nesnelere gün ışığında görmektedirler. Mağaradan bir şekilde çıkan insanlar, bir anda güneş ışığına maruz kalırlar ve gözleri bu parlaklığa alışamadıkları için gerçekleri hemen göremezler. Biraz çaba göstererek önce geceleyin ay ışığında varlıklar hakkında bilgi sahibi olmaya çalışırlar sonrasında ise güneş ışığında incelemek suretiyle gözlerini ışığa alıştıırırlar. Bu kimselerin filozof olmasını sağlayan da varlığın gerçek bilgisine ulaşmak için sarf ettikleri çaba ve ulaştıkları bilgidir.²²⁹

2.17. Erdemli Şehirde Felsefe Eğitimi

Platon’un eğitim anlayışını mağara örneğinden anlayabiliriz. Buna göre her şeyin gerçeğinin bulunduğu idealar dünyası ve idealar dünyasındaki asıl nesnelere gölgesi olan duyular dünyası vardır.²³⁰ Zihnin, dikkatini tikel olan şeyde değil de tümel

²²⁷ Platon, *age.*, 241 (500e).

²²⁸ Platon, *age.*, 259 (515a).

²²⁹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 166.

²³⁰ Platon, *age.*, 262 (514a-517a)

olanın üzerine yoğunlaştırma faaliyeti yani gölgeler dünyasındaki nesnelere aslı olan kavramların bilgisine ulaşmak Platon'a göre öğrenimin temelini oluşturur.

Platon'da şeylerin kavranılması iki aşamalıdır: Hatırlayanın bulunduğu reel dünya ve hatırlananın bulunduğu ideal dünya vardır. Zihin idealar dünyasında gördüğü şeylerin aslını biraz çaba ile hatırlar ve bilgiye bu şekilde ulaşır. Zihnin çabasının çokluğu kişinin hakikate yakınlık derecesini belirler.

Platon'a göre ideada aklın kendiliğinden diyalektik gücüyle kavradığı şeyler bulunur. Gerçekliği olmayan ve bu yüzden de gerçekliği akılla değil de duyularla kavrayabileceğimiz varlıklardan oluşan doğa, idealar dünyasının birer kopyasıdır. Filozoflar gölgelerden ibaret olan görüngü dünyasının ideaların birer yansıması olduğunu bilirler. Bundan dolayı görüngülere değil onları doğuran şeylere, idealara önem verirler ve onun bilgisine ulaşmaya çalışırlar. Zihin varsayımları birer ilke olarak değil, yalnızca basamak, dayanak olarak alır ve bütün varsayımların üzerindeki tümelliğe, ideaya yükselir.²³¹ Platon'un bu öğretim sistemi diyalektik sistem olarak adlandırılmıştır.

Platon'un eğitim sistemi olan diyalektik yöntem, insanları bilgide aşama aşama yükselten bir yöntemdir. İnsan duyuları sayesinde görüngüler dünyasından bilgi toplar. Topladığı her bilgi insanı en yüce varlığın bilgisine ulaştırır. Duyular dünyası sadece bu bilgi toplama özelliği ile önemlidir. İnsanı asıl bilgiye ulaştıran verileri sağlayan şeylerdir. Gerçeğin bilgisi olan idealara ulaşmak için duysal verilerin sağladığı ilkelere ihtiyaç vardır. Bu ilkeler sayesinde idealar arasında bağ kurulur ve sonunda ruh adım adım en yüksek iyinin bilgisine sahip bilge insan (filozof) olur.²³² Ruhun adım adım yükseldiği "diyalektik yürüyüşün" nihai noktası budur.

Mağara hikâyesinde ulaşılan sonuç; filozofların amacına ulaşması için bir eğitimden geçmeleri ve belirli bir bilgi seviyesine ulaşmalarıdır. Burada bir eğitimin gerekliliği açıkça ortaya çıkmaktadır. Felsefe öğretimine ise matematikle başlanmalıdır. Felsefeye yatkın olan kişiler, koruyucuların çocukları ile birlikte beden eğitimi ve müzik üzerine eğitim almışlardır. Beden eğitimi, beden zinde olması için bir eğitimidir. Müzik ise daha çok hikâye ve kıssaları içerir, taklitle alakalıdır dolayısıyla teorik bilgilerin elde edilmesiyle alakalı bir temel oluşturmaz. Filozofun ise teorik bilgileri

²³¹ Altuner & Özkan, *age.*, 95.

²³² Platon, *age.*, 532b.

kavrama yetisi elde etmesi gerekir. Bunun için başlangıç biliminin teorik bilimlere bir giriş teşkil etmesi gerekir. Buna teşkil edebilecek dört bilim vardır; matematik, geometri, astronomi ve müzik. Bu bilimlerin ortak özelliği maddesel hiçbir şeye ulaşmadıkları için saf olmalarıdır. Aynı zamanda bu özellikleri ile diğer bilimlerden üstündürler. Bu bilimler doğadaki varlıklar ile kendine özgü konularda değil, onların ilişkili oldukları konular ile ilgilidir, soyuttur.

Platon'a göre ise, sayıların filozoflar tarafından hesap işlemlerinde yetkin olmak için değil; bu dünyanın ötesine yükselmek ve öz varlığın kavranılması için öğrenilmesi gerekir. Sayıların çok mu yoksa tek mi olduğu düşüncesi üzerinde kafa yormak kişinin ruhunun duraksamasını varlığın nedenini sorgulamasını sağlar.²³³ Ayrıca doğuştan hesap yeteneği olanlar, diğer bütün eğitimleri hızlıca anlarlar. Karakter olarak yavaş olanların hızlandırılması için hesap konusunda eğitim almaları gerekir.

Platon'a göre sayılardan sonra geometri gelir. Geometri ile iki boyutlu öğrenime geçilir. Bir amacı ile geometri bilen bir komutan savaşlarda saf tutma ve strateji noktaları açısından daha bilgili olur. Ancak geometrinin amacı da salt gelip geçici olan şeyler değildir. Ruhun bakışını gerçekliğin özüne ulaştırarak şeylerden biri de geometridir.²³⁴

İki boyutlu geometri eğitiminden sonra üç boyutlu eğitime geçilir. Üç boyutlu eğitim astronomide mevcuttur. Astronomi eğitimindeki mevsim geçişleri, yağışlar vs. ziraatçıları, koruyucuları ilgilendirse de başka bir boyutu da vardır. Astronomi sayesinde insanların ilgisi göğe bakmaya zorlar ve buradaki yüce şeyleri düşündürür.²³⁵

Gökteki ışıklı cisimleri düzenli hareketleri ve göze verdiği zevk insanı gökyüzünün yaratıcısının gökyüzünü ve onun içerdiği her şeyi, bu tarz bir yapı için mümkün olan en güzel şekilde biçimlendirdiğini kabul etmeye sevk eder.²³⁶

Astronomiden sonra ise armoni (müzik eğitimi) vardır. Armoni astronomideki düzeni gören bir kişinin notaların dizilişindeki hoş nağmeleri duyması ve bununla kendini eğitmesi gerekir.²³⁷

²³³ Platon, *age.*, 272 (525a).

²³⁴ Platon, *age.*, 277 (527c).

²³⁵ Platon, *age.*, 278 (528a).

²³⁶ Platon, *age.*, 280 (530b).

²³⁷ Platon, *age.*, 281 (531a).

İbn Rüşd'e göre bunlar öğrenimi en kolay bilimlerdir. Ayrıca bu bilimler soyut olmaları sebebiyle maddî şaibeye bulaşmamıştır, metotları diğer bilimlere göre daha sade ve içerikleri saftır. Tüm bu özellikleri ile diğer bilimlerden ayrılırlar. Felsefe öğrenmek isteyenler de bu bilimlerin öğrenimi ile başlamalıdır. Soyut düşüncenin temeli bu bilimlerle atılır. Felsefe de soyut düşünce üzerine inşa edilir.

İbn Rüşd, Platon'un eğitim sistemine küçük bir farklılık getirerek, ilim tahsiline mantıkla başlanması gerektiğini savunur. Platon zamanında mantık sanatı henüz bir bilim dalı olarak mevcut değildir. Bu yüzden felsefe öğrencileri ilim tahsilinde öncelikle mantık daha sonra matematik, geometri, astronomi, müzik, optik son olarak ise fizik ve metafiziğe geçerler.²³⁸ İbn Rüşd'ün getirdiği matematikten önce mantık eğitimi alma düşüncesi Aristotelesçi düşüncenin bir etkisi olarak görülebilir. Platon'u Aristotelesçi bir bakış açısıyla yorumlamaya çalışmıştır.

Antik Çağ Düşünürleri öğrenime hangi bilim dalından başlanacağı konusunda her ne kadar farklı görüşler öne sürmüşlerse de İbn Rüşd mantığın öncelikli olması düşüncesindedir. Bazı filozoflara göre bilhassa ileri bilimler olan fizik ve metafizik tahsilinde akli güçlendirip onu hatadan korumak amacıyla mantık eğitimi zorunludur. Bazı filozoflara göre ise öğretim bilimleri(matematik, astronomi ve müzik) öğrenimi kolay ve madde ile ilişkisi az olduğu için bunları öğrenmek için mantığa gerek yoktur. Ancak İbn Rüşd'e göre öğretim bilimlerinin tahsilinden sonra daha üstün olan bilimler olan fizik ve metafiziğe geçiş açısından önemlidir.²³⁹

İbn Rüşd, Platon'un eğitim sistemini destekleyen ifadeler kullanır, çocukların eğitimi hakkında şu düşünceleri ifade eder: Felsefe eğitimi almasına karar verilen gençler on yedi yaşlarına kadar müzik eğitimi alırlar. On yedi yaşlarından sonra yirmili yaşlara kadar müzik eğitimine ek olarak at binme eğitimi de alırlar. Yirmili yaşlara ulaştıktan sonra felsefe eğitimi almak için hazır hale gelmiş olurlar. Bu yaştan önce henüz sağlıklı düşünme gücüne sahip olmadıkları için felsefenin hakikatleri onlara ağır gelir ve onların felsefe karşısında göstermeleri gereken incelikleri gösteremezler.²⁴⁰

Platon'a göre çocukların gerekli eğitimleri tamamlamadan ve yirmili yaşlara gelmeden felsefe eğitimi alması şuna benzer, bir çocuk büyüyene kadar kendi ebeveyni

²³⁸ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 172.

²³⁹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 173.

²⁴⁰ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 174.

sandığı olgun olmayan kişilerin aslında kendi ebeveyni olmadığını, anne babasının başka kişiler olduğunu öğrenir. Kendi anne babası olgun kişiler olmasına rağmen onlara saygısını yitirmiştir. Yanında büyüdüğü olgun olmayan kişiler onu daha fazla etkiler. İşte felsefe eğitimini vaktinden erken alan kişi de felsefenin kıymetini bilmez, ona saygı duymaz.²⁴¹ Bu kişiler felsefenin saygınlığını koruyamazlar ve felsefeye zarar verirler.

İbn Rüşd, kendi döneminde Endülüs'te de bu şekilde olan pek çok insan olduğunu ve bu insanların felsefeye zarar verdiğini ifade eder.²⁴² Felsefe eğitimi için belirli bir bilgi seviyesine ulaşmak ve yaşça olgunlaşmak gerekir.

Yirmi yaşında felsefe eğitimi almaya başlayan gençler otuz yaşına kadar felsefenin tüm bölümlerini okuyup araştırmak suretiyle eğitim alır. Otuzlu yaşlarında bu eğitim tamamlanır. Otuz beş yaşlarında ordu komutanlığı görevi verilir. Elli yaşına kadar bu görevi yürütür. Elli yaşında ise artık yönetici olmayı hak eder ve iktidara gelir.

Aynı eğitim aşamalarından geçen kadınlar da erkeklerle aynı hakkı elde eder. Erkeklerden farklı bir durumu yoktur.²⁴³ Kadınlar, erkekler ve çocukların eğitimi hep aynı şekilde olacak, gerekli yetkinliğe ulaşan kadınlar erkeklerle denk birimlerde görevlendireceklerdir.²⁴⁴

²⁴¹ Platon, *age.*, 290 (538a).

²⁴² İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 174.

²⁴³ Platon, *age.*, 293 (540c).

²⁴⁴ Platon, *age.*, 295 (543a).

3. BÖLÜM: ERDEMLİ ŞEHRİN HALKI

Platon'un devleti insan ruhuyla özdeşleştirdiğine daha önce değinilmişti. Devletin yapısını ve birimlerini insan ruhu ile şekillendiren görüşe göre Platon, insan ruhunu üç katlı binaya benzetir. Akıl, insanın içindeki tanrısal nitelikler ve onu insan yapar. Aynı zamanda aklın temsilcileri olan filozofların ideal devlette yönetimde olması gerektiğini savunur. Akıl burada kural koyucu konumundadır. Ruh ise insanın öfke ve cesaretinin kaynağıdır. İdeal düzendeki öfke ve cesaret dengesini koruyan unsur koruyuculardır. Koruyucular, öfke ve cesaret arasında denge kurarak yiğitliğin sembolü olurlar. İnsandaki son unsur ise hazlardır. Hazlar, insanın yaşamını devam ettiren içgüdüleridir. Toplumda hazların temsilcisi çiftçi ve zanaatkârlar kısmıdır. İdeal insan, tüm bu özellikleri düzen içerisinde bünyesinde barındıran insandır. Aynı şekilde ideal devlet de yönetici, askerler ve çiftçilerin uyum içerisinde yaşadığı toplumlardır. Son olarak toplumun bütün sınıflarında bulunması gereken erdemler ise adalet ve iffet gibi erdemlerdir.²⁴⁵

Anlaşılan İbn Rüşd de Platon'un bu üç katlı ideal devlet düşüncesine katılmaktadır. İbn Rüşd'e göre erdemli şehrin halkı aşağıdaki gibi teşekkül eder.

3.1.Erdemli Şehrin Başkanı

Erdemli bir şehirde yöneten ve yönetilenin olması kaçınılmazdır. Erdemli şehirde amaçlanan şey mutluluktur. Mutluluk ise ancak adaletin sağlandığı bir zeminde olur. Adaletin ortaya çıkması için yöneten ve yönetilen tarafların olması kaçınılmaz görünmektedir.²⁴⁶

Platon ve İbn Rüşd'ün görüşlerine göre ise yöneten kısmın yani devlet başkanının filozoflardan seçilmesi yönünde ortak bir düşünceleri mevcuttur. Bu tezin öncesinde devlet başkanının filozoflardan seçilmesinin zorunlu olduğu kanısına iki filozofun görüşleri ile ulaşılmıştı. Bu bölümde filozofların doğasının ve yetiştirilme tarzlarının üzerinde durulmuştur. Platon'a göre filozof varlığın bilgisini elde etmeye çalışan, varlığın kendisinden çıkmış olduğu heyula denilen ilk maddeden soyut hakikate ulaşmaya çalışan kişidir. Bu açıklamayı yapan İbn Rüşd, Platon'un 'ideler

²⁴⁵ Platon, *age.*, 152 (432a). (86 nolu dipnot)

²⁴⁶ Rosenthal, *age.*, 270.

teorisi'ne atıf yapmıştır ancak bu teoriyi kitabına almamıştır. Platon'un bu konudaki görüşlerini kendi düşünceleri ile açıkladığını ifade etmiştir. Kitabın ilk bölümünde bunların tamamen hikâye gibi hayali bir düzlemde olduğunu, şiir sanatı bir amaç olmadığı gibi bununla elde edilecek bilginin de hakiki bilgi olmadığını²⁴⁷ ifade etmiştir.

İbn Rüşd, filozofun kim olduğunu hakiki bilgi içeren Aristoteles'in '*Kitabul Burhân*'ından alarak ifade etmiştir. Filozof, şu dört koşul çerçevesinde teorik bilimleri birinci koşuldan araştıran kişidir. Bu koşullardan ilki, liderin bunu öğrenme gücüne sahip olmasıdır. Bunu ancak iki yolla gerçekleştirebilir: Seçkinlere özgü, kesin kanıta dayalı sözlerle yapılan öğretimdir. Diğeri ise, sıradan halka özgü olan retorik ve diyalektik ile Şeriat aracılığı ile olur.

İkinci koşul ise söz konusu uygulama bilimi (el ilmul amelî) hakkında bilgi sahibi olmalıdır.

Üçüncü koşul, amelî düzeyde bilen filozof, bunun pratik boyutunu da bilmelidir. Çünkü bildiği şeyin toplumlar ve halk üzerindeki etkisini de bilmek zorundadır.

Dördüncü koşul ise filozofun ahlaklı olmasıdır. Yetkin bir yönetici olabilmesi için şehirlerin siyasetteki üstünlüğü ve adaleti kendisinden tanınabilecek kadar yüksek erdemlere sahip olmalıdır.

Sonuç olarak eğer filozof yetkinlik düzeyine erişmek istiyorsa teorik bilimleri ve amelî bilgileri birlikte tahsil etmesi aynı zamanda yüce bir ahlaka sahip olması gerekir.²⁴⁸

İbn Rüşd'e göre yasa koyucunun (vadiuş şeria) durumu da böyledir. Bu terim toplumda geçerli olan uygulamalara kaynaklık eden bilimsel erdemlere sahip olan kişiyi tarif eder. Yasa koyucu, kral, filozof gibi terimler eşanlamlıdır. İmam kelimesi de böyledir. İmam, yaptığı işlerde kendisine uyulan anlamı taşır. Sözünü ettiğimiz işlerde kendisine uyulan filozoftur. Dolayısıyla filozof en genel anlamıyla imamdır. Filozofun peygamber olup olmaması konusunda ise İbn Rüşd şunları eklemiştir: Filozofun, liderin veya kralın peygamber olması, olmamasından üstündür. Ancak bu bir zorunluluk değildir.²⁴⁹

²⁴⁷ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 244.

²⁴⁸ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 130.

²⁴⁹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 131.

3.2.Erdemli Şehrin Koruyucuları

Erdemli şehirde askerlik görevini üstlenen gruba koruyucular (askerler) sınıfı denilir. Belirli bir coğrafya üzerine kurulu olan erdemli şehrin yabancı saldırılardan korunması gerekir. Bu görevi üstlenen kişiler koruyuculardır. Koruyucular erdemli şehirde yiğitlik ve cesaretleri ile öne çıkarlar.

Platon'a göre kadın koruyucular, erkek koruyuculara her işte ortak olmalı ve onlarla birlikte hareket etmelidirler. Savaşa giderken çocuklar da birlikte götürülüp savaş teknikleri hakkında bilgilenmeleri sağlanabilir. Çocuklar için uysal olan atlar tahsis edilir ve bunlara binerek savaşı izlemeleri sağlanır, böylece tecrübe kazanırlar.²⁵⁰

Şehirde savaştan kaçanların veya savaşmak istemeyenlerin çiftçi konumuna indirileceği yasaların mevcut olması gerekir. Tutsak düşen savaşçının kurtarılması için de herhangi bir kurtuluş akçesi ödenmemelidir. Çünkü o esir düşerek kendini rezil etmiştir.²⁵¹

Kışlada birbirini öpmek isteyen koruyucular için izin verilir. Çünkü bu onu yüreklendirir.²⁵² Platon, savaşçının bir erkek veya kadına tutulursa onu öpmesine izin verilmesini ister. Çünkü böyle yapmak bir savaşçıyı daha çok yüreklendirir.²⁵³ Daha çok cesaretlenmesini ve daha iyi savaşmasını sağlar.

Platon'a göre ideal devlette koruyucuların şanını onlara yakışır bir şekilde yüceltmek, onlar için kurbanlar kesmek, hediyeler sunmak, şiirler okumak gerekir. Devlet için canını verenlerin meleklerle dönüşüp temiz kutsal varlıklar olarak insanlar arasında dolaştıklarına ve kötülüklerden insanları koruduklarına inanmak gerekir.²⁵⁴ Şehir halkı koşa koşa ölüme giden bu insanlar için eğer bunlar sağlıklarında ahlak sahibi kimselerse, şanlarını yüceltmek için ne gerekiyorsa yapmalıdır.²⁵⁵

Platon'un *Devlet* kitabında Tanrı olarak ifade edilen kelime İbn Rüşd'de melek olarak ifade edilmiştir. Ayrıca koruyucuların ortak yaşamı hakkında Platon'un

²⁵⁰ Platon, *age.*, 186 (458d).

²⁵¹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 125.

²⁵² İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 125.

²⁵³ Platon, *age.*, 186 (458d).

²⁵⁴ Platon, *age.*, 188 (460a).

²⁵⁵ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 126.

görüşlerini buraya aktaran İbn Rüşd'ün bunlara ne kadar katıldığını doğrusu tahmin edemiyoruz. Ancak Platon'un aile yaşantısına karşı oluşunu ve Müslüman düşünür İbn Rüşd'ün bu düşünceye katılmayacağı kanaatine ulaşmak çok zor görünmüyor.

Platon'un eğitim anlayışında idealardan bilgi elde edebilecek insanlar yalnızca filozoflardır. Çünkü mağaradan çıkmayı başararak aydınlanan belli bir kesim vardır. Onun dışındakiler hakiki bilgiyi göremedikleri için ne söylediği anlaşılmayan bu kişiyi öldürmeyi dahi düşünebilirler.²⁵⁶ İdealar bilgisine ulaşarak aydınlanan kesim filozoflardır. İdeal eğitimi alabilecek tek kitle de filozofların çocuklarıdır. Bunlar dışında kimsenin bu eğitimi alması mümkün görünmemektedir. Akıl erdemine sahip olan bilge insanlar olan filozofların devletteki görevlerine göre eğitim almaları sağlanır. Bu sistem insanlar arasındaki eğitim farkını, dolayısıyla sınıf ayrımını getirir. Platon'un devlet anlayışında bireylerin eğitimi kast sisteminin basamaklarına göre ayarlanır ve devlet bu eğitimin uygulayıcısı olarak karşımıza çıkar.

Bu eğitim sisteminin bir sonucu olarak Platon'un aile anlayışına karşı oluşu ön plana çıkmaktadır. Çünkü aile bireyleri çocuklarını kabiliyetlerine göre eğitecek bir güce sahip olmayan bir yapıdadır. Her çocuğun kendine göre bir alana yeteneği vardır. Marangoz olan doğuştan marangoz doğar; asker olan doğuştan asker doğar. Bu yeteneklerin ailelerin yanında doğru yönlendirilmesi pek mümkün değildir. Bu nedenle devlet küçük yaşta çocukları ailelerinden ayırarak onları gerektiği gibi eğitmelidir.²⁵⁷

Öğrenim ve eğitimi filozoflara has kılan Platon, insanın özgürlüğünü de yalnızca filozoflara hasretmiş gözükmemektedir ve daha alt sınıfın temsilcileri olanlar üst sınıfın hizmetinde bulunmaktadırlar. İnsanın kendi bireysel yetilerini soyutlayarak bütünüyle ideaların güdümüne vermek, bütün insanlarda ortak olan akıl yetisiyle bağdaşmamaktadır. Bu vesileyle Platon'un eğitim anlayışı, insanları sınıflaştıran ve onların yetilerini körelten bir düzenek olarak anlaşılmaktadır.²⁵⁸

²⁵⁶ Platon, *age.*, 262 (514a-517a)

²⁵⁷ Altuner & Özkan, *age.*, 105.

²⁵⁸ Altuner & Özkan, *age.*, 105.

Ayrıca daha önce bahsedilen²⁵⁹ Platon'un ideal devletteki koruyucuların arasında kadınların ortak olması gerektiği ve çocukların da koruyucu olan anne babalarının yanında değil devlet tarafından eğitilmeleri gerektiği şeklindeki düşüncesi filozofun aile sistemini desteklemediği kanısını oluşturmaktadır.

3.3.Erdemli Şehrin Çiftçi ve Zanaatkârları

İbn Rüşd, erdemli şehirde yaşayan çiftçi ve zanaatkârlar ile ilgili düşüncelerinde Platon ile aynı görüş üzerindedir. Her iki filozofun da erdemli şehrin en kalabalık kısmıyla ilgili düşünceleri sınırlıdır.

Platon'un çiftçiler ve zanaatkârlar ile ilgili konulara pek az değindiğini görülmektedir. İbn Rüşd de halkın bu kesimiyle ilgili Platon ile aynı şeyleri düşündüğü görülür.²⁶⁰ İbn Rüşd bu sınıftan özellikle erdemli şehrin ekonomik durumunu incelerken bahseder. Erdemli şehrin nüfus olarak en yoğun kesimi olan çiftçi ve zanaatkârlar sınıfı toplumun ekonomisini yüklenen kesimdir.

İbn Rüşd'ün katılarak eserine aldığı Platon'un görüşlerine göre çiftçiler ve zanaatkârlar için gereğinden fazla zenginleşmek, toplumun diğer kısmı için zararlı ise bu kısmı için de zararlıdır. Çünkü bir süre sonra o sanat dalında uzmanlaşmak için değil sadece mal ve altın biriktirmek için çalışıyor hale gelir. Bu durumda zanaatkârın ilk amacı bir iş üreterek şehre faydalı olmak değil; mal biriktirmek olur. Bu durum da sanat dallarının kontrolsüz bir şekilde artmasına veya azalmasına sebebiyet verir. Bu da halkın zararına olur. Nitekim İbn Rüşd'ün yaşadığı Endülüs'te berberlik, gem yapma vs. meslekler gibi kimi zaman ihtiyaç fazlası istihdam vardır, kimi zamanda bu mesleklere aşırı ihtiyaç vardır.²⁶¹ Çiftçi ve zanaatkârların ekonomik durumunu kontrol altına almak aynı zamanda sanat dallarının kaybolup unutulmaması için ve toplumun bozulmaması için faydalı olacaktır

Bu sınıfın evliliği de nüfus olarak belirli bir sayıda kalmaları ve kendi sınıflarında kalmaları ile mümkündür. Platon, çiftçi ve zanaatkârların evliliği hususunda ise sayılarının belirli bir sınırı aşmaması gerektiğini vurgular.

²⁵⁹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 120. (139 nolu dipnot)

²⁶⁰ Şulül, *age.*, 129.

²⁶¹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 87.

3.4.Erdemli Şehirde Filozofların Özellikleri

Devleti yönetebilecek kişinin zorunlu olarak filozof olması gerektiği ve filozofun nasıl bir eğitimden geçmesi anlatıldıktan sonra filozofun bazı özelliklerine değinilir. İbn Rüşd, devleti yöneten filozofta bulunması gereken bazı özelliklere değinmiştir.

- a) Filozof, yaratılışı itibariyle teorik bilimlerin tahsiline yatkın olmalıdır. Cevher ile araz arasını ayırt edebilecek bir doğaya sahip olmalıdır.
- b) Öğrendiklerini unutmayan bir hafıza gücüne sahip olmalıdır. Bu özelliğe sahip olmazsa aldığı eğitimler hiçbir işe yaramaz.
- c) Öğrenme tutkusu olmalıdır. Bilimin tüm alanlarında yetkinleşmek için sürekli bir iştiyak duymalıdır.
- d) Doğruyu seven ve yalandan nefret eden bir kişi olmalıdır. Çünkü varlığı olduğu gibi tanımaya çalışan bir kişi doğruyu sever.
- e) Duygusal hazlardan uzak durur. Eğer herhangi bir haz karşısında arzu durumu oluşsa bile öğrenme eğilimi onu arzulardan uzaklaştırır.
- f) Mal sevgisi hissetmez, mal sevgisi bir şehvettir ve erdemli topluluğa yakışmaz.
- g) Emelleri ve beklentileri çok geniştir. Böyle olan bir kimse asla mevcut bilgisiyle yetinmez tümeli ve varlığı anlamak için sürekli kendini geliştirir.
- h) İyi ve güzel gördüğü her şeye istidadı vardır. Örneğin adalet vs. gibi iç dünyasını harekete geçiren şeylere istidadı vardır. Bunu sağlayan ise nefsinde bulunan güçlü bir inançtır.
- i) Sonuncu olarak, düzgün konuşma ve konuşma sırasında düşündüklerini doğru aktarma yeteneğine sahip olan hitabet sahibi bir kimse olmasıdır.²⁶²

Filozof kralda olması gereken özellikler bunlardır, fiziki olarak ise koruyucular gibi sağlam bir bünyeye ve mükemmel bir fiziğe sahip olmalıdır. Platon, bu özelliklere

²⁶² İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 133.

şunları ekler; filozof doğuştan sağlam hafızalı, kıvrak anlayışlı, büyüleyici, erdemli ve gerçeğe, adalete, cesarete, ölçülülüğe karşı dost canlısı olması gerekir.²⁶³

Ayrıca Farabî bu özelliklere şunları eklemektedir:

- j) Filozof fiziksel olarak tam ve güçlü olmalı, görevini kolayca yerine getirebilmelidir.
- k) Uyanık ve zeki olmalıdır ki en ufak bir ayrıntıyı fark edebilmelidir.
- l) Sağlam bir irade sahibi olmalıdır, gördüğü olumsuzluklara kolayca müdahale edip değiştirebilmelidir.²⁶⁴

İbn Rüşd'e göre bütün bu koşulların bir arada olabileceği kimseler çok az olacağı için böyle bir şehrin var olması zor olabilir ancak mümkündür.²⁶⁵

²⁶³ Platon, *age.*, 224 (487a).

²⁶⁴ Farabî, *age.*, 89.

²⁶⁵ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 134.

4. BÖLÜM: ERDEMLİ ŞEHİR ve ERDEMLİ OLMAYAN ŞEHİRLER

İdeal devlet veya erdemli şehir üzerine fikir beyan eden birçok filozof, bir arada yaşayan toplulukları ikiye ayırmıştır: Erdemli olan şehirler ve erdemli olmayan şehirler. Erdemli olan şehirlerin en büyük belirtisi halkının mutlu olması ve mutluluğu elde etmenin yollarını bilmesidir. Mutluluk, erdemli yönetim ile ahlaklı halkın arasını birleştirip bütünleştiren bir unsurdur.²⁶⁶ Bu özelliğiyle bir şehrin erdemli olup olmadığı hakkında bize ipucu verir. Erdemli şehir dışındaki tüm şehirler eksiktir, erdemli değildir.

Erdemli şehrin imkânına daha önce değinen İbn Rüşd, erdemli olmayan şehirler hakkında açıklamalar yaparken basit (bayağı, erdemli olmayan) ve sapkın şehirlere değinir. İbn Rüşd'e göre basit şehirlerin tek tek özelliklerini bilmeye gerek yoktur. Ancak erdemli şehrin basit (bayağı, erdemli olmayan) şehirlere nasıl dönüştüğünün bilinmesi gerekir. Çünkü erdemli şehrin yapısını korumak için bu özellikleri bilmek ve kaçınmak gerekir. İbn Rüşd, Platon'un düşüncelerine dayanarak bu şehirleri birbiri ile karşılaştırır, hangi sebeplerden dolayı birbiri ile savaştıklarını ve birbirine dönüştüklerini açıklar.²⁶⁷

Platon'un erdemli devlet düzenini beyaz renk; onun tam karşısında yer alan basit devlet biçimini ise siyah renk olarak ifade eden İbn Rüşd, bunların arasında yer alan devlet biçimlerinin grinin tonları gibi olduğunu ifade eder. Kimisi beyaza, erdemli devlete yakın; kimisi siyaha yakındır.²⁶⁸

Platon'a göre ideal devlet düzeni sadece filozofun yönettiği devlettir. İbn Rüşd, Platon'dan farklı olarak ideal yönetime ulaşmak için bir yol daha olduğunu söyler. Erdemli hükümdarların birkaç nesil boyunca bir şehri yönetmeye devam etmesiyle yavaş yavaş dönüşüm başlar.²⁶⁹

Ayrıca İbn Rüşd anladığımız kadarıyla erdemli devletlerin bir kaç türlü olabileceğini ifade etmektedir. Örneğin fiilleri itibariyle erdemli olan veya hem

²⁶⁶ Demirel, *age.*,364.

²⁶⁷ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 178.

²⁶⁸ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 180.

²⁶⁹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 182.

görüşleri hem fiilleri itibariyle erdemli olan ise devlet şekilleri olabilir. Bunların da erdemli devlet olması mümkündür.²⁷⁰

Şehri yöneten kişi kendisi hükümdar niteliğinde olmamakla birlikte “ilk yasa koyucu”nun (peygamber) yasalarını anlayan ve bunlara göre hüküm çıkarıp fetva verebilen bir kişi(halife) olabilir aynı zamanda cihad edebilme yeteğine(emir) sahiptir, bu kişiye yerleşik yasalara (es sünne) göre yöneten hükümdar adı verilebilir. Yalnızca fiilleri erdemli olarak ele alınan bu şehre örnek olarak Antik Fars döneminden el İmamiyye devletinin²⁷¹ örneklik teşkil ettiğini ifade eder.

Kimi zaman şehri yöneten bir kişi fakih özelliğini haiz iken diğeri de cihad konusunda yeteneklidir. Bu ikisi yönetimi paylaşabilirler. İslam yönetimlerinin birçoğu böyledir. Hem görüşleri hem fiilleri erdemli olan bu devletlere ise kendi döneminden Muvahhitler Devletini örnek gösterir.²⁷²

İbn Rüşd, Platon’un beş türlü devlet düzenini şu şekilde açıklar: Birincisi kitabın bu bölümüne kadar bahsedilen erdemli devlet, ikincisi şeref düşkününü keramet yönetimi, üçüncüsü az sayıda kimsenin ortak yönettiği mal hizmeti şeklinde oligarşi yönetimi, dördüncüsü cemaatin yönetimi olan demokrasi ve en son zorba yönetim tiranlıktır.²⁷³

Platon’un saydığı yönetim sistemlerine ek olarak İbn Rüşd birkaç erdemli yönetim şekli daha sıralar. Bunları erdemli hükümdarın özelliklerinden yola çıkarak ifade eder. Buna göre erdemli hükümdarın bilge, yetkin kavrayış, güzellikle ikna, iyi imaj, cihad etme kabiliyeti gibi özelliklere sahip olması gerekir. İşte o zaman mutlak hükümdar olur. Eğer bu üstün özellikler bir kişide bulunmuyorsa, birkaç farklı kişide bulunuyor ve bu kişiler birbiri ile yardımlaşarak yönetimi sürdürüyorsa bu yönetim şekline erdemlilerin yönetimi denir. Aynı şekilde Farabî de erdemli halkın farklı farklı şeyleri benimsemiş olmasının mümkün olduğunu belirtir. Erdemli halk farklı yöntemler izlemiş olsa da her durumda aynı maksadı gütmektedir.²⁷⁴

İbn Rüşd, Platon’da olmayan bu yönetim şekillerinde Farabî’den aldığı ‘yasaların kralı modelini’ ortaya koyar. Bu modelde peygamber yasayı ilk koyan

²⁷⁰ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 179. (1 nolu dipnot)

²⁷¹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 177.

²⁷² İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 182.

²⁷³ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 181.

²⁷⁴ Farabî, *age.*, 102.

yönetici; halife yasaların kralı; emir ise savaştan sorumlu olan dünyevi yöneticidir.²⁷⁵ Bu tarz yönetim şekli tüm erdemli özellikleri kendisinde bulundurmayan ancak her biri bir alanda yetkin olan yöneticilerin bir araya gelip yönettiği yönetim şeklidir.

Son olarak bir de hazların ön planda olduğu sadece yeme, içme ve çoğalma gibi insanın yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan şeylerde yardımlaşılacak devlet yönetimi vardır. Bu devlet şehvet sahibi hükümdar tarafından yönetilir ve bireylerin tek amacı hazlara ulaşmaktır.²⁷⁶ Buraya kadar erdemli şehrin özelliklerinden bahsedilmiş; bundan sonra erdemli olmayan şehrin özelliklerinden ve bunların birbirine nasıl dönüştüğünden bahsedilmiştir.

4.1.Erdemli Olmayan Şehirler

Erdemli olmayan şehirler konusunda İbn Rüşd genel olarak Platon'un düşüncesine katılmış ancak İslam Tarihinden örnekler vererek konuyu zenginleştirmiştir. Kaynak olarak genellikle İbn Rüşd'ün *Siyasete Dair Temel Bilgiler*'i ve Platon'un Devlet'i referans alınarak iki filozof arasında farklılık olduğunda tarafımızca işaret edilmiştir.

İbn Rüşd, Platon'un da benimsediği ikili karşılaştırmaları almış öncelikle her şehrin nasıl birbirine dönüştüğünü ikili olarak almış, daha sonra ise tek tek erdemli olmayan devlet adamlarındaki huyların birbirine nasıl dönüştüğüne, dolayısıyla devletlerin birbirine dönüştüğüne dikkat çekmiştir.²⁷⁷ Sonuç olarak, siyasetin ahlaka bağlı bir durum olduğuna ulaşılmıştır. Ancak erdemli bir yönetici erdemli bir şehir yönetimini sağlayabilir. Yine erdemli bir şehir, erdemli bir yöneticinin yetişmesi için uygun ortam hazırlayabilir.

4.1.1. Şeref Devleti (Timokrasi)

Şeref ve şan peşinde koşulan yönetim biçimine timokrasi adı verilir. Bir diğer adıyla "Medinetü'l Keramiyye" denilebilir.²⁷⁸ Şeref devletinin en önemli özelliği yöneticiye karşı gelinemeyeceği için saygı duyulmasıdır. Erdemli şehir ile benzer yönleri ve ayrıldığı yönler vardır. Erdemli şehirde saygınlığın sebebi erdemler ve ahlaki

²⁷⁵ Çilingir & Yıldız & Aydın, *age.*, 178.

²⁷⁶ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 184.

²⁷⁷ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 200.

²⁷⁸ Karlığa, *Batı'yı Aydınlatan İslam Düşünürü İbn Rüşd*, 134.

unsurlardır. Şeref devletinde ise saygı duyulan şeyler erdemin kendisi değil, erdemli olduğu için sahip olduğu şeylerdir. Yani erdemli yöneticinin ahlakına değil, ondan gelebilecek mal mülke ve çıkara saygı duyar.

Şeref düşkününü olan kimse yönetilen durumunda olmaktan ve insanlar kendilerine hizmet etmedikleri halde insanlara hizmet etmekten hoşlanmazlar. En çok şeref kazandıran şeyler savaş sevgisi zafer vs. şeylerdir. Bu kişiler bunları ellerinde tuttıkları sürece saygıya layıktır.²⁷⁹

Bu şehrin yöneticisi lükse ve konfora düşkündür. Süslü kıyafetler giyer ve altın tahtlar üstünde oturur. Bu kimseler öldükten sonra da saygı duyulmak için hayattayken güzel şeyler yapmaya çalışırlar.²⁸⁰

Şeref devletinin yöneticisi saygıya layık olduğu herhangi bir özelliğini kaybederse otoritesini de kaybeder. İbn Rüşd, Mansur b. Ebi Mir'in şöyle dediğini ifade eder: “Eğer kendini Emirul Müminin olarak gören varsa söylesin önünde kendi nefsim hakaret edeyim çünkü nefesine ihanet edenden başkası kendini ululayamaz.”²⁸¹ Çünkü şeref devletinin yöneticisi her türlü saygınlık ve erdeme sahiptir. Erdemli şehre en yakın olan şehir de budur. Ancak asıl amacı erdemleri muhafaza etmek değil de, saygınlığı muhafaza etmek olduğu için bozulmaya mahkûmdur.

Erdemli şehrin şeref devletine dönüşümü, erdemli yöneticinin şeref düşkününü bir kimse olması ile olur. Erdemli şehrin bozulması zor olmakla birlikte, fiziki bir kural olan ‘her oluşan bozulur’ gereği bozulması mümkündür. Bunu saf altın ve gümüşe zamanla karışan bakır gibi düşünebiliriz.²⁸² Altın gümüşle; gümüş bakırla ne zaman karışırsa bir düzensizlik ortaya çıkar. Bu uyuşmazlık yönetimin bozulmasına sebep olur.²⁸³ Yönetici sınıfın bozulma sebebi de yanlış evlilikler ve birbirine karışan sınıflar sebebiyle olur.

Erdemli şehrin yöneticileri evlilik kurallarını terk ettiği zaman, erkek ve kadın savaşçılar yanlış zamanlarda bir araya gelirlerse bu evlilikten kendilerine benzemeyen çocuklar olur.²⁸⁴ Bu çocuklar koruyucular sınıfından uzak, bekçiler sınıfına yakındır.

²⁷⁹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 186.

²⁸⁰ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 187.

²⁸¹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 186.

²⁸² İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 200.

²⁸³ Platon, *age.*,299 (547a).

²⁸⁴ Platon, *age.*,298 (547d).

Eğitim alırken müziği sevmez, beden eğitimine ağırlık verirler böylece onlardaki öfke ve güç bölümü ön plana çıkar. Tek amacı erdemli yaşam sürmek olan koruyucu sınıf ile bahsedilen bekçi sınıfı arasında çatışmalar başlar. Çünkü bekçi sınıfı arazi ve mal toplamayı amaç edinmiştir. Ruhlarındaki öfke kısmı ağır bastığı için daha savaşçı olurlar ve erdemli koruyucuları köle benzeri bir duruma getirirler.²⁸⁵

Erdemli olan kişinin erdemsiz bir toplumda yaşamak zorunda kalması sonucu bu durum ortaya çıkar. Bu kişinin oğlu, babasının diğer insanların önem verdiği şeyleri önemsememesi ve onlardan uzak durması sebebiyle babasının güçsüz olduğunu düşünür. Bu genç hem babasının onu vermeye çalıştığı erdem unsurları hem de etrafındaki insanların telkinleri ile öfke ve şehvet düşkünlüğü arasında bir yerde durur. Bunun sonucu olarak şeref düşkününü bir kişi haline gelir.²⁸⁶

İbn Rüşd İslam tarihinde Hz. Peygamber ve dört halife dönemini erdemli devlet olarak kabul eder. Ancak bu devlet, ilk Emevî halifesi Muâviye b. Ebî Süfyân'ın eliyle şan ve şerefi ön plana çıkaran timokraziye dönüşmüştür. Nitekim kendi zamanındaki Endülüs yönetimi de aynı durumdadır.²⁸⁷ 1147 (h. 542) yılında Yusuf b. Taşın tarafından kurulan Murabıtlar Devleti²⁸⁸ zamanına kadar timokrazi yönetimi hâkim durumda iken, bu dönemden sonra (Murabıtlardan itibaren) hazcı bir tiran anlayışı yönetimi el geçirmiştir.²⁸⁹

Platon'un düşüncesine göre erdemli devletin bozulması ilk olarak şeref düşkünlüğü ile başlar.²⁹⁰ Bu özelliği ile bu yönetim erdemli yönetim değildir ama erdemli şehre en yakın yönetimdir. Çünkü filozofluktan sonra ilk gelen duygu şereftir. Uzun bir süre yönetimde kalan erdemli yönetici, övülmek ister. Zamanla övülmek yetmez ve mal düşkünlüğü baş gösterir. Müzik eğitiminden de uzak kaldığı için ölçüde erdemliliğini yitiren bu kimse mal düşkününü biri haline gelmiş olur. Böylece erdemli yönetimden çıkmış olur.²⁹¹

4.1.2. Aşırı Vergi ve Savurganlık (Oligarşi)

²⁸⁵ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 201.

²⁸⁶ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 205.

²⁸⁷ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 206.

²⁸⁸ Azimli, *age.*, 82.

²⁸⁹ Karlığa, *Batı'yı Aydınlatan İslam Düşünürü İbn Rüşd*, 135.

²⁹⁰ Platon, *age.*, 299 (547c).

²⁹¹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 203.

Zengin azınlığın devleti yönettiği yönetim biçimine oligarşi adı verilir. İbn Rüşd bu yönetim biçimine “Medinetü'l Yesar” adını vermiştir.²⁹² Oligarşi yönetiminin en büyük özelliği mal biriktirmesi, bu malı şehir halkı ile paylaşmaması ve sadece kendisi için saçıp savurmasıdır.

İbn Rüşd'e göre insanların zenginlik ihtiyacı iki türdür: doğal zenginlik ve konulmuş zenginlik... Doğal zenginlik, insanın yeme içme ve barınma gibi ihtiyaçlarıdır. Konulmuş zenginlik ise değerli paralar, altın ve gümüşler ve benzeri şeylerdir. Bunlar ihtiyaçları sağlamak üzere taşıma kolaylığı sağlayan simgesel şeylerdir.²⁹³ Ama ne zaman bunlar biriktirme başlar ve asıl zenginlik kaynağı olarak görülürse o zaman şehrin yapısı bozulur.

Oligarşi yönetiminde başa gelen kişi toplumun en erdemli kişisi değil en zengin olan kişisidir. Buradaki yöneticinin asıl amacı da zenginliğine zenginlik katarak iktidarda kalma düşüncesidir. Bu şehrin yönetimi zengin bir azınlıktan oluşur. Çünkü mal biriktirme isteği ve varlık durumlarının çok olması onları zorunlu olarak azınlık kılar. Çoğunluğu oluşturan kesim ise yoksullardan oluşmaktadır.²⁹⁴ Böylece yönetim ve halk arasında büyük uçurum, çatırdama ve kavga vardır.

Bu yönetim şekli ise şeref düşkününü bir yöneticinin uzun zaman yönetimde kalması sonucu oluşur. Şeref sahibi yönetici zamanla tek çıkarının para ve altın biriktirmek olduğunu düşünür. Biriktirdiği şeyleri de kimseyle paylaşmadığı için seviyesizlik, rezalet küçümseme baş gösterir. En ufak bir fitne ile çöker.

Bu şehrin en büyük sorunu yönetime asıl layık olan erdemli kişinin getirilmemesidir. Çünkü yöneticilik makamı için tek kıstas zenginliktir. Bunun örneği şöyledir; yolculardan kaptanlık bilgisi olmayan bir kişi sırf zengin olduğu için geminin yönetimini eline alır ve asıl kaptan dışlanır, işte bu gemiyi felakete sürüklemektir.²⁹⁵

Bu şehrin bir problemi daha vardır ki bunlar savaş yeteneğini giderek kaybetmişlerdir. Yöneticiler mal biriktirmek uğruna savaş yeteneklerini kaybettikleri

²⁹² Karlığa, *Batı'yı Aydınlatan İslam Düşünürü İbn Rüşd*, 134.

²⁹³ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 188.

²⁹⁴ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 189.

²⁹⁵ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 207.

gibi kendilerini yeneceği düşüncesi ile de çok fazla asker bulundurmazlar. Bu da şehrin savunmasını zayıflatır.

Bu şehirde aşırı yoksul olan kişilerin sayısı çok fazladır. Halkın çoğunluğu fakir veya dilencidir. Bu yüzden belalı kimseler ortaya çıkar ve bu şehrin yıkımı adaletsizlik yüzünden olur. Bu şehir erdemli şehre bir adım daha uzaktır.²⁹⁶

4.1.3. Özgürlük Şehri (Demokrasi)

Halkın kendi kendini yönetmesine demokrasi adı verilir. İbn Rüşd'ün "Medinet'ül Cimaiyye" adını verdiği²⁹⁷ bu yönetim şeklinde şehrin en büyük özelliği halkın hepsinin yönetimde söz sahibi olmasıdır. Yasalar yönetilenlerin iradesi ya da ilk yasalara (yaradılışa) göre konulmuştur.

Bu şehrin bireylerinin en büyük özelliği diğer şehirlerde bulunan her türlü özelliğe sahip olan insanların bir arada olmasıdır. Bu şehirlerde bulunan bireylerden kimisi şeref düşkününü iken, kimisi servet düşkününü, kimisi ise kaba güç kullanmaya eğilimlidir. Hatta bu şehirde erdemli bireylerin de bulunduğunu düşünmek de mümkündür. Dolayısıyla bu şehir erdemli şehre ya da diğer şehre dönüşmeye yatkındır.²⁹⁸

Demokratik şehrin yöneticisi, şehir halkını çekip çevirme gücüne sahiptir. Bu gücü tüm halk adına kullanır. Bu yöneticinin başa gelme durumu ise tamamen talih ve nasibe bağlıdır.²⁹⁹

Demokrasi şehri, oligarşi şehrinin yoksullarının zenginlik istemesi sonucu teşekkül eder. Oligarşi şehrinin yoksulları mal varlığı ve diğer hususlarda eşitlik isterler. Oligarşi şehirde yoksul durumda olan kişiler zengin olan kısmın malında hakkı olduğunu iddia ederler ve zenginlerle savaşmak üzere kendilerini güçlendirir. Daha sonra zenginlerin mallarını talan ederler ve yönetime sahip olurlar.

²⁹⁶ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 209.

²⁹⁷ Karlığa, *Batı'yı Aydınlatan İslam Düşünürü İbn Rüşd*,134.

²⁹⁸ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 190.

²⁹⁹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 191.

Demokrasi, zenginlerden daha çok fakirleri ve eşitliği ön plana çıkarır. Fakirler yönetimde görev alır ve söz sahibi olurlar. Böylece yöneticilik herkesin birlikte aldığı kararları uygulamak üzere yürütülür.

Demokratik şehir renkli bir kumaştan dokunan bir giysiye benzer. Bu tarz bir giysi kadın ve çocukların hoşuna gitse de çabuk bozulmaya meyillidir. Dolayısıyla demokrasi şehrinin bozulması erdemli şehir düzeyine çıkmazsa çok çabuk gerçekleşecektir. Platon'a göre bu tarz bir şehirde olan kişi tüm şehirleri araştırıp yaşamak için erdemli olan şehri seçmelidir ki erdemli yönetici yetişebilsin.³⁰⁰

Demokratik şehrin çabuk bozulma sebeplerinden biri de halkın savaş veya barış gibi bir devletin devamlılığı için önemli olan herhangi bir hususa önem vermemeleridir. Çünkü bu durumlara önem vermeyen şehirlerde başıboş bir hava vardır. Bundan dolayı çabuk bozulmaya meyillidirler.

Oligarşi şehrinin demokrasi şehrine dönüşümü şu şekilde olur: Oligarşi şehrinin yöneticisi rehavete kapılmıştır ve zenginlikten dolayı çocuklarının erdemli bir kişi olarak yetişmesine önem vermez. Bu kişinin çocuğu nefsinin isteklerine düşkün, mutlak özgürlük isteyen bir kimseye dönüşmüştür. Yönetici olmak için gereken beden eğitimi, müzik gibi eğitimleri önemsemez, bunları öğrenmeye başlasa bile tembel davranır ve sonuç alamaz. Tüm bu yaptıklarına ise özgürlük adını verir ve mutluluğu bunlarda bulur. Bu kişinin yönettiği şehir ise demokrasi (özgürlükler) şehri olur.³⁰¹

İbn Rüşd, yönetim şekillerini ele aldığı kitabının bu bölümünde kendine özgün yorumlar katarak İslam ülkelerindeki yönetimlere değinir. İslam ülkeleri de belli bir soya mensup aileler tarafından yönetilmektedir. Bu durum devletin halkını iki sınıfa ayırır: Hanedan ailesine mensup olan efendiler ve sıradan halk... Devletin tüm hazinesi yönetimden olan bu ailelerin kendi hazinesidir, istedikleri gibi tasarruf ederler, sıradan halkın mallarına sürekli olarak el koyarlar hatta bazen kaba güç kullanırlar. Bazen bu

³⁰⁰ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 215.

³⁰¹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 218.

maldan kendileri için savaşan askerlere vermek durumunda kalırlar.³⁰² Bu durum siyasi düzenin bozulmasına sebep olur.

İbn Rüşd, kendi yaşadığı dönemdeki halife ve çevresinin böyle bir yönetimi benimsediğini, İslam ülkelerinin buna göre yönetildiğini ifade ederek, aynı zamanda bir özeleştirir yapar.³⁰³

4.1.4. Zorba Yönetim(Tiranlık)

Zorba olan bir kişinin devletin yönetimi tek başına ele almaya çalıştığı düzene tiranlık denir. İbn Rüşd bu yönetim şekline “Medinetü’l Galebe” adını vermiştir.³⁰⁴ Tiranlık, kaba güce dayalı devlet düzenidir. Bu şekilde yönetilen devletler amacı ne olursa olsun kaba güçle gerçekleştirmek ister. Bu devletlerin özellikleri olan şeref sahibi olmayı, zenginliği veya hazlara ulaşmayı amaç edinmiştir. Erdemli olmayan devletlerin genel özelliklerinin hepsini bu devlette bir arada görmek mümkündür. Amaçladığı şeye kabalıkla ulaşmaya çalışır. Şehirde bulunan halk kaba gücü elinde bulunduran yönetici kesime hizmet itaat edip, onlara boyun eğme dışında bir amacı olmayan kesimdir. Dolayısıyla bu şehirde yönetilen kısım köle sınıfına benzetilir.³⁰⁵

Tiranlıkla yönetilen şehir, erdemli şehre en uzak olan şehirdir. Çünkü bu şehirde adalet yoktur.³⁰⁶ Bir şehrin erdemli olmasının istenmesi halkın mutluluğu amaçlandığı içindir. Nasıl ki bir kaptanın amacı sadece kendini değil geminin tamamını kurtarmaksa erdemli yöneticinin amacı da halkının mutluluğu için çalışmaktır. Ancak tiranlıkla yönetilen şehrin hükümdarı halkından sadece canının istediği kişileri görür. Kendisine iyi hizmet edenlere yalnızca hizmetinin karşılığında az bir karşılık verir.

Bu şehri yönetenler dışındaki yönetilen durumunda olan halkın hiçbir amacı yoktur. Yöneticilerin tek amacı ise yönetimi zorbalıkla elde tutmaktır. Halkın ise

³⁰² İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 192.

³⁰³ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 193.

³⁰⁴ Karlığa, *Batı’yı Aydınlatan İslam Düşünürü İbn Rüşd*, 134.

³⁰⁵ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 194.

³⁰⁶ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 169 (1161a).

yönetici kesime hizmet dışında bir hedefi yoktur. Bu sebeple bu şehir zulmün doruğundadır.³⁰⁷ Yöneticilerin dışında hiç kimsenin mutluluğu hedeflenmemektedir.

Tiranlık şehrinin erdemli şehre benzeyen bir yönü vardır. Bu şehirde yöneticilerin en iyi bir biçimde yetişmesi hedefi vardır. Belirli bir statüde olan bir grup insan yöneticileri yetiştirmek için gayret sarf ederler. Bu özellik aynı şekilde erdemli şehirde de vardır.³⁰⁸

Tiran yönetimi ile erdemli şehri karşılaştıracak olursak; erdemli şehirde yöneticiler ve yönetilenler, şehirde yaşayan herkesin mutlu olmasını amaçlar. Bütün şehir halkı bu amaca ulaşmak için birbirine yardımcı olurlar. Yöneticiler felsefe sayesinde yetkinliğe ulaşmakla uğraşırken, yönetilenler de bu amaç için yöneticilere hizmet ederler. Mutluluğa ulaşma konusunda yöneticilerin yönetilenlere verdiği bu hizmete İbn Rüşd, siyaset ve irşat adını vermektedir.³⁰⁹ Kaba güç ile yönetilen tiranlık devletinde durum böyle değildir. Bu şehrin yöneticileri, yönetilenler için hiçbir amaç gütmmezler. Sadece kendilerinin sahip olmak istedikleri şeyleri amaç edinirler.³¹⁰

Demokratik şehrin tiranlık yönetimine dönüşmesinin sebebi, hürriyet isteğinde aşırı gidilmesidir. Demokratik şehirde birbirinden farklı pek çok topluluk vardır. Bu topluluklardan her biri kendi alanında sınırsız özgürlük elde etmeye çalışır. Bu sınıflardan birisi de zengin sınıftır. Bu sınıf malını korumak için kendine sıkıntı veren ve engelleyen insanlara karşı zarar vermek ve gerekirse ortadan kaldırmak üzere kendine itaat eden bir grup bulur. Bu grup şehirdeki insanlara mutluluk vermez. Böylece kaba güç ve tiranlık ortaya çıkar.³¹¹

Tiranlık yönetiminin teşekkülü ise aristokratik yönetimin amacını gittikçe kaba güce dayalı bir şekilde gerçekleştirmesi sonucu olmaktadır. İbn Rüşd kendi dönemindeki yönetimleri buna benzetmektedir. Tiranlık yönetiminin devamlılığı ise şehirdeki yöneticilerin yardımcıları sayesinde olur. Bunlar yöneticilerin şehir halkını kontrol altında tutması için yardımcı olurlar. Bir durum daha vardır ki bu tehlikeli kişiler yöneticilere pay vermemek üzere anlaşabilir, yönetimi ele geçirebilirler.³¹²

³⁰⁷ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 195.

³⁰⁸ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 195.

³⁰⁹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 196.

³¹⁰ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 193.

³¹¹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 222.

³¹² İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 197.

İbn Rüşd, Platon'un örneklerine yer vererek demokratik şehrin tiranlık şehrine dönüşmesini detayları ile açıklar.³¹³Üç sınıf insanın ortaya çıkması tiranlığın gelişmesini kolaylaştırır. Birinci sınıf, yaban arıları gibi arzuları uğruna dizginleri elden bırakan insana benzer. Bunlar söz konusu şehrin yöneticileridir. Bir diğer sınıf, şehirdeki sevilmeyen sınıftır. Bunlar mal sevgisi taşıyan ve tek amacı mal biriktirmek olan kimselerdir. Bu kimselerin biriktiği servet, sanki yaban arısının saldırdığı bal gibi yöneticilerin iştahını kabartır. Üçüncü sınıf ise ya kendilerine göre bir şeylerle uğraşan ya da hiçbir şey yapmadan köşesine çekilen şehrin genel durumuyla ilgilenmeyen insanlardan oluşur.³¹⁴Böyle bir devlette hiç kimse erdemlerin değil hırslarının peşinde koşar. Bu sebeple düzen ve mutluluk mümkün değildir.

İbn Rüşd'ün tespitlerine göre dönüşümlerin nedeni tektir. Aşırıya kaçılan ve ölçünün aşıldığı her şey karıştına dönüşür. Demokratik şehirde bu nedenle tiranlık şehrine dönüşür. Bu aşırı özgürlük isteği insanları eşit duruma getirir. Buradaki eşitliğin devlete verdiği zarar yöneticiler ile halk arasında bir fark bırakmaz. Bunun sonucu olarak şehir halkı, başına buyruk davranır. Yöneticiler ise böyle başına buyruk davranan halkı hâkimiyet altına almak için baskıyı artırır. Kaba kuvvete başvurur.³¹⁵

Demokratik yöneticinin, tiran yöneticisine nasıl dönüştüğünü İbn Rüşd, Platon'dan alıntılıyarak şu şekilde anlatmıştır: Tiran yöneticisi yanlış eylemlere devam ettikçe kendi şehirden düşmanları çoğalır. O da kendini korumaya almak için kendi şehirden olmayan yabancılardan ve kötü kimselerden koruyucular edinir. Bu koruyucuları ise para sayesinde kendine itaat ettirir. Bir zaman sonra bunlara verecek para kalmadığında şehirdeki mabetlerde bulunan mallardan vermek zorunda kalır.³¹⁶

Tiranın oğlunun durumu da kendisi gibi hatta daha aşırıdır. Çünkü o tutkularının peşinden babasından daha fazla gitmektedir. Onu doğruya yönlendirecek kimse yoktur. Çevresinde doğrulara göre hareket eden veya onu doğruya yönlendirebilecek tek kişi yoktur.³¹⁷

Devleti kaba güçle yöneten tiran yöneticisi akli iptal edilmiş olan sarhoş veya deli kişilerin durumuna benzer. Bunlar şehirdeki insanları köleleştirdikleri gibi, imkân

³¹³ Platon, *age.*, 323 (565a).

³¹⁴ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 220.

³¹⁵ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 219.

³¹⁶ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 225.

³¹⁷ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 228.

bulsalar melekleri de köleleştirmek isterler.³¹⁸ Bunlar son derece doyumsuz ve hazları peşine düşen insanlardır. Hatta bu hazlar uğruna yüce olan şeylere bile kafa tutabilecek kadar ileri gitmişlerdir.

Tiran yönetimi bir süre insanları kendine itaat etmek için çabaladıktan sonra artık halk onun kaba gücü kullanan zorba bir insan olduğunu unuttur, doğru yolu gösteren bir rehber olduğunu düşünür, adil olduğunu ve insanları ıslah etmekten başka bir amacı olmadığına kendini inandırır.³¹⁹ Tiran yöneticisi şehirdeki yiğit ve ulu kişileri tanır bu kişilerden çekinir ve bunları şehirden temizlemek için entrika çevirir. Bu temizlik doktorların bedeni temizlemesi ya da filozofların şehirleri temizlemesi gibi değil bunların tam tersidir. Doktor veya filozof çirkin olan şeyi kökünden çıkarıp temizlerken, tiran tam tersi ya bunlarla mücadele eder³²⁰ ya da kendinden nefret eden kişilerle birlikte yaşamaya devam eder.³²¹

Tiran olan kişi içki meclisleri kurar, sarhoş olur ve tutkuları peşinden koşar, bunlar dışındaki hiçbir şey onun için önemli değildir. Bu ortamlarda daha çok bulunmak için daha çok mal harcamaya başlar, kendi malı bitince anne-babasının malına göz diker hatta gerekirse paralarını almak için anne-babasını öldürebilir. Böyle bir insanın uyku ve uyanıklık hali arasında bir fark yoktur. İbn Rüşd'e göre bu adamın son hali güvercinleri eğiterek eğlenmeye çalışan³²² Platon'a göre ise Eros'u gönlünün tahtına oturtup her istediğini yapan³²³ kimse gibidir. Dolayısıyla hayatta amaçsız bir eğlenceden başka hedefi olmayan bir kimseye benzemektedir.

a) Muvahhidler Devleti

Erdemli şehrin tiranlık yönetimine dönüşmesi genel olarak siyaset felsefesinde var olan bir durumdur. İbn Rüşd, “*bu söylenenler yalnızca bir görüş değil aynı zamanda his ve müşahede edilen şeylerdir*”³²⁴ diyerek kendi dönemine atıfta bulunmuş, bu dönüşümü örneklendirmiştir. İbn Rüşd'ün yaşadığı dönemde, Endülüs'te hükümranlık süren ‘Muvahhidler Devleti’ din temelli kurulmuş ancak sonraları kuruluş

³¹⁸ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 229.

³¹⁹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 223.

³²⁰ Platon, *age.*, 343 (579e).

³²¹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 224.

³²² İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 230.

³²³ Platon, *age.*, 353 (586b).

³²⁴ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 225.

amacını unutarak tiranlık devletine dönüşmüştür. İbn Rüşd'ün dedesinin ve birçok fakih ve kadının da yönetimde bulunduğu Muvahhidler Devleti'nin hükümdarları İslam dinine davet temelli kuruluş amaçlı kurulmuştur. Berberi lider Yusuf b. Tafşin tarafından 1106 (h. 500) sonrasında Endülüs'te kurulmuştur. Kuruluş amacı İslam'ı yaşamak ve yaşatmak olan bu devlet Yusuf b. Tafşin'in oğlu Ali'nin yönetimi ele almasıyla saltanata dönüştü ve kuruluş amacından sapmıştır.³²⁵ Sonrasında da iç savaş sonucu zayıf düşmesiyle Murabıtlar Devletinin başlarında bulunan İbn Ganiyye olarak bilinen bir kişinin yönetimi ele geçirmesi ile kaba güç yönetimine dönüşmüşlerdir.³²⁶ Bu şehir de önceleri demokratik bir şehir olarak kurulmuş ancak ölçüyü kaçırdığı için tiran şehrine dönüşmüştür.

4.2.Erdemli Şehir Hükümdarı- Tiran Karşılaştırması

Erdemli devletin yönetici, hem halkının mutluluğunu sağlar hem de kendisi bizzat mutludur. Çünkü her iki taraf birbirinin mutluluğu için çabalar. Tiran ise hem çok mutsuz hem de çok kötüdür. Tiranın bu kadar baskıcı ve zorba olmasının sebebi hiçbir sevgi ve vefa duygusuna maruz kalmamış olması, dolayısıyla kendisinin de bu duygulardan yoksun olmasıdır. Tüm bu özelliklerden dolayı tiran hem mutsuz hem de kötüdür.³²⁷

Tiran şehri köleliğin son noktasına ulaşmıştır. Tiran yöneticisi olan zorba da bu şekildedir. Onun ruhu, nefsinin istekleri karşısında köleleşmiştir. Onun ruhunda bulunan aşağılık bölüm tüm ruha hâkim olmuştur, kurtulmasına yönelik olan akıl bölümü ise tutsaktır. Köleleştirilmiş olan şehir halkı istediği hiçbir şeye ulaşamaz ve bundan dolayı üzüntü, gam ve tasa içerisindedir. Tiran olan kişi kendi nefsi açgözlü ve azgındır ayrıca bu olumsuz özelliklerini kontrol edebilecek hiçbir güce sahip değildir. Kendine güç yetiremeyen bir insanın, insanları yönetmeye çalışması kötü bir durumdur.³²⁸

Tiran şehri, erdemli olmayan diğer şehirlere göre mutluluğa en uzak olan şehirdir.Çünkü tüm imkânlarla sahip olduğu halde bu şehrin yöneticisi doymak bilmeyen bir yapıya sahip olduğu için ruhen yoksuldur. Dolayısıyla böyle bir insanın yönettiği

³²⁵ Macit Fahri, "İdeal Devletin Bozulması: Platon, İbn Rüşd ve İbn Haldun", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, çev. Ali Kürşat Turgut, Cilt:13, Sayı:3, 232.

³²⁶ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 223.

³²⁷ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 232.

³²⁸ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 236.

şehir halkı da köle ve yoksuldu.³²⁹ Bu şehirler içerisinde en mutlu olan erdemli hükümdar; en mutsuz olan ise tiran yönetimidir.³³⁰

İbn Rüşd, erdemli olmayan şehirler hakkındaki düşüncelerini açıklarken en çok tiranlık üzerinde durmuştur. İbn Rüşd'e göre Platon'un bu konu üzerinde bu kadar detaylı durmasının sebebi, onun zamanında tiranlığın ün salmış olması, şairler tarafından tiran yönetimine övgüler dizilmesi ve en ideal yönetilmiş gibi gösterilmesidir. Anlaşılan İbn Rüşd de kendi dönemi için aynı şeyleri düşünmektedir. İbn Rüşd'e göre kendi döneminde Endülüs'teki şairler de zorba yönetim için methiyeler dizmektedir. En üstün yönetimin tiranlık olduğunu ifade eden şiirler söylemektedir. O dönemin şairlerinin zorba yönetime destek verdiği görmek İbn Rüşd'ün kendi dönemindeki siyasal düzenin tiranlık olduğunu ve bu yönetimden rahatsız olduğu durumunu gözler önüne sermektedir.³³¹

4.3.Erdemli Olmayan Diğer Şehirler

Platon'un erdemli olmayan şehir olarak sıraladığı yönetimler bunlardır. Bu şehirlerin dışında İbn Rüşd'ün, Platon'dan farklı olarak değindiği erdemli olmayan devlet türleri vardır.

Şehvet devleti; bu devlet sadece yeme-içme ve karşı cinsten elde edilen hazlara ulaşmayı amaç edinmiş ve bu amaç etrafında bir araya gelmiştir.

Zorunluluk devleti; halkının tek amacı, insanın yaşamını devam ettirebilmesi için zorunlu olan şeylere ulaşmak ve bununla yetinmektir. Zorunlu olan şeyler ise çiftçilik, avcılık ve hırsızlıkla elde edilir. İnsanın ihtiyaçlarını karşılaması için en temel yol çiftçilik olmakla beraber diğerleri ile de mümkündür. Bu devletin halkı da sadece bu alanlarda bilgi sahibidir.³³²

Buraya kadar anlatılan söz konusu devlet düzenlerinin çok çeşitli ve bu çeşitlerin birbirine zıt olmalarının tek sebebi ruhun (en nefis) birbirine karşıt birçok huya sahip olmasıdır. Buradan anlaşılan İbn Rüşd, çeşitli devlet düzenlerini ruhun bölümlerine

³²⁹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 233.

³³⁰ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 236.

³³¹ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 234.

³³² İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 198.

benzetir. Yani devlet düzenleri ruhların bir yansımalarıdır. Nasıl ki ruhlar çok sayıda ise devlet düzenleri de çok sayıdadır.³³³

Ruhta bulunan öfke bölümü şeref düşkünlüğüne yönelen bölümdür. Bu bölümde bir artış olduğu zaman kişi zorba haline gelir. Mal ve haz düşkünlüğü ise ruhun şehvet bölümünden kaynaklanır. Demokratik şehrin varlık nedeni ise ruhun farklı huylara sahip olması ve her insanın söz konusu huylardan birisine eğilimli olması sebebiyledir.

Eğer yönetim ruhun bölümlerinden birinin elinde olursa yukarıda bahsedilen erdemli şehir olmaktan çıkar. Yani ruhun kimi bölümleri diğerlerinden üstün olup alt düzeydeki bölümler daha üstün olan diğer bölümlere bağlı olmasaydı, insana özgü türler topluluğu; demokratik toplum ortaya çıkardı. Aynı şekilde eğer ruhun tüm bölümleri öfke bölümüne tabi olsaydı şeref yönetimi ortaya çıkardı. Yine eğer şehvet kısmı baskın olan ruh yönetici olsaydı zenginlik veya şehvet toplumu ortaya çıkardı. Oysa siyaset bilimi ortaya koymuştur ki yönetim ruhun bölümlerinden birine değil akla tabi olmalıdır. Ancak akla tabi olan yönetim tam anlamıyla erdemli yönetim olmaktadır.³³⁴

³³³ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 199.

³³⁴ İbn Rüşd, *Siyasete Dair*, 199.

SONUÇ

Siyaset felsefesi, Sofistlerle başlayarak ilkçağdan itibaren birçok filozofun hakkında fikir beyan ettiği bir konudur. Felsefe tarihinin her döneminde birçok filozof bu konuda yorumlar yapmış; kimisi Platon'da olduğu gibi başlı başına bir yönetim sistemi kurmaya çalışırken, kimisi de İbn Rüşd gibi siyaset düşüncesini kendisinden önceki bir filozofun görüşü üzerine yeniden kurup yapılandırmıştır. Bir kısım filozof ise yeni bir düzene gerek duymadan eskiden söylenenlere eleştiri getirerek karşı olduğu yönler hakkında yorum yapmıştır.

Bu tez çalışmasında Müslüman bir filozof olan İbn Rüşd'ün, ilk çağın pagan filozofu Platon'un siyasi düşüncesini ele alış tarzı üzerinde durulmuştur. İbn Rüşd'ün İslam ve Yunan felsefesinin siyaset düşüncesini uzlaştırması hem kendi döneminde hem de günümüz için çağları aşan bir özellik taşımaktadır.

Çalışmada öncelikle 'Aristo şarihi' olarak bilinen İbn Rüşd'ün siyasi düşüncesini neden Aristoteles üzerine değil de Platon üzerine kurduğu konusu hakkında bilgi verilmiştir. Bunun sebebi İbn Rüşd'ün Aristoteles'in *Politika*'sına ulaşamaması veya Platon'un düşüncelerini yorumlamanın daha kolay olmasından dolayıdır. Sonrasında İbn Rüşd'ün hayatı ve hala 'günümüz Avrupa'sında devam eden etkilerinden bahsedilmiştir. Daha sonra ise Müslüman bir filozofun kendi çağından 15 yy. önceki bir ilk çağ filozofunun siyasi düşüncelerini nasıl anlayıp yorumladığı üzerinde durulmuştur. Akılcı bir filozof olan İbn Rüşd'ün diyalektik bir filozof olan Platon'un siyasi düşüncelerini ele alış tarzı elbette birçok yönü ile dikkat çekicidir.

İlkçağ filozofları felsefi düşüncelerini genellikle varlığın ontolojik boyutuyla alakalı akıl yürütmelerde bulunarak ortaya koymaya çalışmışlardır. Platon da kendi siyaset felsefesinin temel taşı olan 'idealar kuramı'nı hem ontolojik açıdan hem de insanın yaratılış amacı açısından bakarak temellendirmiştir. Böylece yaratılış amacı mutluluk olan insanların bir arada yaşayabileceği toplumun çerçevesi çizilir. Bu bakış açısıyla Platon varlığın hakikatlerinin ancak ilahiyatla temellendirilerek anlaşılacağı yargısına ulaşır. İlahiyatla temellendirilen siyasi düşünce ise siyasi düzenin ve ahlak kurallarının Tanrı tarafından belirlendiği bilgisini verir. Bu düşünceye göre toplum; adaletli, yiğit, doğru ve ölçülü kurallar çerçevesinde oluşursa bireyler de aynı şekilde davranır böylece ideal devlet düzeni ortaya çıkar.

Platon'un bu teorisine göre siyaset ahlakla özdeşleştirilir. Siyasi düzeni oluşturmaya çalışan filozof doğru bir siyasi yönetime ulaşmak için ahlakın toplumda nasıl ortaya çıkması gerektiği üzerinde durmuştur. Platon'a göre devlet, toplumsal ahlakın ortaya çıkması için kurulan bir siyasal düzendir. Erdemlerden uzaklaştıkça devlet düzeninde ve toplumda bozulmalar başlar. Böylece erdemli olmayan devlet düzenleri ortaya çıkar.

İbn Rüşd ise erdemli şehir düşüncesini yine temel erdemler olan doğruluk, ölçülülük, yiğitlik ve adalet üzerine inşa etmiştir. Buna göre hem şehir, hem de birey bu erdemleri kazanmalı; gerekirse bu kazanımlar için eğitilmelidir. Birey tek başına erdemleri kazanma noktasında yeterli değildir. Erdemleri bir devlet düzeni içerisinde kazanmak daha kolaydır çünkü erdemli şehrin halkı erdemleri kazanma noktasında birbiri ile yardımlaşır.

İbn Rüşd, siyasi düzen konusunda biraz da İslam dininin normlarına uygun düşen devlet düzeni fikrini benimsemiş, siyasi düşüncelerini bu şekilde inşa etmiştir. Örneğin tedavisi mümkün olmayan hastaların ölüme terk edilmesi gerektiği şeklindeki Platon düşüncesini İslam'a uygun bir şekilde yorumlamıştır. Bu hastaların hastalıklarına tedavi yolları aramanın hekimler için bir avantaj olabileceğini ifade etmiştir. Bu şekilde itidalli yorumlarını İbn Rüşd'ün hem doktor hem de hâkim olmasıyla açıklanabilir. Bu durum, şüphesiz erdemli şehirdeki olaylara daha doğru bir perspektiften bakmasını sağlamıştır.

İbn Rüşd, o dönemde pek zikredilmeyen kadının toplumdaki yeri, hak ve sorumlulukları gibi kadınla ilgili konularda çözüm üreten, ayakları yere basan fikirler sunmuştur. 12. yy gibi kadın hakkında fikir beyan edilmesi açısından erken bir dönemde bu konulara değinmesi dikkat çekicidir.

İbn Rüşd, erdemli şehir düşüncesini ortaya koyarken Platon'a göre biraz daha dinamik ve ortaya çıkması mümkün bir yönetim tarzı meydana gelmiştir. Erdemli şehre örnek olarak ilk İslam Devletini verirken, erdemli olmayan devlet şekillerine kendi döneminden örnekler vermeye çalışmıştır. Erdemli bir şehirde yaşayan Müslümanların, zengin ve savurgan olan (oligarşik yönetim) İranlıları savaşta yenmelerini ahlakın ve doğru siyasetin her zaman ideal olana ulaştıracağına örnek olarak verdiği söylenebilir. Yine İbn Rüşd, erdemli olan devletin erdemli olmayan devlete nasıl dönüştüğü ile

alakalı olarak çağdaşı olan ve Endülüs'te kurulan Muvahhitler Devleti'nin 1147 (h. 542) yıkılış nedenleri üzerinde durarak canlı örnekler vermiştir.

İbn Rüşd, erdemli şehri inşa etme konusunda Platon'un kötümserliğine katılmaz. Aksine bu konuda daha ümitli ve ayakları yere basan bir siyaset düşüncesi vardır. Platon ideal devleti ütopya olarak ele alırken İbn Rüşd mevcut düzenden olumlu veya olumsuz örnekler vererek erdemli devletin gayet mümkün olacağına sinyallerini vermiştir. Yine İbn Rüşd'e göre insanın eylemleri iradesiyle ilişkilidir; tabiattaki determinizmin kesin belirleyiciliği sonucunda meydana gelmemektedir. Platon'dan farklı olarak İbn Rüşd'e göre ideal devletin başka tarz ve yöntemlerle inşa edilmesi pekâlâ mümkündür; Platon'un bu konuda önerdiği yöntem tek yöntem değildir.

Sonuç olarak İbn Rüşd, devletlerin hangi özelliğini kaybederek nasıl birbirine dönüştüğünü kanıtlamıştır. Bunu yaparken burhan metodunu izleyerek siyaseti bilimsel bir yöntemle açıklamaya çalışmıştır. Bu amaçla siyaseti teorik ve pratik yönleri ile ele almıştır. Siyasetin teorik yönlerini Aristoteles'in düşünceleri ile açıklayan İbn Rüşd; siyasetin pratik yönlerini Platon'dan yola çıkarak açıklamaya çalışmış ve başarılı olmuştur.

KAYNAKÇA

Akşit, Mirpenç, “İbn Rüşd’de Siyaset ve Ahlak İlişkisi”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı:16.

Altıntop, Ceyda, “Ebû Nasr El- Farabî’nin İdeal Devlet Anlayışı”, *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2.

Altuner, İlyas & **Özkan**, Fatih, “Eğitimin Platoncu Temelleri Ve Platoncu Eğitim Anlayışının Eleştirisi”, *Uluslararası Aile İçi Eğitim Çalıştayı*, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Iğdır, 2016.

Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, çev. Saffet Babür, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2011.

Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Adres Yayınları, Ankara, 2015.

Azimli, Mehmet, “İbn Rüşd Çağında Endülüs”, *İbn Rüşd’ü Yeniden Düşünmek*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:1.

Birgül, Mehmet Fatih, *İbn Rüşd’de Burhan*, Ötüken Neşriyat, Ankara, 2013.

Birkan, İsmet, “İbn Rüşd Düşüncesinin Tarihteki Yeri ve Etkileri”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayı:11.

Çilingir, Lokman, & **Yıldız**, Mustafa, & **Aydın**, Hasan, *İslam’ın Klasik Çağında Siyaset*, Elis Yayınları, Ankara, 2016.

Demirel, Demokaan, “Farabî’nin İdeal Devleti: Erdemli Şehir”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1.

Durusoy, Ali, “İbn Rüşd’ün Aristoteles İnşasında Farabî ve İbn Sina’nın Katkıları”, *İbn Rüşd’ü Yeniden Düşünmek*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:1.

Fahri, Macit, “İdeal Devletin Bozulması: Platon, İbn Rüşd ve İbn Haldun”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, çev. Ali Kürşat Turgut, Cilt:13, Sayı:3.

Fahri, Macit, *İslam Felsefe Tarihi*, çev. Kasım Turhan, İklim Yayınları, İstanbul, 1992.

Farabî, *el Medînetül Fâzıla*, çev. Nafiz Danışman, MEB Yayınları, Ankara, 2001.

İbn Rüşd, Psikoloji Şerhi, çev. Atilla Arıkan, Litera Yayınları, İstanbul, 2007.

İbn Rüşd, Siyasete Dair Temel Bilgiler, çev. Muharrem Hilmi Özev, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2013.

İbn Rüşd, Telhîsu's-Siyâse li Eflâtûn, çev. Hasan Mecid el-‘Âbîdî - Fâtıma Kâzım ez-Zehebî, Beyrut 1998.

Kutluer, İlhan, İslam'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Karlığa, Bekir, 'İbn Rüşd Maddesi', *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999.

Karlığa, Bekir, Batı'yı Aydınlatan İslam Düşünürü İbn Rüşd, Mahya Yayınları, İstanbul, 2014.

Karlığa, Bekir, İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri, Litera Yayınları, İstanbul, 2004.

Korkut, Şenol, Farabî'nin Siyaset Felsefesinin Temel Problemleri ve Kökenleri, Ankara, 2005, 113.

Kuran-ı Kerim.

Mian, Muhammed Şerif, Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000.

Platon, Devlet, çev. Erhan Bayram, edit. Sedat Demir, Metropol Yayınları, İstanbul, 2008.

Rosenthal, Erwin, Ortaçağ'da İslam Siyaset Düşüncesi, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Şulül, Cevher, İbn Rüşd'ün Siyaset Felsefesi, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015.

Toktaş, Fatih, "Telhisü's-Siyâse Bağlamında İbn Rüşd'ün Siyaset Felsefesine Yaklaşımı", *İslam Felsefesinin Sorunları*, Elis Yayınları, Ankara, 2003.

Yıldırım, Şeniz, "İbn Rüşd Felsefesinin Latin Dünyasında Tanınması ve Latin İbn Rüşdçülüğü", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:14, Sayı:25.